

**T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**TANRI TASAVVURU VE BENLİK SAYGISI
İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
(ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Eslemnur SULA

**Danışman
Prof. Dr. Faruk KARACA**

RİZE

2023

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında, Prof. Dr. Faruk KARACA danışmanlığında, Eslemnur SULA tarafından hazırlanan *Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı İlişkisi Üzerine Bir Çalışma (Ortaokul Öğrencileri Örneği)* adlı bu tez çalışması 02/05/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Prof. Dr. Faruk KARACA	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Enes VURAL	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Hızır HACIKELEŞOĞLU	

ETİK BEYAN

Felsefe ve Din Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı İlişkisi Üzerine Bir Çalışma (Ortaokul Öğrencileri Örneği)” konulu tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılacak bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağımı hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

02/05/2023

Eslemnur SULA

ÖN SÖZ

Benlik saygısı, benliğin duyuşsal boyutu ile ilişkili olup kişinin kendisi hakkında ne hissettiğini, pozitif veya negatif olarak kendisine yüklediği psikolojik değeri ifade etmektedir. Tanrı tasavvuru ise bireyin zihnindeki Tanrı imgesinin, bireyin Tanrı'ya yönelik tüm atıfları, duygu ve düşünceleri ile şekillenmiş halidir. Araştırmalar bu iki kavramın birbirinden bağımsız olmadığını aralarında anlamlı bir ilişkinin olduğuna göstermektedir: Benlik saygısı ile Tanrı'ya yönelik olumlu atıflar arasında pozitif yönde bir ilişki varken benlik saygısı ile Tanrı'ya yönelik olumsuz atıflar arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

Araştırmamız, giriş, birinci bölüm, araştırma bölümü ve sonuç ana başlıklarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın; konusu, amacı, önemi, yöntemi, problem ve hipotezleri, evren ve örnekleme, sınırlılıkları, sayıltıları, veri analiz süreci ile veri toplama araçlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı ile ilgili teorik ve kavramsal çerçeve ele alınmıştır. Araştırma bölümünde, bulgulardan ve bu bulgulara ilişkin yorumlardan bahsedilmiştir. Son olarak, sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

Araştırma sürecimde, varlıklarıyla ve destekleriyle yanımda olan teşekkür etmek istediğim birçok insan bulunmaktadır. Başta bugünlere gelmemde çok büyük emekleri olan, en güzel destekçilerim annem Elmas Rumeysa SULA'ya ve babam Ahmet SULA'ya teşekkür ederim. Bu çalışmada bilgisi, tecrübesi ve kıymetli görüşleriyle yoluma ışık tutan değerli danışmanım Prof. Dr. Faruk KARACA hocama ilgi, alaka ve sabrı için teşekkür ederim. Veri toplama ve analiz sürecimde bana en güzel şekilde destek olan kıymetli dostlarıma ve meslektaşlarıma teşekkür ederim. Her başarımda sevgileriyle, destekleriyle yanımda olan ablam Sümeyye KADAKAL, kardeşim Yusuf Hamza Sula ve kıymetli arkadaşlarım; Fatma TERZİOĞLU, Esra ÖZTÜRK, Merve DERMAN, Türkan BİLGİN, Nimet KAYA, Sümeyye SELİM ve Elif YILMAZ'a tüm kalbimle teşekkür ederim.

Eslemnur SULA

2023 / RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1
1. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	10
1.1. Tanrı Tasavvuru.....	10
1.1.1. Tanrı Kavramı, İmgesi ve Tasavvuru	10
1.1.2. Tanrı Tasavvuruna İlişkin Kuramlar	14
1.1.2.1. Baldwin ve Gizem Teorisi	15
1.1.2.2. Harms ve Dini Düşünce Teorisi	16
1.1.2.3. Ronald Goldman ve Dini Düşünce Gelişimi Teorisi	18
1.1.2.4. İlişkisel Kuramlar	20
1.1.2.4.1. Sigmund Freud ve Yüceltilmiş Baba	20
1.1.2.4.2. Carl Gustav Jung ve Imago Dei	22
1.1.2.4.3. Ana Maria Rizzuto ve Geçiş Nesnesi	24
1.1.2.4.4. Bağlanma Kuramı	26
1.1.2.5. Bilişsel Kuramlar	28
1.1.2.5.1. Piaget ve Bilişsel Gelişim Teorisi	28
1.1.2.5.2. Elkind ve Arayış Teorisi.....	31
1.1.2.5.3. Fowler ve İnanç Gelişimi Teorisi.....	32
1.2. Benlik Saygısı	34
1.2.1. Benlik Kavramı.....	34

1.2.2. Benlik İle İlgili Kuramlar	35
1.2.3. Benlik Saygısı Kavramı	38
1.2.4. Benlik Saygısıyla İlgili Kuramsal Yaklaşımlar.....	38
1.2.5. Benlik Saygısını Etkileyen Faktörler	43
1.2.6. Benlik ve Kişilik İlişkisi	45
1.2.7. Benlik Saygısı ve Din	46
2. BULGULAR.....	50
2.1. Örneklem Grubu ve Özellikleri	50
2.1.1. Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı	50
2.1.2. Örneklem Grubunun Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Dağılımı	50
2.2. Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular	51
2.2.1. Cinsiyete Göre Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular.....	51
2.2.2. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular	55
2.3. Benlik Saygısı ile İlgili Bulgular	57
2.3.1. Cinsiyete Göre Benlik Saygısı ile İlgili Bulgular	59
2.3.2. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Benlik Saygısı ile İlgili Bulgular	64
2.4. Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı İlişkisi	68
2.4.1. Güven Veren Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı İlişkisi.....	68
2.4.2. Korku Veren Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı İlişkisi	72
3. SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA	78
EKLER.....	88
ETİK KURUL KARARI	94

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Prof. Dr. Faruk KARACA

Hazırlayan : Eslemnur SULA

Yıl : 2023

Sayfa Sayısı : 94

ÖZET

TANRI TASAVVURU VE BENLİK SAYGISI İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ)

Bu çalışmanın temel amacı, Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı ilişkisini incelemektir. Araştırma kapsamında öncelikle konunun kavramsal incelemesi yapılarak teorik alt yapısı oluşturulmuş, ardından tecrübî araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel analizi yapılmıştır.

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline göre tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklemi, ortaokul 7. ve 8. sınıfta öğrenim gören 279'u (%48,7) kız, 294'ü (%51,3) erkek olmak üzere toplam 573 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada, “Kişisel Bilgi Formu”, “Tanrı İmgesi Ölçeği” ve “Piers Harris Çocuklar İçin Öz Kavram Ölçeği” kullanılmıştır.

Araştırmada kapsamında toplanan verilerin analiz edilebilmesi için, IBM SPSS 26 paket programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, güven veren Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında pozitif yönde bir ilişki ve korku veren Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, alan yazındaki diğer çalışmaları destekler nitelikte olup Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı tasavvuru, benlik saygısı, ortaokul

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Philosophy and Religious Sciences

Thesis Type : Master Thesis

Supervisor : Prof. Dr. Faruk KARACA

Author : Eslemnur SULA

Year : 2023

Pages : 94

ABSTRACT

A STUDY ON THE RELATION OF GOD REPRESENTATION AND SELF-ESTEEM (MIDDLE SCHOOL STUDENTS EXAMPLE)

The main purpose of this study is to examine the relationship between the God representation and self-esteem. Within the scope of the research, firstly, the theoretical background of the subject was created by making a conceptual analysis, and then the statistical analysis of the data obtained from the empirical research was made.

The research was designed according to the relational survey model, one of the quantitative research methods. The sample of the study consists of a total of 573 students, 279 (48,7%) girls and 294 (51,3%) boys, studying in the 7th and 8th grades of secondary school. In the research, “Personal Information Form”, “God Image Scale” and “Piers Harris Self-Concept Scale for Children” were used.

IBM SPSS 26 package program was used to analyze the data collected within the scope of the research. As a result of the research, it has been determined that there is a positive relationship between the representation of God that gives confidence and self-esteem, and there is a negative relationship between the representation of God that gives fear and self-esteem. The findings obtained from the research support other studies in the literature and reveal that there is a relationship between God's representation and self-esteem.

Keywords: God representation, self- esteem, middle school

KISALTMALAR

çev.	: çeviren
drl.	: derleyen
ed.	: editör
haz.	: hazırlayan
IBM	: International Business Machines
KSÖ	: Kendine Saygı Ölçeği
p	: anlamlılık düzeyi
PHÖ	: Piers Harris Ölçeği
r	: Korelasyon değeri
s.	: sayfa
ss.	: sayfadan sayfaya/sayfalar
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
S.S	: Standart Sapma
t	: t-testi
vb.	: ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	: ve diğerleri
$\bar{X}$	: Aritmetik Ortalama

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ölçeklere Yönelik Normallik Analizi Sonuçları	9
Tablo 2. Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	50
Tablo 3. Örneklem Grubunun Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Dağılımı	51
Tablo 4. Tanrı Tasavvuru İle İlgili Tanımlayıcı Bulgular.....	51
Tablo 5. Cinsiyete Göre Tanrı Tasavvuru ile ilgili Bulgular	51
Tablo 6. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular	55
Tablo 7. Özbenlik Kavramı Ölçeğine Yönelik Tanımlayıcı Bulgular	57
Tablo 8. Cinsiyete Göre Özbenlik Kavramı Ölçeği ile İlgili Bulgular	59
Tablo 9. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Özbenlik Kavramı Ölçeği ile İlgili Bulgular	64
Tablo 10. Güven Veren Tanrı Tasavvuru İle Özbenlik Kavramı ve Alt Boyutları İlişkisi.....	68
Tablo 11. Korku veren Tanrı Tasavvuru İle Özbenlik Kavramı ve Alt Boyutları İlişkisi.....	72

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

İnanan her insanın Tanrı'ya yönelik bir takım fikirleri vardır. Bu fikirler olumlu ya da olumsuz olabilir. Bireyin “ben” ile ilgili görüşleri, Tanrı'yı algılayış şekli dâhil olmak üzere dünyayı algılayış şekli ve çevresindeki insanlara ve nesnelere olan tutumu ile uyumluluk arz eder. “Kendini bilen Rabbin bilir.” (Müslim 1/10) hadisinden yola çıkarak, bireyin zihnindeki Tanrı tasavvuru ile benlik saygısının ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bireyin, Tanrıyla kurduğu ilişki aynı zamanda kendisiyle kurduğu bir ilişkidir. Bu ilişkide önemli olan Tanrı tasavvurunun ne olması gerektiği değil, bireyin kendi ruhunda yaşattığı Tanrı'yı nasıl tasavvur ettiğidir. Korku veren bir Tanrı tasavvuru, inanan bireyin benlik saygısı için sağlıklı bir durum arz edebilir. Öyle ki doğru anlaşılmamış korku veren bir Tanrı tasavvuruna sahip birey için, hatanın cezaya sebep olacağı düşüncesi, birey için sıkıntı verici ve üstesinden gelinmesi zor bir duygusal yaşantı haline dönüşebilir. Bu durumda, Tanrı tasavvurunun niteliğinin, bireyin, benlik saygısını etkilediği söylenebilir. Bireyin sahip olduğu seven, güven veren, affeden, yardım eden gibi olumlu Tanrı tasavvurları, bireyin benlik saygısına olumlu yansırken; suçlayan, korku veren, ceza veren gibi tasavvurlar ise bireyin benlik saygısına olumsuz yansımaktadır. İnanan bireyin temel motivasyonunun, tasavvur ettiği Tanrı'ya benzemek olduğu düşünüldüğünde bireyin zihnindeki Tanrı tasavvuru, bireyin vizyonları ve iç görülerini geliştirirken; saf vizyon ve iç görüler de bireyin zihnindeki Tanrı tasavvurunu geliştirmektedir.

Benlik saygısı, insanlık için daima önemli bir kavram olagelmiştir. Bireyin sahip olduğu “ben” ile sahip olmayı arzuladığı “ben” arasındaki fark, bireyin benlik saygısı düzeyini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, benlik saygısı bireyin; “Ben kimim?” “Kim olmak istiyorum?”, “Nasıl biriyim?” “Nasıl biri olmak istiyorum?”, “Ne yapabilirim?”, “Ne yapmak istiyorum?”, “Nasıl bir yaşamım var?”, “Nasıl bir yaşamım olmasını isterim?” sorularına verdiği yanıtlar arasındaki farktan ve “Ben önemli biri miyim?”, “Değerli biri miyim? gibi sorulara verdiği yanıtlardan oluşur. Bu yanıtlar arasındaki fark kaçınılmaz olmakla birlikte ne kadar az olursa bireyin benlik saygısı düzeyi o kadar yüksek olur. Benlik saygısı, bireyin zihnindeki Tanrı

tasavvurundan etkilendiği gibi aynı zamanda bireyin zihnindeki Tanrı tasavvurunu da etkilemektedir. Yüksek düzeyde bir benlik saygısı, bireyin zihnindeki Tanrı tasavvuruna, seven, koruyan, merhametli gibi olumlu sıfatlarla yansırken, düşük bir benlik saygısı, bireyin zihnindeki Tanrı tasavvuruna, cezalandıran, korkutan, suçlayan gibi olumsuz sıfatlarla yansımaktadır.

Özetle diyebiliriz ki Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bu ilişki, bireyin varlığıyla birlikte gelişmeye başlar, ergenlikte en yoğun dönemini yaşar ve gelişimin tüm safhalarında bireyin hayatını önemli ölçüde etkiler. Ortaokul dönemindeki bireylerin erken ergenlik döneminde olduğu ve bu dönemin kritik bir dönem olduğu dikkate alındığında, bu dönem bireylerinin zihinlerindeki Tanrı tasavvurunun ve benlik saygısının incelenmesi gelecek yaşantıları açısından gerekli ve önemli görülmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın konusu “Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı ilişkisi” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırmada benlik saygısı ile Tanrı tasavvuru arasındaki varsayılan ilişkinin ortaya konması ile hem psikoloji hem de din psikolojisi biliminin literatürüne katkı sağlamak hedeflenmektedir. Tanrı tasavvuru, inanan bireyin hayatı, kendine ve dünyaya bakış açısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Toplum ve birey sağlığı açısından; insanların sevgi dolu, merhametli bir Tanrı tasavvuruna sahip olması büyük önem taşımaktadır. Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi, inanan bireyin kendi hayat yolculuğunu değerlendirmesi açısından önem arz etmektedir. Alan yazında, Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı ilişkisini inceleyen çalışmalar mevcut olmakla birlikte bu çalışmalar gelişim safhalarından son ergenlik ve ileriki gelişim dönemleriyle sınırlıdır. Gerek benlik saygısının gerek Tanrı tasavvurunun, bireyin varlığıyla birlikte gelişmeye başlayan ve gelişimin tüm safhalarında bireyin hayatını etkileyen en önemli iki faktör olduğu dikkate alındığında, literatürde bu konuda boşluklar olduğu görülmektedir. Araştırma, bu boşlukları gidermek amacıyla ortaokul çağı çocukları örnekleminde çalışılmış ilk çalışma olup literatüre sağlayacağı katkılar açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi, nicel araştırma yöntemlerinden, tarama modeli türlerinden ilişkisel tarama modelidir. İlişkisel tarama modeli, genellikle birden çok değişken arasındaki etkileşimin şiddetini belirlemeye yönelik olarak kullanılır. Korelasyon, t-testi, varyans analizi ve çoklu regresyon gibi istatistiksel teknikler yardımıyla değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenebilir ya da grup ortalamaları karşılaştırılabilir. Bu modelde değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyi önemlidir. Korelasyon katsayısı “r” ile gösterilir ve değişkenler arasındaki ilişkiler -1 ile +1 arasında bir değerle ifade edilir. İlişki işaretinin eksi olması, değişkenlerden birinin değeri azalırken öteki değişkenin değerinin arttığını göstermektedir. İlişki işaretinin artı olması ise değişkenlerden birinin değeri artarken öteki değişkenin de değerinin arttığını göstermektedir. Korelasyon katsayısının sıfır olması değişkenler arasında herhangi bir görülebilir ilişkinin olmadığı anlamına gelmektedir.¹

Araştırmanın Problemleri

Araştırmanın konusu, Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı ilişkisidir. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesini: “Katılımcıların Tanrı tasavvurları ile benlik saygıları arasında ilişki var mıdır?” sorusu oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmada bazı alt problemler de ele alınmış ve şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Cinsiyete göre Tanrı tasavvuru anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
2. Öğrenim görülen sınıfa göre Tanrı tasavvuru anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Cinsiyete göre benlik saygısı anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Öğrenim görülen sınıfa göre benlik saygısı anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Mutlu ve hoşnut olma durumu ile Tanrı tasavvuru arasında bir ilişki var mıdır?
6. Kaygı ile Tanrı tasavvuru arasında bir ilişki var mıdır?
7. Popülerite ile Tanrı tasavvuru arasında bir ilişki var mıdır?

¹ Remzi Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2010), 226.

8. Davranış ve uyum ile Tanrı tasavvuru arasında bir ilişki var mıdır?
9. Fiziki görünüm ile Tanrı tasavvuru arasında bir ilişki var mıdır?
10. Zekâ ve okul durumu ile Tanrı tasavvuru arasında bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezini “Güven veren Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında pozitif yönde bir ilişki varken, korku veren Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.” cümlesi oluşturmaktadır. Temel hipotezin yanı sıra aşağıdaki alt hipotezler de ele alınmıştır:

- H₁: Tanrı tasavvuru, cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
- H₂: Tanrı tasavvuru, öğrenim görülen sınıfa göre farklılaşmamaktadır.
- H₃: Benlik saygısı, cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
- H₄: Benlik saygısı, öğrenim görülen sınıfa göre farklılaşmamaktadır.
- H₅: Benlik saygısı ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.
- H₆: Mutlu ve hoşnut olma durumu ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.
- H₇: Kaygı ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.
- H₈: Popülarite ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.
- H₉: Davranış ve uyum ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.
- H₁₀: Fiziki görünüm ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.
- H₁₁: Zekâ ve okul durumu ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.
- H₁₂: Benlik saygısı ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.
- H₁₃: Mutlu ve hoşnut olma durumu ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

H₁₄: Kaygı ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H₁₅: Popülarite ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

H₁₆: Davranış ve uyum ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

H₁₇: Fiziki görünüm ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

H₁₈: Zekâ ve okul durumu ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın örnekleme, Gaziantep ili resmi ortaokullarında 7. ve 8. sınıfta öğrenim gören olasılıklı örnekleme çeşitlerinden tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiş 573 bireyden oluşmaktadır. Bu araştırmanın evrenini, Türkiye’de ortaokullarda öğrenim gören 7. ve 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma, literatür taraması ve ölçek tekniğiyle sınırlıdır.
2. Araştırma, ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinden seçilen örnekleme sınırlıdır.
3. Araştırma, belli bir zaman aralığında yapıldığından bu araştırma kesitsel bir çalışmadır.
4. Araştırmada, “Tanrı İmgesi Ölçeği” ve “Piers Harris Çocuklar İçin Öz Kavram Ölçeği” kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın bulguları kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliği doğrultusunda yapılan ölçümlerle sınırlıdır.

Araştırmanın Sayıltıları

Araştırmanın sayıltıları aşağıdaki gibidir:

1. Araştırmada kullanılan “Tanrı İmgesi Ölçeği” ve “Piers Harris Çocuklar İçin Öz Kavram Ölçeği” bu araştırmada ulaşılmak istenen tecrübi verileri toplama yeterliliğine sahiptir.

2. Araştırmanın örneklemini evreni temsil etmektedir.
3. Katılımcılar, anket formuna hiçbir etki altında kalmadan doğru ve samimi yanıtlar vermiştir.
4. Veriler SPSS programına doğru olarak girilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda, Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülen cinsiyet ve öğrenim görülen sınıf düzeyi bağımsız değişkenlerine yer verilmiştir.

Tanrı İmgesi Ölçeği

Yıldız, çocukların zihinlerinde oluşturdukları Tanrı imgelerini belirlemek amacıyla “Çocuklar için Tanrı imgesi” ölçeğini geliştirmiştir.² 5’li likert formatında geliştirilen ölçek kesinlikle evet (5) ve kesinlikle hayır (1) şeklinde cevaplanmaktadır. Ölçek, ilk olarak iki aşamalı olarak geliştirilmiştir. İlk aşamada çocuklara “Tanrı denince aklınıza ne geliyor? sorusu sorulmuş ve verdikleri yanıtlar nicel verilere dönüştürülerek ölçek için bir alt yapı oluşturulmuştur. İkinci aşamada, 58 madde olarak geliştirilen ölçek, uzman kişilerin incelemeleri sonucunda 50 maddeye düşürülmüştür. Daha sonra 50 maddelik anket formu 600 kişilik bir örneklem grubuna uygulanarak açımlayıcı faktör analizi sonucunda 28 maddeye düşürülmüştür.³ Son olarak kısa formu oluşturulan ölçek için yeniden geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Kısa form, 398 çocuk ve ergen tarafından doldurulan formların tekrar analiz edilmesi ile elde edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonunda madde sayısı 10, Cronbach's Alpha değeri ,754 olarak bulunmuştur. Çalışmamızda, madde toplam test korelasyonu hesaplanmış ve ölçeği oluşturan maddelere ilişkin Cronbach’s Alpha değeri ,652 olarak bulunmuştur. Tanrı İmgesi ölçeği kısa formu, iki alt boyuttan oluşmaktadır: Güven Veren Tanrı Alt boyutu sırasıyla 1, 3, 4, 5, 6, 8

² Mualla İpek Yıldız, *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 69-70.

³ Mualla Yıldız - Recep Serkan Arık, “Measuring Image Of God In Children”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 8/15 (2014), 349-364.

ve 9'uncu maddelerden oluşurken; Korku Veren Tanrı Alt boyutu ise 2, 7 ve 10 numaralı maddelerden oluşmaktadır.⁴

Piers Harris Çocuklar İçin Öz Kavram Ölçeği

Ölçek, “Piers-Harris Children’s Self-Concept Scale” orijinal adıyla, 1964 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde Piers ve Harris tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 9-20 yaş arasındaki bireylerin kendilerine yönelik duygu, düşünce ve tutumlarını ölçen 80 tanımlayıcı maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin test- tekrar test yöntemi ve Pearson Momentler Çarpımı korelasyonu tekniğiyle hesaplanan değişmezlik katsayısı ortaokul için 0,71 olarak hesaplanmıştır. Spearman- Brown formülü kullanılarak iç tutarlılığı sınıanan ölçeğin içtutarlılık katsayılarının 0.87 ve 0.90 arasında olduğu saptanmıştır.⁵ Türkçeye uyarlanması 1996 senesinde Öner tarafından gerçekleştirilen ölçek genel adıyla “Piers Harris Çocuklar İçin Öz Kavram Ölçeği” olarak adlandırılmaktadır. Ölçekteki sorulara cevaplar “evet” ya da “hayır” şeklinde verilmektedir. Cevaplandırmanın kodlanmasında olumlu ifadeleri içeren maddeler için 1=Evet, 0=Hayır olarak kodlanmış, olumsuz ifadeleri içeren maddelerde ise 0= Evet, 1=Hayır olarak tersten kodlanmıştır. Ölçekteki en düşük puan 0, en yüksek puan ise 80 olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınan yüksek puan bireyin kendisi hakkında olumlu; düşük puan ise olumsuz düşünce ve duygulara sahip olduğunu gösterir. Ölçeğin yanıtlama süresi yaklaşık 20 dakikadır. Öner tarafından Cronbach Alfa katsayıları ile iç tutarlılığı sınıanan ölçeğin; güvenirlik alfa değerleri 0.81 ve 0.89 arasındadır. Ölçeğin test- tekrar test yöntemi ve Pearson Momentler Çarpımı korelasyonu tekniğiyle hesaplanan değişmezlik katsayıları ortaokul için 0,79 ile 0,98 arasındadır. Kuder– Richardson 20 formülünün genelleştirilmiş bir formu olan alfa korelasyonları ile belirlenen iç tutarlılık katsayısı ortaokul için 0,86 çıkmıştır. Yapı geçerliği için ise 656 ortaokul ve 732 lise, toplam 1388 öğrenciye PHÖ ile sınav kavramı envanteri uygulanmıştır. İki ölçek arasındaki korelasyonlar, ortaokul için - 0,50 anlam düzeyinde bulunmuştur.⁶

⁴ Mualla Yıldız - Fatma Kenevir, “A Study on Trust in God in Juvenile Delinquents”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62/1 (2021), 169-195.

⁵ Necla Öner, *Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler : Bir Başvuru Kaynağı* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2006), 812.

⁶ Necla Öner, *Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testler* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1997), 443-448.

Ölçeğin bu çalışma için madde toplam test korelasyonu hesaplanmış ve ölçeği oluşturan maddelere ilişkin Cronbach's Alpha değeri ,913 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutları ve bu alt boyutlara ait örnek maddeler aşağıda verilmiştir:

1.Davranış ve uyum/uyma; Aileme sorun yaratırım, Okulda terbiyeli, uyumlu davranırım, Genellikle kendi dediklerimin olmasını isterim, Başım sık sık belaya girer, Herkesle iyi geçinirim, Evde büyüklerimin sözünü dinlerim...

2.Zekâ ve okul durumu; Okulda başarılı bir öğrenciyimdir, Büyüdüğümde önemli bir kimse olacağım, Müzikte iyiyim, Akıllıyım...

3.Fiziki görünüm; Gözlerim güzeldir, Yakışıklıyım / güzelim, Vücutça güzel sayılırım, Kuvvetli sayılırım, Saçlarım güzeldir...

4.Kaygı; Öğretmenler derse kaldırıncı heyecanlanırım, Genellikle çekingenim, Derse kalktığımda bildiklerimi sıkılmadan anlatırım, Çabuk kızarım...

5.Gözde olma (popülarite); Sınıf arkadaşlarım benimle alay ediyorlar, Arkadaş edinmekte güçlük çekiyorum, Arkadaşlarım fikirlerimi beğenir...

6.Mutlu ve hoşnut olma; Halimden memnunum, Evde ve okulda pek çok şeyin dışında bırakıldığım hissine kapılırım, Şimdiki halimden daha başka olmayı isterdim...

Veri Analiz Süreci

Araştırmada toplanan verilerin analiz edilebilmesi için, IBM SPSS 26 paket programı kullanılmıştır. Aykırı ve eksik veriler içermesi sebebiyle 6 katılımcıya ait veriler, araştırma dışı bırakılmış ve 573 katılımcının verileri ile analizlere devam edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçekler ve alt boyutlarının, çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterdiğinin kabul edilebilmesi için, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olması gerekmektedir.⁷ Araştırma verilerine yönelik yapılan çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 1'de verilmiştir.

7 Yavuz Akbulut, "Veri Çözümleme Teknikleri", Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, ed. Ali Şimşek (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018), 173.

Tablo 1. Ölçeklere Yönelik Normallik Analizi Sonuçları

Ölçekler ve Alt Boyutları	Çarpıklık	Basıklık
Tanrı imgesi ölçeği		
Güven veren Tanrı	-,821	,480
Korku veren Tanrı	,275	-,448
Özbenlik Kavramı ölçeği toplam	-,639	,204
Mutlu ve hoşnut olma boyutu	-,401	-,925
Kaygı boyutu	,122	-,508
Popülarite boyutu	-,841	-,038
Davranış / uyum boyutu	-,732	,128
Fiziki görünüm boyutu	-,585	-,487
Zekâ ve okul durumu boyutu	-,475	-,375

Ölçeklere ve alt boyutlarına ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin, sınırlar içerisinde (-1 ile +1) olduğu görülmektedir. Bu sonuç ile veri setinin normal dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple, hipotezlerin test edilebilmesi amacıyla parametrik testler kullanılmıştır.

1. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı konuları ile ilgili literatüre yer verilmiştir. Her iki konuda, öncelikle kavramsal temelleri açısından incelenmiş ardından Tanrı tasavvuru, benlik ve benlik saygısı ile ilgili kuramlara yer verilmiştir. Bölüm, benlik saygısını etkileyen faktörler, benlik ve kişilik ilişkisi, benlik saygısı ve din başlıklarının ele alınması ile sonlandırılmıştır.

1.1. Tanrı Tasavvuru

1.1.1. Tanrı Kavramı, İmgesi ve Tasavvuru

Bütün dinsel inançların temelini oluşturan ve genellikle aşkın bir varlığa ya da varlıklara inanma şeklinde tezahür eden üstün güç ya da güçlere yönelik inanışlar dinlerin en temel özelliklerinden biridir. Dinsel inançların temelini oluşturan bu Tanrı düşüncesi, insanın yaşadığı çevrede birilerine bağlanma, yardım dileme ve sığınma duyguları taşıyan bir varlık olması ile yakından ilişkilidir. İnsanın bütün bu duygularını sadece içinde bulunduğu maddi âlemde tatmin etmesi mümkün olmadığından, her şeye gücü yeten aşkın bir varlığa inanma zorunluluğu ihtimali güçlenmektedir.⁸

Aynı Tanrı'ya inanan insanlar, O'nu farklı şekillerde tasavvur edebilirler. Dolayısıyla inananların sadece takva yönünden değil O'nu tahayyül etmekte de birbirinden çok farklı oldukları söylenebilir. Bu farklılık Tanrı'nın zatından değil, insanların Tanrı'yı algılayışlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Çünkü "İnsan Tanrı'yı, bizzat Kendisi'nin olduğu gibi değil, sadece insani terimlerle düşünüldüğü veya tecrübe edildiği gibi tanımlayabilmektedir."⁹

Tanrı kavramı, farklı disiplinlerde farklı anlam düzeylerine sahip olan bir ifadedir. Din Psikolojisi'nin Tanrı konusunu ele alış tarzına bakıldığında, Tanrı kavramı ve özellikle de Tanrı algısı üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir.¹⁰ Din psikolojisi konuları arasına Tanrı kavramının girmesinde, Tanrı fikrinin tarihsel süreç

⁸ Şinasi Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 30-31.

⁹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 24.

¹⁰ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 22.

içerisinde insan hayatında yoğun bir şekilde yer alması etkili olduğu kadar birçok bireyin Tanrı'yı farklı şekillerde deneyimlediklerinden bahsetmeleri de etkili olmuştur.

Tanrı algısı konusuna geçmeden önce, konuyu daha iyi anlayabilmek adına öncelikle düşünme ve dini düşünme kavramları hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. “Düşünme, kişinin öğrenme süreci içinde kazandığı kavramlar, kullandığı imgeler, düşünce ve hareketler, sözcük ve terimler gibi simgeler aracılığıyla gerçekleştirilen zihinsel faaliyettir.”¹¹

D.H. Russel'e göre düşünme dört temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan ilki düşüncenin materyalleri/maddeleridir. Bunlar algı tarafından seçilen, bellekte veya tasavvurlarda depolanan, düşünce kategorileri olarak kavramlara dönüştürülen, dış dünya hakkındaki duyumlardır. İkinci temel bileşen düşüncenin etmenleridir. Bunlar hisler, ihtiyaçlar, tutumlar ve önceden kazanılmış düşünme alışkanlıklarıdır. Üçüncü bileşen ise düşünme süreçleridir. Bu süreçler seçme, eleme, araştırma, problem çözme, tümevarımsal düşünme gibi eylem modelleridir. Dördüncü ve sonuncu bileşen alışkanlık halini almış düşünme becerileridir. Russel'e göre düşünme duyum, algılama ve kavram geliştirmeden oluşmaktadır. Düşünenin dine uygulanmasında temel bir ayrımla birlikte yine aynı silsilenin devam ettiği görülmektedir. Dini algılar ve kavramlar, doğrudan duyu verilerine dayanmazlar. Dolaylı yoldan bu duyu verilerinden elde edilen deneyim ve tecrübelerle dayanırlar. Bu temel ayrım başından beri çocukta mevcuttur. Dini düşüncesi onun genel deneyimleriyle zenginleşmektedir. İlk çocukluk yıllarında din ve hayat ayırt edilemeyecek derecede iç içedir. Dini düşünce, deneyimleri, algıları kavramları ilahi olanın doğasına genelleme sürecidir.¹²

Tanrı kavramı, imgesi ve tasavvurundan/algısından bahsetmeden önce düşüncenin ürünleri olan kavram, imge ve tasavvur/algı kelimelerini açıklamak yerinde olacaktır. Budak'a göre “*kavram*, bazı ortak nitelik ve özelliklere sahip nesneler, olaylar veya durumların hangi kategorilere veya gruplara ait olduklarını ve ne işe yaradıklarını hatırlama ve anlamak için kullanılan zihinsel temsildir.”¹³

¹¹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), 330.

¹² Ronald Goldman, “Düşünme ve Dine Tatbiki”, çev. Süleyman Akyürek, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (2001): 419-423.

¹³ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005), 432.

“İmge, dış uyarıcı olmaksızın hatırlanan, daha önceki duyu yaşantısının benzeri ya da kopyası olan zihinsel temsildir.”¹⁴ İmge ile kavram birbirlerinin yerine kullanılabilir. İmge, aktarılırken kavramlar aracılığıyla aktarılsa da zihinde öncelikle bir imge oluşmalıdır. Sınırları, içeriği belirsiz bir durum halindeki imgeler sözcüklerle şekil alır ve fikirlere dönüşürler.¹⁵

Düşüncenin bir diğer ürünü ve bir bakıma düşünceye geçiş olarak kabul edilen “tasavvur kavramı”¹⁶, ruhsal güçler veya duygusal uyarılarla zihinde önceden oluşan herhangi bir nesnenin, olayın, fiilin ya da bir kavramın istekli olarak yeniden özel bir şekilde şekillenmesi, anlam kazanması veya hatırlanması” anlamına gelmektedir.¹⁷

“Nesnelerin veya olayların, bunları temsil eden imajların, sembollerin ve kavramların zihnimizde bir amaca yönelik olarak yönetilmesi veya kendiliğinden gelişmesi olarak tanımlanan ve bilişsel bir etkinlik olan *algılama süreci*”¹⁸ tasavvur etme ile eş anlamlı kullanılmaktadır.

Her bir olgunun tasavvuru olduğu düşüncesinden hareketle ne kadar olgu varsa o kadar tasavvur olduğu söylenebilir. Din de bu olgulardan bir tanesidir. Dinin tasavvuru Tanrı, peygamber, melek, şeytan, cennet, cehennem gibi dini kavram ve objelerin zihinde canlandırılmasıdır. Bu dini tasavvurların başında da dinsel inançların temelini oluşturan ve yüce bir varlığa inanma şeklinde tezahür eden Tanrı tasavvuru gelir.¹⁹

Tanrı kavramı Tanrıya özgü nitelikleri, sembolleri ve bilgileri kapsamaktadır. “Tanrı kavramı, Tanrı tasavvuru için ön koşulu oluşturmakta ve kavram olmadan tasavvur gerçekleşmemektedir.”²⁰ Bacanlı’ya göre Tanrı kavramı dört boyuttan oluşmaktadır: Tüm inanç sistemlerinde bulunan ortak özellikleri içermesi yönüyle *evrensel*, dinî metinlerde belirtilen ve sadece o din için geçerli olan özellikleri

¹⁴ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 2005, 393.

¹⁵ Rasim Özdenören, *Yazı, İmge ve Gerçeklik* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 25-26.

¹⁶ Mary Ann Spencer Pulaski, *Piaget: Eine Einführung in seine Theorien und sein Werk* (Ravensburg: O Maier Verlag, 1975), 96. akt. Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012), 109.

¹⁷ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012), 109.

¹⁸ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 2005, 43.

¹⁹ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1998), 90.

²⁰ Özer Çetin, “Erich Fromm’da Tanrı Tasavvuru”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (2018), 75-98.

içermesi yönüyle *metinsel*, kültürlere göre değişiklik göstermesi yönüyle *ictimai*, bireylerin kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda, geçirdikleri yaşantılar sonucu oluşturdukları özellikleri içermesi yönüyle de *bireyseldir*.²¹ Tanrı kavramının birden çok boyuttan oluşmasından da anlaşılacağı üzere Tanrı'nın tanımlanması ve gerçek mahiyette kavranması imkânsız görünmekte ve Tanrı hakkında söylenenler, düşünülenler O'nu tam anlamıyla ifade etmekten uzak kalmaktadır.²² Ancak yine de Tanrı kavramını tanımlama çabaları içinde Budak'ın Tanrı tanımı bu dört boyutu içermesi yönüyle tercihe şayandır. Budak'a göre Tanrı, evreni ve evrendeki düzen ve işleyiş için evrensel yasaları yarattığı varsayılan ve çağdaş dinlerin çoğunda var olan ilahi güçtür. Ona göre Tanrı kavramı, her şeyi yaratan olmanın ötesinde, toplumsal yaşamı düzenleyen, gerektiğinde doğa ve toplum yasalarını değiştiren ya da ortadan kaldıran bir güç olarak rol oynar.²³

Tanrı imgesi, kimi zaman Tanrı, kimi zaman da Allah, İsa, Buda gibi isimlerle adlandırılrsa da kişinin yaşadığı duygusal deneyimlerle oluşturduğu bir imgedir.²⁴ Tanrı imgesi, bir bireyin Tanrı hakkında ne hissettiği ve Tanrı'nın da birey hakkında ne hissettiği ile ilgilidir.²⁵ Bireyin zihninde oluşan Tanrı imgesi, bireyin Tanrı'ya inanç şeklini belirleyen zihinsel şemadır.

Tanrı kavramı ile Tanrı imgesi arasındaki ayrıma baktığımızda öncelikle, Tanrı imgesi bilinçdışı ile ilgili bir fenomenken, Tanrı kavramının bireyin bilişsel Tanrı anlayışına atıfta bulunduğunu söyleyebiliriz²⁶ Tanrı imgesi, duygularla ilgilidir²⁷ ve öznel deneyimler sonucu zihinde oluşur.²⁸ İnsanların farklılaştığı oranda

²¹ Hasan Bacanlı, "Tanrı Ve Peygamber Kavramları", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2 (1995), 156-157.

²² Abdulhamit Sinanoğlu, *Kelam Tarihinde Tanrı Tasavvurları* (Ankara: Avrasya-İlahiyat, 2005), 21.

²³ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 721.

²⁴ Fatma Nur Eryılmaz, "Kur' an' da İdeal Bağlanma Motifi Olarak Tanrı Tasavvuru" (Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 45.

²⁵ Christopher Grimes, "God Image Research: A Literature Review", *Journal Of Spirituality In Mental Health* 9 (2007), 12.

²⁶ Grimes, God Image Research, 12.

²⁷ Francesco Cattani, *A Benevolent God Image as a Psychotherapeutic and Theological Resource* (Toronto: University of St. Michael's College, The Faculty of Emmanuel College, The Degree Of Master, 2015), 13.

²⁸ Bonnie Poon Zahl - Nicholas J. S. Gibson, "God Representations, Attachment to God, and Satisfaction With Life: A Comparison of Doctrinal and Experiential Representations of God in Christian Young Adults", *The International Journal for the Psychology of Religion* 22 (2012), 217.

Tanrı imgesi de farklılık gösterir. Tanrı kavramı ise daha soyuttur ve düşünme üzerine temellendirilmiştir.²⁹ Tanrı'nın dogmatik ve doktrinel tanımını ifade eder.³⁰

Güler'e göre Tanrı algısı/ tasavvuru ise "bireyin Tanrı'yı nasıl algılayıp, nasıl gördüğü ile alakalıdır. Bireylerin zihninde oluşturduğu Tanrı imgesinin, bireyin Tanrı'ya yönelik tüm atıfları, duygu ve düşünceleri ile şekillenmiş halidir."³¹ Vergote'ye göre dinler, inananlarına bir Tanrı tasavvuru sunmaktadır. İnanan birey, dinin kendisine sunduğu bu Tanrı tasavvuru kabul etme niyetinde olmakla birlikte³² kendi duygu ve düşüncelerini de kendi Tanrı tasavvuruna ekleyerek kendine özgü bir tasavvur oluşturmaktadır.³³

Tanrı kavramı ile Tanrı tasavvuru arasındaki ayrıma baktığımızda hem kavramsal hem de duygusal açıdan farklı olduklarını görürüz. Tanrı kavramı, bilişsel ve teolojik bir Tanrı anlayışına atıfta bulunurken Tanrı tasavvuru, duygusal bir yapıya sahip olmakla birlikte bireyin birçok duygu, hatıra ve tasavvurunu da içermektedir. Yine Tanrı kavramı, entelektüel içeriği yansıtırken Tanrı tasavvuru, Tanrı kelimesine dair duygusal tepkilerle ilişkili bireysel tecrübeleri yansıtmaktadır.³⁴

1.1.2. Tanrı Tasavvuruna İlişkin Kuramlar

Tanrı tasavvuru konusu, insanlığın doğuşuyla birlikte var olmaya başlayan geçmişten bugüne pek çok disipline konu olan bir alandır. Ele alınış tarzı disiplinden disipline farklılık gösterse de, değişmeyen yönü konunun muhatabının insan

²⁹ Cattani, *A Benevolent God Image as a Psychotherapeutic and Theological Resource*, 13.

³⁰ Zahl - Gibson, "God Representations, Attachment to God, and Satisfaction With Life: A Comparison of Doctrinal and Experiential Representations of God in Christian Young Adults", 217.

³¹ Özlem Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 6.

³² Antonie Vergote, *Din İnanç ve İnançsızlık*, çev. Veysel Uysal (İstanbul: MÜİFY, 1999), 181.

³³ Asım Yapıcı, "Dini Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım" (Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 126.

³⁴ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 29-30.

olmasıdır.³⁵ Din Psikolojisi disiplini, Tanrı tasavvuru konusunu kişinin Tanrı'ya yönelik geliştirdiği tasavvurlar bakımından ele almaktadır.³⁶

Baldwin, Harms ve Goldman'ın evre teorilerinin yanı sıra Tanrı tasavvuruna ilişkin kuramları genel olarak iki başlık altında ele almak mümkündür. Birincisi Freud'un, nesne ilişkileri kuramcılarının ve bağlanma teorisi kuramcılarının çalışmalarına dayanan *İlişkisel Kuramlar*, ikincisi ise Piaget'in bilişsel gelişim kuramına ve bu kuramı temel alan çalışmalara dayanan *Bilişsel Kuramlar*'dır. Bilişsel kuramlar, Tanrı tasavvurunun, gelişim safhalarındaki bilişsel niteliklerle ilişkili olduğunu ortaya koyar. İlişkisel kuramlar ise, çocuğun ebeveyni veya temel bakıcısı ile olan ilişkilerinden başlayarak kişilik özellikleri ile eğilimlerinin Tanrı tasavvurunun oluşumuyla ilişkili olduğunu ortaya koyar.³⁷ Bu çalışmada teoriler ve kuramlara Tanrı tasavvuru ile ilişkileri bakımından yer verilecektir.

1.1.2.1. Baldwin ve Gizem Teorisi

Baldwin, felsefe ve yaşam bilimlerinin sentezini ilk kez deneyen ve mantıksal, bilimsel, sosyal, ahlaki, dini ve estetik bilinç alanlarındaki gelişim sıralarını ilk kez öneren ve bunların birbirleriyle ilişkisini açıklayan kişidir. Baldwin, üç tür mantık; biçimsel, diyalektik ve genetik mantık arasında ayırım yaparak genetik mantığı benimsemiştir. Bireyin gelişimini, bilişsel gelişimi temel alarak genetik mantığa göre açıklamıştır.³⁸ Baldwin, çocuklarda gelişimin ilk zamanlarında taklidin önemli bir yer tuttuğunu ileri sürmüştür.³⁹

Baldwin'e göre çocuklar için iyi ve ahlaki olan, ebeveynlerinin ve en yakınındakilerin davranışlarına göre şekillenir. Çocuk büyüdükçe iyi ve ahlaki olan daha uzaklarda, soyut olan ile eşleşir ve nihayetinde Tanrı ile özdeşleşir. Baldwin'in, Tanrı anlayışının bağlılık ve gizem vasıtasıyla değiştiği ve geliştiğini ortaya koyan

³⁵ Hızır Hacıkeleşoğlu, *Ebeveyn Tutumları ve Kişilik Özelliklerinin Tanrı Tasavvuru ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 55.

³⁶ Özer Çetin, "Rollo May'de Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik Yansımaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/35 (2019), 175.

³⁷ Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007), 15.

³⁸ Emily Davis Cahan, "The Genetic Psychologies Of James Mark Baldwin And Jean Piaget", *Developmental Psychology* 20/1 (1984), 128-139.

³⁹ Ulrich Müller - Kevin Runions, "The Origins Of Understanding Self And Other: James Mark Baldwin's Theory", *Developmental Review* 23 (2003), 40.

teorisi dört evreden oluşmaktadır. Bu teorinin ilk evresi olan *Fiziksel kendiliğindenlik* aşamasında bebeklerin ilgileri, fiziksel ihtiyaçları ve duygusal bağlanmalar üzerine odaklanmıştır. Baldwin'e göre gizem hissi, yaratıcının tahayyül edilemezliğiyle oluşur. İkinci evre olan *Entelektüel* aşamada, çocuklar ebeveynlerini her şeye gücü yeten bireyler olarak algırlar. Bu durum her şeyin nedeni ve düzenleyicisi olan Tanrı'ya bağlanma hissinin oluşumunda önemli rol oynar. Ahlaki özelliklerin baskın olduğu üçüncü aşamada, ahlaki norm ve değerlerle ilgili kaygılar gelişir. Bağlılığın dini yönü, iyi olan Tanrı'ya güvenme deneyimi olarak tecrübe edilen gelişimle beslenir. Gizemin kaynağı ise, dini bağlılığın ideal olanla gerçek olan arasındaki çatışmaya galip gelmesi sonucunda aklın devamlı olarak şaşkına çevrilmesidir. Son evre olan *Estetik deneyim* aşamasında ise akıl, olayların gerçek yüzünü doğrudan algılayabilir ve ideal olan ile reel olan arasındaki sıradan çatışmanın üstesinden gelerek mistisizme geçer.⁴⁰ Reich'e göre, bu teori dini gelişimin sosyal ve toplumsal yönlerini de hesaba kattığından gelişimsel açıdan tamamlanmıştır. Aynı zamanda bu teori, dini gelişim ile benlik gelişimi arasında yaşam boyu süren ve zaman zaman değişkenlik arz eden bir bağı da ortaya koymaktadır.⁴¹

1.1.2.2. Harms ve Dini Düşünce Teorisi

Harms, çocukların Tanrı tasavvuru hakkında bilgi edinirken onlara belirli sorular sorarak bilgi edinmenin yanlış olduğunu fark eder. Harms'a göre, çocuklar dini duygu ve düşüncelerini kelimelerle yeterli düzeyde ifade edemezler. Çocuklar, zihinsel olgunluğa ulaşmadan önce dini duygu ve düşüncelerini hayallerinde yaşarlar ve şekillerle daha iyi ifade ederler. Bu görüşleri dolayısıyla Harms, farklı bir yöntemle yaşları 3-18 arasında değişen 5000 çocuk üzerinde bir araştırma yapar. Araştırmaya katılan çocuklardan birkaç dakika Tanrı hakkında düşünmelerini ve düşüncelerini yansıtan bir resim çizmelerini ve çizdikleri resmin neyi ifade ettiğini açıklamalarını ister.⁴² Harms, elde ettiği sonuçları belirli yaş aralıklarına göre yorumlayarak çocukların dini gelişimlerini üç evrede inceler.⁴³

⁴⁰ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016), 58-59.

⁴¹ K. Helmut Reich, "Cognitive-Developmental Approaches To Religiousness: Which Version For Which Purpose?", *The International Journal For The Psychology Of Religion* 3/3 (1993), 164.

⁴² Ernest Harms, "The Development of Religious Experience in Children", *American Journal of Sociology* 50/2 (1944), 112.

⁴³ Harms, "The Development of Religious Experience in Children", 115.

Birinci evre olan *Peri masalları* (3-6) evresindeki çocuklar, hayal ile gerçeği birbirinden ayıramadıkları için Tanrı anlayışları rasyonel olmaktan ziyade duygusaldır.⁴⁴ Bu yaş aralığındaki çocuklar Tanrı'yı bir kral, bir baba, gökyüzünde yaşayan bir varlık, konuşan bir hayvan, kanatları olan bir melek şeklinde resmetmişlerdir.⁴⁵ Bu resimlerin ortak noktası Tanrı hakkındaki duygu ve düşüncelerin ifade edildiği şekilsel dil her zaman peri masalı şeklindedir. Bunun en önemli nedeni, çocukların dünyaya ilişkin tecrübeleri oldukça az olduğu için hayallerini gerçeğe özdeşleştirme eğiliminde olmalarıdır. Bu dönem çocuklarında dikkat çeken bir diğer nokta, hayranlıkla karışık bir korku ve saygı ile Tanrı'yı tasavvur etmeleridir. Bu durum zihinsel olarak yeterli olgunlukta olmasalar bile bu dönem çocuklarının, duyguları ile kutsal olanı hissedebildiklerini göstermektedir.⁴⁶ İkinci evre olan *Gerçekçi* (7-12) evre dönemindeki çocuklar için Tanrı gerçek bir insandır ancak dünyada meydana gelen olaylardan etkilenmez. Bu çağdaki çocuklar için Davut Yıldızı, Haç İşareti gibi dini semboller de birer anlam ifade etmeye başlar. Harms'a göre bu yaş aralığındaki çocuklar duygularını entelektüel olarak ifade edemedikleri için şekilsel ifade kabiliyetleri ortaya çıkar. Bu durum çocuğun sembolizminin kaynağını oluşturur. Son evre olan *Bireysel* (13-18) evre dönemindeki çocukların Tanrı tasavvurları ise soyut ve bireyseldir. Bu evre diğer evrelere göre daha çok çeşitliliğe sahiptir. Üç grupta kategorize edilmiştir. Birinci grup, geleneksel dini fikirleriyle ait oldukları dinin temel çizgilerine bağlıdır.⁴⁷ Tanrı tasavvurları orijinal bir hayal gücüyle oluşmamıştır, geleneksel bir tarzdadır. İkinci grup, Tanrı hakkındaki düşüncelerini daha soyut ve kendilerine has çizimlerle ortaya koymuşlardır. Bu çizimler bireysel aşamadaki çocukların şekilci tasavvurlarının aksine daha çok sembolik tarzdadır.⁴⁸ Üçüncü grup ise dini, kültler vasıtasıyla ifade etmiştir.⁴⁹

⁴⁴ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 59.

⁴⁵ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 60.

⁴⁶ Harms, "The Development of Religious Experience in Children", 115-116.

⁴⁷ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 60.

⁴⁸ Harms, "The Development of Religious Experience in Children", 118-119.

⁴⁹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 60.

1.1.2.3. Ronald Goldman ve Dini Düşünce Gelişimi Teorisi

Goldman, bilişsel gelişim ile dini gelişimin birbirine paralel olarak değiştiğini ve geliştiğini savunmaktadır. O, bu düşünceyi savunurken Piaget'nin bilişsel gelişim kuramından esinlenerek “dini düşüncenin dini olmayan düşünceden yöntem ve biçim olarak farklı olmadığı” tezinden hareket eder. Dini düşünceyi, düşünceden ayrı ve bağımsız bir alan olarak değil, düşünce aktivitesinin dine yönelmesi” olarak ele alır.⁵⁰

Goldman, yaşları 6 ile 16 yaşları arasında değişen 200 çocuk ve ergenle yaptığı çalışmada onların dini düşünceleri hakkında bilgi edinmeye çalışır. Araştırma sonucunda çocukların verdiği cevapları 40’tan fazla teolog ve eğitim psikoloğunun katıldığı iki panelde tartışmaya açar. Yapılan değerlendirmelerden hareketle kendi kuramını geliştirir.⁵¹ Goldman’a göre dini düşünce gelişimi, ikisi geçiş evresi olmak üzere toplam beş evrede gerçekleşir. 1. *Evre: Sezgisel Dini Düşünce (0-7 yaş)*: Piaget’in işlem öncesi dönemine tekabül etmektedir. Bu evre, çocuk için tutarsız ve mantıktan uzak, gerçek dışı fikirlerle doludur.⁵² Daha çok Tanrı’nın fiziksel özellikleriyle ilgilenirler. Çocukların Tanrı tasavvurunda antropomorfik düşünce şekli vardır. Başta Tanrı olmak üzere dini kavram ve sembolleri, somut varlıklarla ilişkilendirmek, ilerde soyut dini düşüncenin gelişmesi için bir basamak oluşturur. Goldman’a göre bu yaş çocukları Tanrı’yı gökyüzünde duran, bazen dünyaya gelen yüce bir varlık olarak görürler. Çocuklar için “Tanrı iyinin yanında kötünün karşısındadır.” şeklinde kesin bir ayırım bulunur.⁵³ 2. *Evre: Birinci Geçiş Aşaması*: Bu dönem sezgisel dini düşünce ile somut dini düşünce arasındaki geçiş dönemidir. Çocuklar bu dönemde mantıksal fikirler üretmeye ve açıklamalar yapmaya çalışsalar da tecrübesizlikten dolayı başarılı olamazlar.⁵⁴

Goldman, teorisinde, yedi ile on üç yaşları arasında somut dini düşüncenin ve on üç yaşından sonra da soyut dini düşüncenin geliştiğini ve bu evreler arasında bir

⁵⁰ Ronald Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence* (New York: The Seabury Press, 1964), 64.

⁵¹ Kenneth Edwin Hyde, *Religion in Childhood and Adolescence* (Birmingham: Religious Education Press, 1990), 24.

⁵² Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 62.

⁵³ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi* (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 2014), 109-110.

⁵⁴ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 63.

de geçiş aşamasının olduğunu söyler.⁵⁵ 3. *Evre: Somut Dini Düşünce Aşaması (7-13 yaş)*: Piaget’in somut işlemler evresine tekabül etmekle birlikte yaş aralığı daha ileri taşar. Bu evrede, mantıksal düşünme mümkündür, fakat somut durumlar, görsel deneyimler ve duyuşal verilerle sınırlı olduğu görülür. Kutsal kitaplarda geçen dini ifade ve semboller ancak lafzi olarak anlaşılır. Bu sebeple antropomorfik anlayış vardır. Çocuk somut bir düşünceye sahiptir ve benmerkezci düşünür. 4. *Evre: İkinci Geçiş Aşaması*: Somut düşünceden soyut düşünceye geçiş evresi olan bu dönemde çocuk soyut düşünme girişiminde bulunsa da önceden elde ettiği somut düşünme alışkanlığı sebebiyle somut düşünme ağırlıklı devam eder. 5. *Evre: Soyut Dini Düşünce Aşaması (13+ yaş)*: Piaget’in soyut işlemler dönemine tekabül eder. Bu evrede çocuklar hipotetik ve tümdengelsel olarak düşünebilir, bunu yaparken semboller ve soyut terimler kullanabilirler. Goldman “gelişimin hızı” ve “motivasyon ve deneyim sahibi olma” faktörleriyle dini düşünce gelişimi konusunda bireysel farklılıkların olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁶

Goldman’a göre her ne kadar farklı gelişim alanları olsa da, bu gelişim alanları birbiriyle ilişki ve etkileşim içinde olan bir bütünüñ parçalarıdır. Diğer bir deyişle çocuğun bilişsel, fiziksel, sosyal, ahlaki vb. gelişim alanlarından birindeki değişim ve gelişim diğer gelişim alanlarını da etkiler. Dolayısıyla çocuğun dini gelişimi ve Tanrı tasavvuru bu gelişim alanlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu alanlardaki değişim ve gelişme Tanrı tasavvurunun oluşumu ve gelişimine katkı sağlar.⁵⁷

Goldman, dini kavramların oluşumunu tanımanın, çocuğun dini düşüncesinin gelişimini anlamak için merkezi öneme sahip olduğunu iddia eden Vinacke’nin kavramların özellikleri hakkındaki beş maddelik özetini Tanrı kavramına uyarlamıştır:

- Tanrı hakkındaki kavramlar, doğrudan doğruya duyu verisi değildir. Ancak onlar, benim babam, benim evim gibi duyu verilerini inceden inceye işlemeden ve yorumlamadan kaynaklanan şeylerdir.
- Tanrı hakkındaki kavramlar, çocuğun önceki deneyimlerine dayanır. Sadece belirli bir tecrübe çıktısını adlandırmayı değil, onun önemli özelliklerini ve bölümlerini anlamaya dayanır.
- Tanrı hakkındaki kavramlar, “baba güçlüdür, beni korur, beni cezalandırır, benim için para kazanır. Tanrı da bunun gibidir; yargılar, bütün çocukları korur” ya da “Tanrı gökyüzünde büyük bir babadır” gibi farklı duyu tecrübelerini birbirine bağlayan cevaplardır.

⁵⁵ Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*, 62.

⁵⁶ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 63.

⁵⁷ Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*, 16-17.

- d. Bu ilişkilerin mahiyet bakımından sembolik olduğu, aynı karşılıkların birçok verinin yerine geçtiği anlaşılabilir. “Tanrı” ifadesinin karşılığı, çoğunlukla bir kelimedir. Kimi zaman sevgi, güven ve bağlılık gibi insan ilişkilerinde en iyi olduğu düşünülen bütün tecrübeleri birleştiren bir kelimedir. Kimi zamanda kırgınlık, güvenilmezlik gibi insan ilişkilerindeki en kötü şeyleri sembolize eden bir kelimedir.
- e. Çocuktaki içsel süreçler yönünden Tanrı hakkındaki kavramlar seçici etkenleri temsil eder. Bu seçici süreç, çok kolay bir şekilde dini olan ve dini olmayan ile kutsal ve seküler arasında bir ayrıma götürebilir. Bu ayrım, çocuksu ve her şeye gücü yeten, her şeyi bilen gibi daha yüksek tanrısal kavramlara ulaşmaya engel olan bir ayrımdır.⁵⁸

1.1.2.4. İlişkisel Kuramlar

1.1.2.4.1. Sigmund Freud ve Yüceltilmiş Baba

Psikanalizin kurucusu Freud’un müstakil bir dini gelişim teorisi bulunmamaktadır. Din hakkındaki görüşleri dindarlar üzerinde yaptığı gözlemlere veya dindarların katıldığı tecrübî çalışmalara dayanmayan Freud, genellikle dini indirgemeci bir yaklaşımla ele almıştır.⁵⁹ Freud’ a göre dinsel düşünceler, “dış veya iç gerçekliğin, kişinin henüz kendisi tarafından keşfedilmemiş yönleri hakkında bir şeyler söyleyen ve kişinin inancını gerektiren olguları ve koşulları hakkındaki öğreti ve iddialarıdır.”⁶⁰ Bu düşünceler, deneyler sonucu elde edilen düşünce ürünleri değillerdir. Sadece birer yanılsamadırlar. Kanıtlanamadıkları gibi çürütülemezler de.⁶¹ Freud, bu dinsel düşüncelerin temelinde, çocuğun çaresizliği ve korunma ihtiyacı karşısında babanın koruyucu imajının Tanrı’ya yansıtılması olduğunu ileri sürmektedir.⁶² Freud’ göre bireyin Tanrı tasavvurunun oluşumunda etkili olan iki temel etken vardır. Bunlar; ilk (primal) babanın kalıtsal tasavvuru ve kendi babasına ilişkin kendi tasavvurudur.

Freud “Totem ve Tabu” adlı eserinde primal babanın tasavvuruna ilişkin şu anlatıya yer vermiştir: Başlangıçta insanlar güçlü, saldırgan ve kıskanç bir babanın hâkimiyeti altında yaşarlarmış. Klanın bütün kadınları bu babanın emrindeymiş. Klandaki diğer erkeklerin hatta oğullarının bile hiçbir hakkı bulunmazmış. Başkaldırdıklarında ya öldürülür ya da klandan sürülürlermiş. Bir gün bu erkekler ayaklanmış ve babalarını öldürüp yemişler, kadınları da aralarında paylaşmışlar.

⁵⁸ Goldman, “Düşünme ve Dine Tatbiki”, 425.

⁵⁹ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri* (İstanbul: Dem Yayınları, 2007), 97.

⁶⁰ Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, çev. İhsan Kırımlı (İstanbul: Sayfa Yayınları, 2011), 26.

⁶¹ Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, 32.

⁶² Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, 25.

Ancak daha sonra pişman olmuş ve babalarını aslında ne kadar çok sevip saygı duyduklarını anlamışlar. Bu suçluluk duygusuyla, hatalarını telafi edebilmek ve babalarını ebedi olarak yaşatabilmek için babayı temsilen totem klanının atası olarak, konuşan totem hayvanı belirlemişler ve ona saygı göstermeye, belli vakitlerde, totem yemeklerinde onu kurban edip etinden yemeğe karar vermişler. Böylece ilk (primal) baba ile totem hayvanı yer değiştirmiştir.⁶³ Yer değiştirme özelliği nedeniyle zamanla totem, primal babanın vekili olmaktan çıkıp, Tanrı'nın bir prototipi haline geçer ve evrimleşme sonucunda sonsuz kudret sahibi tek bir Tanrı'ya dönüşür. Freud'a göre Tanrı'yla kurulan ilişkilerin perde arkasında primal babanın öldürülme gizemi bulunmakla birlikte Tanrı imajı, sadece çocukluk deneyimlerinden değil, tarih içerisinde primal babadan miras kalan imajlardan kaynaklanmaktadır.⁶⁴ Bu ilk (primal) babanın hatırlatıcı tasavvurları doğan her erkeğe kalıtsal olarak aktarılır. Kadınlar ise ya bu hatırlatıcı tasavvurların mirasçısı olmadıklarından ya da benzer deneyimler yaşamadıklarından primal baba tasavvurunun sadece kalıntılarını elde edebilirler.⁶⁵

Freud insanlığın ilkel dönemlerde yaşadığı bu tecrübe ile çocuğun yaşadığı Oedipus Kompleks tecrübesi arasında bağlantı kurar. Her çocuk özellikle fallik dönemin sonunda, hayatında karşılaştığı sıkıntılar karşısında ve tehlike anlarında ebeveynlerine, özellikle de babasına sığınır. Babası bu gibi durumlar karşısında onu korur ve ona yardım eder. Bu durum zaman içinde koruyucu ve yardımcı bir baba imajı oluşturur. Ancak zamanla bazı olaylar karşısında babasının da aciz kaldığını fark eden çocuğun mutlak koruyucu baba imajı zedelenir. İlerleyen dönemlerde ise tamamen ortadan kalkar. Bu sefer çocuk tehlikeler ve sıkıntılar karşısında sığınabileceği başka limanlar aramaya koyulur. Korku ve acizlikten kaynaklanan bu arayış neticesinde koruyucu baba imajı yerini hayalinde uydurduğu ve birtakım korkular ve çaresizlikler karşısında sığınak olarak gördüğü Tanrı baba imajına bırakır. Bu nedenle Freud, yaptığı psikanalizlerin sonucunda her bireyin Tanrı'sının o kişinin babası ile olan ilişkisine bağlı olarak değiştiğini ve Tanrı'nın özünde

⁶³ Freud Sigmund, *Totem ve Taboo* (New York: W. W. Norton and Company, 1950), akt. Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 71-72.

⁶⁴ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 57.

⁶⁵ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 72-73.

yüceltilmiş bir baba figüründen başka bir şey olmadığını düşünür.⁶⁶ Ancak Freud'un bu hipotezi çok destek görmemiştir. Bununla birlikte Tanrı imajı ile favori ebeveyn imajı arasındaki ilişkiler, Tanrı'nın sevgi objesinin bir yansıması olduğu düşüncesini destekler niteliktedir.⁶⁷

Özetle Freud için bireyin Tanrı tasavvurunun oluşumunda etkili olan iki temel etken vardır. Bunlardan birincisi, ilk (primal) babanın kalıtsal tasavvuru iken ikincisi kendi babasına ilişkin kendi tasavvurudur. Yine Freud'a göre ödipal dönemin sonunda artık bireyin tasavvurları yerli yerindedir. Şekillenen son tasavvur ise bireyin Tanrı tasavvurudur. "Ebeveynle başlayan serideki son figür, sadece çok azımızın gayri şahsi olarak bakabildiği kaderin karanlık gücüdür."⁶⁸

1.1.2.4.2. Carl Gustav Jung ve Imago Dei

Jung'un dine ve Tanrı'ya dair görüşlerini Freud'dan öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde ele almak mümkündür. İlk dönemlerde Freud'un yazılarını ve düşüncelerini takip eden Jung'un din ve Tanrı'ya ilişkin düşünceleri üzerinde baskın bir Freudcu bakış açısı gözlenmektedir. Jung, ilerleyen yıllarda Freud'un etkisinden çıkarak "Analitik Psikoloji" adı altında topladığı ekol ile kendi görüşlerini ve düşüncelerini geliştirmiştir.⁶⁹ Freud'un libido olarak tanımladığı ruhsal enerjiyi psişik enerji olarak adlandıran Jung, psişik enerjinin Freud'un dile getirdiği gibi sadece cinsel güdülerden kaynaklanan bir enerji olmadığını ruhun bütün yapısını içeren bir güce sahip olduğunu açıklamıştır.⁷⁰

Jung'a göre psişe (ruh) üç bölümden oluşur: Bilinç, kişisel bilinçdışı, kolektif bilinçdışı.⁷¹ Din, kolektif bilinçdışına ait bir olgudur. Kolektif bilinçdışındaki Tanrı imgesi, bir takım bilinçaltı sembollerle bilinç alanına taşınır, bilinç alanına taşınan bu Tanrı imgesi bilinci kontrol altına alır ve kendisini kabul ettirir.⁷² Kolektif bilinçdışı, kişisel birikimlerden oluşmaz aksine kökenini kalıtlımlardan alır ve arketiplerden

⁶⁶ Habil Şentürk, "Freud'un Psikoloji ve Din Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004), 224.

⁶⁷ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 58.

⁶⁸ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 73-74.

⁶⁹ Murat Ukray, *Jung Psikolojisi* (Ankara: Yason Yayınları, 2016), 11.

⁷⁰ Ali Köse - Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 36.

⁷¹ Ukray, *Jung Psikolojisi*, 17.

⁷² Köse - Ayten, *Din Psikolojisi*, 36.

oluşur.⁷³ Arketipler, her bireyin sahip olduğu ve bütün insanlık için ortak olan evrensel semboller aracılığıyla, doğuştan kendilerine miras bırakılan kalıtsal eğilimlerdir.⁷⁴ Jung, arketipleri “en eski zamanlardan beri var olan evrensel tasavvurlar” olarak tanımlamaktadır.⁷⁵ Arketipler psişik güçlerin sembolik temsilleridir. Tanrı tasavvuru da bu arketiplerden biridir ve birçok arketipin yansımaları içerir. Jung, bu yönüyle Tanrı tasavvurunun olağanüstü bir arketip olduğuna inanır ve Tanrı tasavvurunu ifade etmek için “imago Dei” terimini kullanır.⁷⁶ Jung’a göre bütün dinler kendilerini arketipler aracılığıyla açıklar. Jung, Tanrı’nın bir arketip olduğunu söylerken psişedeki bir tip’e işaret etmektedir. Tip “esmek, iz bırakmak ve damgasını vurmak” anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla her bir arketip de olduğu gibi Tanrı arketipi de bireyi tüm yönleriyle kuşatarak etkisi altına almakta ve onun üzerinde iz bırakmaktadır.⁷⁷

Jung, Freud’un aksine dine karşı iyimser ve fonksiyonel bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre Tanrı, bütün insanların, canlıların ve kristallerin en içte taşıdıkları özüdür. Jung, Tanrı’ya inanmayı ve dine bağlanmayı, insanı nevrozdan kurtaran önemli bir faktör olarak değerlendirmiştir.⁷⁸ Jung’a göre “Tanrı tasavvuru keşfedilmiş bir şey değildir; o, insana kendiliğinden gelen bir deneyimdir.”⁷⁹ İnsan, dini ve Tanrı’yı kabul konusunda irade sahibi değildir. Bilinçdışı tarafından yönlendirilen insanın dini ve Tanrı’yı bulması kaçınılmazdır. Çünkü kolektif bilinçdışındaki Tanrı imgesi insana kendisini kabul ettirmektedir. Yani Tanrı’yı kabul bir nevi insanın kaderidir.⁸⁰

Jung’a göre arketiplerin zirvesi ve en kusursuz örneği *kendilik* kavramıdır. Kendiliği keşfetme aynı zamanda Tanrı’yı keşfetme sürecidir. Çünkü bütün arketipler kendiliğin arketipleridirler. Jung’a göre *bireyleşme* yani *kendini*

⁷³ E.A Bennet, *Jung Aslında Ne Dedi?*, çev. Işıl Çobanlı Erdönmez (Ankara: Say Yayınları, 2006), 70.

⁷⁴ Eugene Taylor, *The Mystery of Personality: A History of Psychodynamic Theories* (New York: Springer, 2009), 108.

⁷⁵ Carl Gustav Jung, “The Archetypes and The Collective Unconscious”, çev. R. F. C. Hull, *The Collected Works of C. G. Jung*, ed. Herbert Read vd., 1 Cilt (New York: Pantheon: Bollingen Series XX, 1959), 4.

⁷⁶ Carl Gustav Jung, “Psychology and Religion: West and East”, çev. R. F. C. Hull, *Collected Works of C. G. Jung*, ed. Herbert Read vd. (New York: Pantheon: Bollingen Series XX, 1958), 59.

⁷⁷ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 75.

⁷⁸ Köse - Ayten, *Din Psikolojisi*, 34-37.

⁷⁹ Carl Gustav Jung, “Aion”, çev. R. F. C. Hull, *Collected Works of C. G. Jung*, ed. Herbert Read vd. (New York: Pantheon: Bollingen Series XX, 1959), 194.

⁸⁰ Köse & Ayten, *Din Psikolojisi*, 37.

gerçekleştirme süreci dini bir süreçtir çünkü Tanrı arketipi ile Kendilik arketipi birbirinden net bir şekilde ayrılamamaktadır.⁸¹ Jung'un ifadesiyle 1“Kendilik... bir Tanrı tasavvurudur veya en azından biri diğerinden ayrılamaz.”⁸² Jung, insan hayatını iki döneme ayırır. Birinci dönemi güneşin doğuşundan en tepe noktaya çıktığı öğle öncesine, ikinci dönemi güneşin tepe noktasından batışına kadar olan öğleden sonraya benzetir.⁸³ Bireyin bütün insanlık için ortak olan kolektif bilinçdışını farkına vardığı ve yeni bir bilinçliliğe sahip olduğu dönem, ikinci dönemdir.⁸⁴

1.1.2.4.3. Ana Maria Rizzuto ve Geçiş Nesnesi

Nesne ilişkisi kuramcıları Tanrı tasavvurunun, başlangıçta anne-baba, bakıcı gibi ilk karşılaşılan nesnelerle kurulan ilişkilerden etkilendiğini, dinin dolayısıyla Tanrı tasavvurunun bir geçiş nesnesi işlevi gördüğünü ve Freud'un aksine Tanrı tasavvurunun hayat boyu yaşananlar vasıtasıyla yeniden gözden geçirilip güncellendiğini iddia ederler.⁸⁵ Nesne ilişkisi kuramının Tanrı Tasavvuru alanında öne çıkan ismi Ana-Maria Rizzuto'dur. Rizzuto, Tanrı tasavvurunun, Tanrı fikrinden önce var olan, kendiliğinden gelişen bir süreç olduğunu ve Tanrı'ya dair ilk bilinçli tasavvurların üç yaş civarında ortaya çıktığını belirtmektedir.⁸⁶ Rizzuto'ya göre Tanrı'ya inanan birey için önemli olan kişisel Tanrı anlayışıdır. Çünkü dini bir deneyimin öncelikli hedefi Tanrı'dır. Kişisel gerçeklik açısından, Tanrı, inanan bireyin tasavvurlarını içerir ve güven ya da korku veren beklentilere güvence oluşturur.⁸⁷ Rizzuto'ya göre Tanrı, tıpkı anne gibi sığınılan, besleyen ve himaye eden önemli bir sevgi nesnesi işlevi görmektedir. Çocuğun Tanrı tasavvurunun oluşumunda ve gelişmesinde ilk ilişkiler özellikle de anne-baba ile kurulan ilişkiler belirleyici olmaktadır. Bu durumda kurduğu ilişkiye bağlı olarak çocuğun Tanrı tasavvuru sevgi, korku, güven, ilgi, ceza gibi birden çok boyutu barındırabilir.⁸⁸

⁸¹ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 85-86.

⁸² Jung, “Aion”, 22.

⁸³ Frieda Fordham, *An Introduction to Jung's Psychology* (New York: Penguin Books, 1966).

⁸⁴ Carl Gustav Jung, *Essays on Contemporary Events* (London: Routledge, 2002), 46.

⁸⁵ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 95.

⁸⁶ Ana Maria Rizzuto, *The Birth of The Living God: A Psychoanalytic Study* (Chicago: University of Chicago Press, 1979), 178.

⁸⁷ Ana Maria Rizzuto, “Religious Development: A Psychoanalytic Point Of View”, *New Directions For Child Development* 52/52 (1991), 51.

⁸⁸ Akif Hayta, *Allah'a Bağlanmak* (İstanbul: Onto Yayıncılık, 2017), 68-72.

Rizzuto, Tanrı tasavvurunun sadece anne ya da babadan birine indirgemenin doğru olmadığını, her ikisinin ve hatta ilk bakıcı ve ilk ilişkilerin Tanrı tasavvurunun oluşumu üzerinde etkin bir role sahip olduğunu belirtmektedir.⁸⁹

Rizzuto'ya göre çocuğun anne ile yakın ilişkileri Tanrı imgesi için önemli bir temel sağlamaktadır. Eğer anne çocuğuna vermesi gereken sevgi, saygı, ahlak ve güven duygularını yeterli düzeyde verebiliyorsa çocuklar da evrenin ve Tanrı'nın güvenilir olduğuyla ilgili içsel şemalar geliştirmektedir. Aksi durumda çocuk evrenin ve Tanrı'nın güvenilmez olduğu düşüncesini benimsemektedir. Çocukluk ve sonrasındaki Tanrı ile ilgili tasavvurlar, yetişkinlikte benimsenen din ve Tanrı tasavvurlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sebeple Rizzuto'nun asıl ilgilendiği şey, bireylerin çocukluk dönemi travmatik olaylarını yeniden yapılandırarak yorumlamaktır. O, Freud'un aksine, oluşumu doğumla başlayan ve hayat boyu dinamik bir yapıda devam eden imge ve tecrübelerin, Tanrı tasavvurunun oluşumu ve gelişiminde anahtar rol oynadığını belirtmiştir.⁹⁰

Rizzuto, Fairbairn'ın geliştirdiği içselleştirilen nesne düşüncesi ile Winnicott'un "geçiş nesnesi" fikirlerini harmanlayarak Tanrı tasavvuruna uyarlamıştır. Ona göre Tanrı tasavvuru sürekli değişme gösteren çok yönlü bir geçiş nesnesidir. Onu diğer geçiş nesnelerinden ayıran yönü ise geçici olmaması ve anlam kaybetmemesidir. Diğer geçiş nesneleri zamanla unutulur, değer kaybeder ancak Tanrı bireyin hayatında anlam kazanmaya devam eder.⁹¹ Rizzuto, Tanrı tasavvurunun psişik yapıdaki rolüne ilişkin düşüncelerini şu sözleriyle ifade eder: "İnsanların Tanrılarıyla ilgilenmeleri onların diğer insanlarla ilgilenmelerinden ne daha az ne de daha çok karmaşıktır... yani onlar (Tanrı tasavvurları) kusurlu (mükemmel değil), müphem, dinamik ve doğaları gereği tüm psişik tecrübeyi parçalama ve bütünleştirme potansiyeline sahiptirler."⁹²

⁸⁹ Rizzuto, *The Birth of The Living God: A Psychoanalytic Study*, 44.

⁹⁰ Akif Hayta, "Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine bir Araştırma" (Doktora Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 60-61.

⁹¹ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 105.

⁹² Rizzuto, *The Birth of The Living God: A Psychoanalytic Study*, 88.

1.1.2.4.4. Bağlanma Kuramı

Nesne ilişkileri teorisi geleneğinde yetişen John Bowlby, bu kuramda çevresel etkenlerin göz ardı edildiğini düşünerek kuramın kurucusu olan Klein'den ayrılmıştır. Klein gibi nesne ilişkisi kuramcılarına göre çocuk için ilk nesne anne idi. Uzun yıllar çocuğun bağımlılığının kaynağı, ilk olarak annenin bebek için besin kaynağı olması ikinci olarak bebeğin anneye bağlanması gösterilmişti. Ancak Bowlby, çocuklar üzerinde yaptığı çalışmalarda anne figürünün beslenme aracı olmaktan da gelişebileceğini deneyimlemiştir. Bowlby göre bağımlılığın temel kaynağı beslenme değil çocuğun anne ile kurduğu bağıdır.⁹³ Bowlby ve kuramın diğer teorisyenleri, bağlanma teorisinin etnolojik ve biyolojik özellikleri nedeniyle her yerde geçerli ve doğru bir yaklaşım olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak bağlanmanın farklı gelenek ve kültürlerde farklı işlevlere sahip olabileceği ve bireysel farklılıkların da kültürden kültüre değişebileceği kabul edilmiştir.⁹⁴

Kuramın savunucularına göre, bebeklik döneminde bebekle annesi veya temel bakıcısı arasında kurulan ilk bağlanma, erişkinlik döneminde başkalarıyla kurulan ilişkileri ve Tanrı tasavvurunu etkilemektedir.⁹⁵ Bağlanma davranışı içgüdüsel bir yönelimdir ve temel hedefi içgüdüsel ihtiyaçların karşılanmasıdır. Sosyal ilişkilerin kurulmasında en etkili rolü oynayan davranış sistemidir.⁹⁶ Bowlby'e göre yanlış gelişmiş ya da dönem dönem kesintiye uğramış bağlanma ilişkileri, kişilik problemlerine ve zihinsel hastalıklara yol açabilmektedir.⁹⁷ Bağlanmanın insan hayatı için üç temel işlevinden söz edilebilir. Bunlar; tehlike anlarında sığınılacak güvenli bir liman olma, fiziksel yakınlık sağlama ve dünyayı keşfi esnasında güvenlik üssü olma.⁹⁸ Kirkpatrick ve Shaver'a göre bu etkenler, çocuk- anne ilişkisindeki bağlanma stilini ve bu bağlanma stiline Tanrı tasavvuru üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu anlamada yardımcı olabilir. Örneğin güvenli bağlanma

⁹³ John Bowlby, *A Secure Base: Parent- Child Attachment and Healty Human Development* (Basic Books, 1988), 24-25.

⁹⁴ Akif Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12 (2006), 31.

⁹⁵ Lee A. Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", çev. Mustafa Koç, *Bilimname Dergisi* 10/1 (2006), 134.

⁹⁶ Sermin Kesebir vd., "Bağlanma ve Psikopatoloji", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 3/2 (2011), 325.

⁹⁷ I.D Yalom, *Schopenhauer Tedavisi-Bugünü Yaşama Arzusu*, çev. Zeliha Babayiğit (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 56.

⁹⁸ John Bowlby, *Bağlanma*, çev. Tuğrul Veli Soylu (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012), 69-71.

stiline sahip olan bireyler, Tanrı'yı da seven ve koruyan olarak görme eğiliminde olabilirler.⁹⁹

Kirkpatrick ve Shaver, ebeveynleri ve temel bakıcıları ile güven temelli bir bağlanma gerçekleştiremeyen bireylerin, bu eksikliği sevgi dolu, ulaşılabilir bir Tanrı ile telafi etme eğiliminde olduklarını ileri süren *ödünleme teorisini* geliştirmişlerdir. Diğer taraftan bireyin erken dönem bağlanma stillerinin, Tanrı imajları ve diğer dini inançları yapılandıran temel bir referans fonksiyonu görevi görebileceğini ileri süren Kirkpatrick, bu yaklaşıma *zihinsel model hipotezi* adını vermiştir. Bu yaklaşıma göre çocukluk dönemi bağlanma stili ile yetişkinlik döneminde Tanrı'ya bağlanma tarzı arasında büyük benzerlikler vardır. Bağlanmanın anne-babadan en çok sevilen ile benzeşmesi ve kişisel imajlar ile Tanrı algısı arasında pozitif korelasyon bulunması zihinsel model hipotezini destekler niteliktedir.¹⁰⁰

Anne-çocuk ilişkisindeki güven duygusunun durumuna bağlı olarak üç çeşit bağlanma biçimine yer verilmektedir: *Güvenli ilişki*: Güvenli bağlanan çocuklar, ebeveynleriyle olan yakınlık ve ayrılma durumlarında gerginlik yaşamazlar. Ebeveynleri yanlarında olmadığında bile aralarındaki bağın gücünü hissederler ve kendilerini güvende hissederler. Sosyal ilişkilerinde işbirliğine daha yatkın, liderlik becerileri yüksek ve dışa dönüktürler.¹⁰¹ Kirkpatrick'e göre güvenli bağlanan çocuğun zihnindeki Tanrı tasavvuru "Tanrı genellikle sıcak ve bana karşı duyarlıdır, ne zaman destek olacağını bilir ve koruyucudur. Tanrı ile ilişkimde her zaman rahat hiss ediyorum ve ben çok mutluyum; ondan memnunum." şeklindedir.¹⁰²

Kaçınmacı tipler, annelerini ve temel bakıcılarını ne tehlike anlarında ne de tehlike zamanlarının dışında bir güvenlik üssü olarak algırlarlar.¹⁰³ Kaçınan bağımlık gösteren çocuklar reddedilecekleri ve cezalandırılacakları korkusuyla insanlarla ilişkilerini erteleme eğilimindedir. Bu çocuklar kendilerini sevmeye ve sevlmeye

⁹⁹ Lee A. Kirkpatrick - Philip R. Shaver, "Attachment Theory And Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion", *Journal For The Scientific Study Of Religion* 29/3 (1990), 317.

¹⁰⁰ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 65.

¹⁰¹ Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru", 37.

¹⁰² Lee A. Kirkpatrick - Wade Rowatt, "Two Dimensions Of Attachment To God And Their Relation To Affect, Religiosity, And Personality Constructs", *Journal For The Scientific Study Of Religion* 41/4 (2002), 639.

¹⁰³ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 65.

layık görmezler, iletişimden ve bağlanmaktan kaçınırlar.¹⁰⁴ Kirkpatrick'e göre kaçınmacı bağlanan çocuğun zihnindeki Tanrı tasavvuru "Tanrı genellikle kişiliksiz, uzak ve çoğu zaman kişisel meseleme ilgi duymuyor ya da hiç ilgi duymuyor gibi görünüyor. Sık sık beni umursamadığı hissine kapılıyorum." şeklindedir.¹⁰⁵ Son derece yapışkan olan *kaygılı/ kararsız tipler* ise anneleri yanlarında olduğu zaman bile onu güvenlik objesi olarak kullanmaya yanaşmaz ve çevreyi keşfetmeye yönelmezler. Öfke ve direnç göstererek istediklerini yaptırma eğilimindedirler.¹⁰⁶ Kaygılı bağlanan çocuklar, ilişkilerinde daha soğuk ve olumsuz tavırlar sergiledikleri için dışlama eğilimlerine daha fazla maruz kalırlar.¹⁰⁷ Kirkpatrick'e göre kararsız bağlanan çocuğun zihnindeki Tanrı tasavvuru "Tanrı bana verdiği tepkilerde tutarsız görünüyor; Bazen çok sıcak görünüyor ve ihtiyaçlarıma cevap veriyor, ama bazen değil. Beni sevdiğinden ve umursadığıma eminim ama bazen O, sanki bunu gerçekten anlamadığım şekillerde gösteriyor gibi görünüyor." şeklindedir.¹⁰⁸

1.1.2.5. Bilişsel Kuramlar

1.1.2.5.1. Piaget ve Bilişsel Gelişim Teorisi

Piaget'nin dört evreden oluşan bilişsel gelişim kuramının açıklamalarında dinî gelişimle ilgili doğrudan bir açıklaması olmamasına rağmen, araştırma bulgularını yorumlarken yaptığı açıklamalar günümüzde dinî gelişim ile ilgili öne sürülen teorilere kaynaklık etmektedir.¹⁰⁹ Bilişsel gelişimi esas alan yaklaşımlarda, düşünme, tasavvur etme gibi zihinsel etkinliklerin gerçekleşebilmesi için bilişsel gelişimin önemli bir faktör olduğu kabul edilir. Kişinin dine ve Tanrı düşüncesine ilişkin geliştirdiği tasavvurlar, zihinsel etkinlikler içerisinde yer aldığından bilişsel gelişim içerisinde ele alınan konular arasında yer alırlar.¹¹⁰

¹⁰⁴ Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru", 37 .

¹⁰⁵ Kirkpatrick - Rowatt, "Two Dimensions Of Attachment To God And Their Relation To Affect, Religiosity, And Personality Constructs", 639.

¹⁰⁶ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 65.

¹⁰⁷ Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru", 37.

¹⁰⁸ Kirkpatrick - Rowatt, "Two Dimensions Of Attachment To God And Their Relation To Affect, Religiosity, And Personality Constructs", 639.

¹⁰⁹ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 53.

¹¹⁰ Celal Çayır, "Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2013), 32.

Bu çalışmada, evrelerin temel özelliklerini ayrıntılı bir şekilde ele almak yerine, inanç konusuyla ilgili özelliklere ve aralarındaki ilişkiye yer verilecektir. Belirtilen yaş aralıkları değişmez kesin sınırlar olmayıp bireysel farklılıkları da dikkate alan yaklaşık sayılar olarak belirtilmiştir. Kuramın ilk evresi olan *duyusal-motor (0-2)* döneminin başlarında bebek için bir nesne görsel alanının içindeyken vardır ancak gözden kaybolduğunda yok olmaktadır.¹¹¹ Aynı nesne tekrar görsel alanına girdiğinde o artık bebek için yeni bir nesnedir. Yani bebek için dünya her an yeninden var olmaktadır. Dönemin sonunda ise bebek artık *nesne sürekliliği* kazanmıştır. Bu sayede dış nesne ve olaylara dair içsel temsiller oluşturabilir ve bu sayede dil gelişimi de başlar.¹¹² Kartal, dönemin bu özelliklerini dini gelişim ile ilişkilendirmektedir. Ona göre, nesne devamlılığında edinilen gözle görülmeyene inanma, gözle görülmeyen bir Tanrı'ya inanmayla ilişkilendirilebilir. Her ne kadar bu dönemdeki bir bebeğin Tanrı inancından bahsetmek mümkün olmasa da Tanrı'ya inanma konusunda zihinsel hazır bulunuşluk sağlayabilir.¹¹³

İkinci evre olan *işlem öncesi (2-7)* dönemde çocukların dini gelişimlerinde önemli rol oynayan *yapaycılık* ve *animizm* görülür. Piaget'e göre çocukların ilk Tanrı tasavvurları antropomorfiktir yani Tanrı'yı fiziksel özellikleri ile hayal edebilir, insanların önderi olan bir kral, aksakallı bir dede yahut da süpermen gibi düşünebilirler. Freud'un babanın tanrılaştırılması fikrinin aksine, Tanrı'nın anne-babalastırıldığı görülmektedir.¹¹⁴ Bu evredeki çocuklara göre, "Tanrı bir insandır ve insanlar Tanrı'dır ya da anne-baba sevgisinin aktarılması yoluyla Tanrı insanların önderidir."¹¹⁵ Bu dönemdeki çocuklar düşünce seviyesi itibariyle müşahhas düşünme dönemindedir. Müşahhas varlıkları ve konuları kolaylıkla idrak eder, anlarlar. Ancak mücerret varlıkları ve konuları gerektiği gibi idrak edemez, anlayamazlar. Bu yüzden Tanrı gibi mücerret olan şeyleri müşahhaslaştırırlar.¹¹⁶ Bu çağdaki çocuklarda *benmerkezci* bir düşünce yapısı da görülür. Bu benmerkezci anlayış sonucunda dönemin sonlarına doğru egosantrik Tanrı anlayışı hâkim olmaya başlar. Bu anlayışa

¹¹¹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 52.

¹¹² Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013).

¹¹³ Bilal Kartal, "Günlük Yaşamda Dindarlığın Psiko-Sosyal Sonuçları" (Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 19.

¹¹⁴ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 53-57.

¹¹⁵ Jean Piaget - İsmail Yergüz, *Çocuğun Gözüyle Dünya* (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013), 326.

¹¹⁶ Hâbil Şentürk, "Dini Gelişim Psikolojisi", *Diyanet İlmî Dergi* 31/4 (1995), 65.

göre Tanrı, başta kendisinin yaratıcısıdır. Sonra ona, anne-baba ve kardeşler vermiş, yaşamlarını sürdürebilmeleri içinde kendilerini yiyecek, içecek ve giyeceklerle donatmıştır. Kısacası o, yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan her şeyi verdiği ve vereceği gibi istek ve dileklerini de asla geri çevirmez.¹¹⁷

Üçüncü evre olan *somut işlemler (7-11)* döneminin başlarında yine somut bir Tanrı anlayışı hâkimken dönemin sonlarına doğru çocuğun mücerret varlıkları idrak etmeye başlamasıyla soyut bir Tanrı anlayışı da gelişmeye başlar. Dördüncü evre olan *soyut işlemler (12 ve üstü)* dönemine girdiğinde çocuk artık Tanrı'yı soyut bir kavram olarak düşünüp, algılayabilir. Çocuk daha önce eleştirmeden kabul ettiği dini görüşleri sorgulamaya ve inancından şüphe duymaya başlar. İtirazsız kabuller yerini tenkitçi bir anlayışa bırakır. Bu sebeple bu döneme dini uyanış dönemi de denilmektedir.¹¹⁸

Özetle Piaget'in bilişsel gelişim teorisi, bebeklikten yetişkinliğe somut bir olağanüstü dünya görüşünden soyut bir yapıya, aktif bir benmerkezci görüşten yansıtıcı bir içselleştirilmiş bilgi moduna ilerlemektedir.¹¹⁹ Piaget'in teorisinde Tanrı tasavvuru, gelişim dönemlerine göre iki evrede özetlenebilir. İlk evredeki çocuklar somut işlemler dönemindedir ve anne-babalarının Tanrısal nitelik taşıdıklarına dair bir düşünce eğilimindedirler. İleriki yaşlarda soyut işlemler dönemine geçmeleriyle anne-babalarına atfettikleri üstün güçleri Tanrı'ya atfetme eğilimine yönelirler.¹²⁰ Goldman'e göre çocukluk dönemi Tanrı tasavvuru önemli ölçüde anne-baba tutumlarından etkilendiği için çocuklara Tanrı'dan bahsedilirken kullanılan dilsel üsluba dikkat edilmelidir: “ ‘Tanrı’ terimi, en iyi ihtiyatlı bir şekilde kullanılır ve genç çocuğun dikkatine zorla sokulmamalıdır. Bu terime karşılık gelen deneyim, salt bir kelimedenden daha önemlidir”.¹²¹

¹¹⁷ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, 121.

¹¹⁸ Şentürk, “Dini Gelişim Psikolojisi”, 69-71.

¹¹⁹ David A. Kolb, *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development* (New Jersey: Prentice Hall, 1984), 23.

¹²⁰ Jean Piaget, *Çocukta Dünya Tasarımı*, çev. İsmail Yerguz (İstanbul: Dost Kitabevi, 1988), 165.

¹²¹ Goldman, “Düşünme ve Dine Tatbiki” 424, .

1.1.2.5.2. Elkind ve Arayış Teorisi

Elkind, Piaget'in bilişsel gelişim teorisini, dini gelişime ilk kez uyarlayarak dört evreli bir arayış teorisi geliştirmiştir.¹²² Araştırmasından elde ettiği sonuçların, Piaget'in bilişsel gelişim teorisi ile örtüştüğünü, çocukların yaşları arttıkça dini düşünce gelişiminin, somut düşünceden soyut düşünceye doğru evrildiğini saptamıştır. Bu araştırmaya göre, çocukların dini olmayan kavramlar üzerindeki düşünceleri ile dini kavramlar üzerindeki düşünceleri arasında paralellik olduğu görülmüştür.¹²³ Elkind, bu araştırmaya binaen dört evreden oluşan arayış teorisini ortaya koymuştur. Birinci evre olan *Korunma/ himaye arayışı (0-2)* döneminde çocuklar nesne sürekliliği kazanırlar. Bu süreklilik arayışı hayat boyu süren bir arayışa dönüşür. Ancak çocuk ölümle tanışınca hayatın sürekliliği ile ilgili bir problem ortaya çıkar. Elkind'e göre bu problemin cevabı din tarafından verilmektedir.¹²⁴ Elkind, bireyin hangi yaşta olursa olsun Tanrı kavramını kabul etmekle birlikte Tanrı'nın ölümsüzlüğü fikrine katıldığını ileri sürmektedir. Bu noktada Tanrı, koruyucu rolü üstlenir. Nihayetinde Tanrı en mükemmel koruyucudur. Elkind'e göre bu dönemler çocuğa Tanrı fikrinin öğretilmesi için en uygun zamanlardır. Zira bir nesnenin gözden kaybolduğunda da var olmaya devam ettiğini idrak edebilen bir çocuk yaratıcının varlığını da kavrayabilir.¹²⁵

İkinci evre olan *Temsil arayışı (3-6)* döneminde çocuklar, ilk dönemdeki süreklilik arayışından sıyrılıp hayat boyu devam eden temsil arayışına yönelirler. Bu arayışların başında da Tanrı ile ilgili temsiller yer alır. Tanrı'nın varlığını kabul eden çocuklar zorunlu olarak onu temsil edecek şeyler bulma ihtiyacı hissederler ve neticede de ona dair temsiller geliştirirler. Evrensel dinler salt bir Tanrı kavramından fazlasını sunarak kutsal olanı sembollerle de bildirirler. Bu semboller, ilkel dinlerde totem ve tabu şeklinde ortaya çıkarken İlahi dinlerin Kutsal kitaplarında yer alırlar.¹²⁶ Elkind'e göre çocuk temsil arayışında dilin sınırlarını aşan bir yeterlilik gösterir.

¹²² David Elkind, "The Origins of Religion in The Child", *Review of Religious Research* 12/1 (1970), 36.

¹²³ Chris J. Boyatzis, "Religious And Spiritual Development In Childhood", *Handbook Of The Psychology Of Religion And Spirituality*, ed. Raymond F Paloutzian - Crystal L. Park (New York: The Guilford Press, 2005), 126.

¹²⁴ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 61.

¹²⁵ Elkind, "The Origins of Religion in The Child", 37-38 .

¹²⁶ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 61-62.

Çünkü bu aşamada çocuk kendi oyunlarını oluşturur ve birçok dönüşüm gerçekleştirir, yetişkinlerin birçok kez anlam veremediği yeni kurgular kurar.¹²⁷

Üçüncü evre olan *İlişki arayışı* (7-12) döneminde, Tanrı'yı ve temsillerini kabul etmiş olan çocuklar artık onunla nasıl ilişki kurabileceği problemine çözüm aramaya başlarlar. Ancak zaten dinler, bireylere Tanrı ile iletişim kurmanın yolunu bildirmiştir. Bu da ister bireysel ister toplu olarak yapılsın ibadetler aracılığıyla. İbadetler vasıtasıyla birey Tanrı'yla özel bir tarzda konuşabilmektedir. Dördüncü evre olan *İdrak Arayışı (Ergenlik Dönemi)* dönemine giren çocuklar ise ergenlik dönemleri boyunca kurumsal düşünme yeteneklerini geliştirirler. Bu yeterlilikleri sayesinde idrak arayışına girer ve insanların dünyalarına anlamaya ve açıklamaya çalışırlar. Bu süreçte idraklarına meydan okuyan şeyler karşısındaki açıklamalar için de dine başvururlar.¹²⁸

1.1.2.5.3. Fowler ve İnanç Gelişimi Teorisi

Fowler'ın inanç gelişimi teorisi, bahsi geçen diğer Tanrı tasavvuru teorileriyle benzer olmakla birlikte dini olmayan inançları da içine alacak şekilde geniş bir yaklaşım sunmaktadır.¹²⁹ Yedi evreden oluşan bu teorinin her bir basamağının Tanrı tasavvuru ile ilişkisi özetle şu şekildedir: *Evre öncesi dönem(0-2)* daha sonradan inancın üzerine temelleneceği otonomi, güven, ümit ve cesarettin tohumlarının atıldığı evredir. Fowler'a göre Tanrı hakkındaki ön imajlarımızın temeli bu dönemde atılır. Tanrı imajı üzerinde, ebeveynlerle ve diğerleriyle kurulan karşılıklı ilişkiler belirleyici olmaktadır.¹³⁰ *Sezgisel- yansıtıcı inanç(3-7)* döneminde Tanrı tasavvuru güçlü ebeveyn figürlerinin imajlarından önemli ölçüde etkilenir.¹³¹ İlk kez kültür ve aile tarafından güçlü birer tabu haline getirilen ölüm ve cinselliği farkına varmaya başlar. Tasavvurlar vasıtasıyla kendinin, kutsalın yasaklarının ve ahlakın varlığının bilincine varmaya başlar ve ölüm, cinsiyet ve çevrede gerçekleşen diğer olaylar sezgisel olarak algılanır.¹³²

¹²⁷ Elkind, "The Origins of Religion in The Child", 38.

¹²⁸ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 61-62.

¹²⁹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 67.

¹³⁰ James W. Fowler, "Stages in Faith Consciousness", *New Directions For Child And Adolescent Development* 52 (1991), 34.

¹³¹ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 136.

¹³² Fowler, "Stages in Faith Consciousness", 35.

Öyküsel- lafzi inanç(7-11) döneminde somut, antropomorfik(insan biçimci) bir Tanrı anlayışı vardır.¹³³ Bu dönemde çocuklar mantıksal düşünebilir ancak soyut düşünemezler. Dini inanç ve semboller tamamen gerçek olarak kabul edilir. Tanrı'yı, iyileri mükafatlandıran kötülerini cezalandıran anne baba imajıyla benzer şekilde imgelerler. *Terkibi- geleneksel inanç(ilk ergenlik)* dönemi, Fowler'a göre, diğer iki evreye göre çok daha soyut olsa da, sorgulanmamış, çevrenin geleneksel dini değerlerini yansıtan bir Tanrı anlayışı vardır. Tanrı ile kişisel bir ilişkinin kurulduğu bu dönemde Tanrı "her zaman benimledir" anlayışı hâkimdir.¹³⁴

Bireysel- düşünmeye dayalı inanç(son ergenlik- genç yetişkinlik) döneminde hayal ile gerçek ayrımı yapabilen birey daha önceden edindiği Tanrı tasavvurlarını mitolojilerden arındırır ve onları sorgulayarak yeniden yapılandırır. Bu dönemde birey inancını ve değerlerini sorgulamak, yeniden yapılandırmak mecburiyetindedir. *Birleştirici inanç(orta yaş ve sonrası)* döneminde bireyin Tanrı tasavvuru "evrenselleştirici kavrayışlara" ve gözenekli ve geçirgen" bir bakış açısına sahiptir. Fowler'ın çok az sayıda insanın erişebildiğini iddia ettiği *Evrenselleştirici inanç* döneminde birey evrenselleştirici bir Tanrı ve benlik tasavvuruna sahiptir.¹³⁵

Bu başlık altında din psikolojisi disiplininin Tanrı'yı ele alış tarzı olan Tanrı tasavvuru konusu işlenmiştir. Tanrı kavramı, imgesi ve tasavvuru benzeşen ve ayrışan yönleriyle ele alınmıştır. Ardından evre teorileri ile bilişsel ve ilişkisel kuramlara Tanrı tasavvuru ile ilişkileri bakımından yer verilmiştir. Aşağıda araştırmanın bir diğer konusu olan benlik saygısına yer verilmiştir.

¹³³ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 136.

¹³⁴ John W. Santrock, *Adolescence* (USA: McGraw-Hill Publication, 2007), 260-261.

¹³⁵ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 136-139.

1.2. Benlik Saygısı

1.2.1. Benlik Kavramı

İngiliz ve Alman dilinde “self” ve ego¹³⁶, Arapçada “nefs”¹³⁷ kavramları ile ifade edilen benlik kavramı bireyin kendisi, fiziki ve sosyal çevresi ile etkileşimi sonucu sahip olduğu kendine ait duygu, değer ve kavramlar sistemi olarak tanımlanmaktadır.¹³⁸ Dilimizde bu kavramın karşılığı olarak “öz”, “kendi-kendilik”, “öz ben” kavramları da kullanılmaktadır.¹³⁹ Kişiliğin öznel yanı olarak da tanımlanan benlik, bireyin bilinçli veya bilinçsiz olarak kendi kişiliğine özgü geliştirdiği bilinç veya bilinçdışı tasarımlarıdır.¹⁴⁰ En genel anlamıyla; kişinin bilinçli olarak kendini herkesten ve her şeyden ayrı, eşsiz bir varlık olarak hissetmesidir.¹⁴¹

Benlik kişinin “Ben kimim? Nasıl biriyim? Ne yapabilirim? Ne yapmalıyım? Ne yapmamalıyım? Nasıl bir yaşamım var? Nasıl olmasını isterim? ” gibi sorulara verdiği yanıtlardan oluşur. “Ben kimim?” sorusunun cevabı kendimizi nasıl kavradığımızı yani kimliğimizi ortaya koyar. “Ben Müslümanım, ben Türküm, ben kadınıam...” “Ben nasılım?” sorusunun cevabı kendimize yönelik olumlu olumsuz algılarımızı ortaya koyar. “Ben güzelim; ben beceriksizim...” “Ben ne yapabilirim?” sorusunun cevabı yeteneklerimiz hakkındaki düşüncelerimizi ortaya koyar. “Ben harika resim çizerim; dans etmek konusunda çok yetenekliyim; asla güzel şarkı söyleyemem...” “Ben ne yapmalıyım ne yapmamalıyım? sorusunun cevabı değer yargılarımızı ve sınırlarımızı ortaya koyar. “Dürüst olmalıyım; yalan söylememeliyim, arkadaşlarımın sınırlarına riayet etmeliyim; saygısızlık etmemeliyim...” “Hayatta ne istiyorum? sorusunun cevabı sahip olduklarımızla birlikte sahip olmayı hayal ettiklerimiz, ideallerimiz hakkında bilgi verir. “İyi bir psikolog olmak istiyorum; insanlara faydası dokunan biri olmak istiyorum; güzel bir anne olmak istiyorum...” İşte benlik, kişinin bilinçli olarak kendi öz kişiliği

¹³⁶ Özcan Köknel, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2001), 179.

¹³⁷ Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 220.

¹³⁸ Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2001), 122.

¹³⁹ Köknel, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, 179.

¹⁴⁰ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji* (Ankara: İnkılap Yayınevi, 1994), 264.

¹⁴¹ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 123.

hakkında sahip olduğu bu zihinsel temsillerin, inançların oluşturduğu karmaşık ve dinamik bir yapıya sahiptir¹⁴²

1.2.2. Benlik İle İlgili Kuramlar

Psikolojide ‘benlik’ kavramı çok farklı açılardan ele alınmış ve pek çok farklı tanımı yapılmıştır. Benlik kavramı ile ilgili görüşler ilk olarak William James’in *The Principles of Psychology* adlı eserinde yer almıştır. William James’e göre benlik, “bilen benlik” ve “bilinen benlik” olmak üzere iki boyuttur. O’na göre bilimin konusu bilinen benliktir. James, “maddesel benlik”, “sosyal benlik”, “ruhsal benlik” ve “saf ego” olmak üzere dört benlik türü olduğunu belirtmiştir. Bu sınıflandırmaya göre maddesel, sosyal ve ruhsal benlik türleri bilen bene, saf ego bilinen bene karşılık gelmektedir. Maddi benlik, bireyin fiziki olarak sahip olabildiği; bedeni, kıyafetleri, ailesi, evi, arabasından vb. oluşmaktadır. Sosyal benlik, bireyin yakın çevresi ve sosyal çevresi tarafından nasıl algılandığını ortaya koymaktadır. Ruhsal benlik, bireyin tutumları, kişisel, psikolojik özellikleri ve manevi yönelimlerinden oluşmaktadır. Kişisel birliği ifade eden saf ego ise kişiye süreklilik duygusu veren, benliğin deneysel olarak incelenemeyen ve “kendi kendini düşünen” kısmıdır.¹⁴³

Freud, serbest çağrışım ve rüya analizi yoluyla insan davranışlarının ve hastalıkların sebeplerinin ve tedavi yöntemlerinin işlendiği psikanaliz kuramının öncüsüdür. Freud, ilk olarak “topoğrafik kuram” adını verdiği zihinsel faaliyetlerin bilince olan mesafelerini belirleyen bir kuram geliştirmiştir. Bu kurama göre insan zihni, bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışından oluşmaktadır. Bilinç, zihnin içeriden ve dışarıdan gelen uyarıcıları bilinçli olarak farkında olan kısmıdır. Bilinç öncesi, zihindeki diğer sesleri susturup odaklanarak algılanabilen kısmıdır. Bilinçdışı ise, blokajlar sebebiyle bilinç düzeyine ulaşamayan ancak bu engelleyicilerin çeşitli metotlarla ortadan kaldırılmasıyla bilinç düzeyine erişebilen alandır. Freud, 1920 sonraları bu kuramı geliştirerek “yapısal kuram” adını verdiği yeni bir kuram ortaya atmıştır.¹⁴⁴

¹⁴² Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, 167-168.

¹⁴³ William James, *The Principles of Psychology* (New York: Henry Holt And Company, 1890), 292-296.

¹⁴⁴ Ayten, *Psikoloji ve Din*, 48-49.

Yapısal kurama göre kişilik; id, ego ve süper ego olmak üzere birbiriyle etkileşim içinde olan üç kısımdan oluşmaktadır. İd, kişiliği oluşturan temel yapıdır; dürtüsel, içgüdüsel, hep kendi arzularını önceleyen ve sürekli haz peşinde koşan kısımdır. Ruhsal enerji kaynağı olan id, ego ve süper egonun işleyişi için gerekli olan gücü de sağlar. İd'in kendi güç kaynağı yakın etkileşim içinde olduğu bedensel süreçlerdir. Psikanaliz kurumda “benlik” kavramının yerine “ego” kavramı kullanılmaktadır. Ego, kişiliğin yürütme organıdır. Yürütme işlevini yerine getirirken bir yandan da id ve süper egonun birbiriyle çatışan istekleri arasında uzlaşma sağlamaya çalışır.¹⁴⁵ Freud’a göre ego, kişiliğin büyük ölçüde bilinçli yanıdır ve insanın kendi beni hakkındaki bilinçli bilgisi anlamındadır.¹⁴⁶ İd’ den gelen dürtülerle dış dünya arasındaki dengeyi sağlar. İd’ in ihtiyaçlarını karşılamak için uygun ortamlar arar. Süper ego ise toplumsal değer ve yargıları içeren, ideal olanı arayan ve tam bir ahlak gözcüsü gibi davranan kısımdır.¹⁴⁷

Cooley tarafından ileri sürülen ayna benlik kuramına göre bireyin kendisini algılayış ve yorumlayış şekli çevresindeki insanlarla kurduğu iletişimden etkilenmektedir. Yani bireyin çevresindeki insanlar, birey için bir sosyal yansıma görevi görmektedir. Birey içerisinde bulunduğu toplumdan aldığı dönütleri yorumlayarak kendini şekillendirmekte ve bu geri bildirimler de ayna etkisi olarak ifade edilmektedir. Bu sebepten Cooley, bu şekilde oluşan benliği ayna benlik olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda bireyler, diğerlerinin kendilerine yönelik olumsuz tavırlarını ayna nöronlar aracılığıyla kendi benliklerine aktarmakta bu durum bireyde benliğine yönelik olumsuz algılara sebep olmaktadır. Cooley, bireyin olumlu benlik algısına sahip olabilmesi için gerçek benliği ile sahip olmayı hayal ettiği benlik arasındaki farkın az olması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴⁸ Cooley’e göre benlik çocukluk döneminde oluşmakta ve toplumsallaşma ile gelişmektedir. Çocuğun kendi hakkında fikri olmakla birlikte, benlik üzerinde anne baba başta olmak üzere diğerlerinin onayları belirleyici olmaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 44-46.

¹⁴⁶ Sigmund Freud, *Musa ve Tektanrılı Din*, çev. Oya Kasap (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 131-133.

¹⁴⁷ Storr Anthony, *Freud* (New York: Oxford University Press, 1989), 43.

¹⁴⁸ Norbert Wiley, “Bakhtin’s Voices and Cooley’s Looking Glass Self”, *Interdisciplinary Journal For Germanic Linguistics and Semiotic Analysis* 14/1 (2009), 101-121.

¹⁴⁹ Aslan Yılmaz, “Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar Ve Tanımlamalar”, 83.

Rogers “gerçek benlik” ve “ideal benlik” kavramları üzerinde durmuştur. Rogers’e göre gerçek benlik, kişinin kendisiyle alakalı gerçek düşüncelerini ortaya koyan “Ben neyim? Ne yapabilirim?” sorularına ait yanıtları içeren benliktir. Her insanın sahip olmayı arzuladığı ideal benlik ise “Benim için değerli olan şeyler nelerdir?” Hayattan beklentilerim nelerdir?” “Nasıl biri olmaktan neler yapmaktan hoşlanırdım?” sorularına ait bilgileri içeren benliktir.¹⁵⁰ Özetle, gerçek benlik, kişinin o anda sahip olduğu “ben” iken, ideal benlik, kişinin “ben” olmaktan hoşlandığı halidir. Bireyin gerçek benliği ve ideal benliği arasındaki fark ne kadar az olursa birey, düşünce deneyim ve davranışların da o kadar tutarlı olur. Bu iki benlik arasındaki fark arttıkça tutarsız davranışlarda artış gösterir ve bu anksiyete ile sonuçlanabilir.¹⁵¹

Sullivan’a göre benlik, toplumsal etkileşim içerisinde gelişmektedir. Kişiliğin ancak insanlarla ilişki halindeyken ortaya çıktığı düşüncesinden hareketle insanı incelemek yerine bireyler arası ilişkilerin incelenmesi gerektiğini savunur. Kişiliği incelerken kullanılabilecek en küçük birimin dinamizm olduğunu söyler. Sullivan’ a göre dinamizm, organizmanın canlılığını sürdürebilmesini sağlayan enerjilerin dönüşümleridir. Sullivan anksiyete sebebiyle oluşmuş dinamizme benlik sistemi adını vermiştir. O, benlik kavramı yerine “benlik sistemi” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Sullivan’a göre anksiyete ilk olarak anneden çocuğa geçer, yaşamın ileri ki yıllarında ise işler yolunda gitmediğinde, bireyin güvenliği tehlikeye girdiğinde ortaya çıkan duygudur. Sullivan’a göre “iyi ben”, kötü ben”, “ben ve ben olmayan” şeklinde üç önemli benlik sistemi bulunmaktadır. İyi ben, anne ile olan ilişkiyle gelişen, annenin onayı, hoş karşılaması ile oluşan ben’i temsil eder. Bireyin benlik saygısını olumlu etkiler. Kötü ben, anne tarafından hoş karşılanmayan ilişkilerin, durumların sonucunda oluşur ve kaygı içerir. Kötü ben, bireyin olumsuz benlik saygısı geliştirmesine sebep olmakla birlikte istenmeyen davranışlardan bireyi alıkoyar ve bilincin gelişmesini sağlar. Ben ve ben olmayan, benliğin bilinçaltında kalan kısmıdır. Kontrol edilmesi zor oldukça karmaşık bir yapı olduğu için birey bilinçaltı kayıtlardan kaynaklanan olaylarla karşılaşınca aşırı bir anksiyete duyar,

¹⁵⁰ Fatma Nilgün Cevher - Mustafa Buluş, “Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı Önemi ve Geliştirilmesi”, *Akademik Dizayn Dergisi* 2 (2007), 52-64.

¹⁵¹ Richard C. Atkinson vd., *Psikolojiye Giriş*, çev. Yavuz Alogan (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2002), 476.

yapıcı bir işlevi yoktur. Annenin çocuğa karşı aşırı tepki gösterip, kuvvetli kaygı duyduğu durumlarda oluşur. Görüldüğü gibi bu üç benlik kavramı da annenin ödül ve ceza dönütleri ile bağıntılı olarak oluşmaktadır.¹⁵²

1.2.3. Benlik Saygısı Kavramı

Benlik saygısı, psikoloji literatüründe "kendilik anlayışı", "benlik tasarımı", "benlik kavramı", "özsaygı", "öz-kavram"; kamuoyunda ve gündelik hayatta "güven duygusu" ya da "kendine güven" olarak ifade edilen, insan kişiliğinin temelini oluşturan, birey için en önemli algı, duygu ve düşüncelerin bir bütünüdür.¹⁵³ Benlik saygısı esas itibarıyla benlik kavramının bir parçasıdır.¹⁵⁴ Jussim' e göre benliğin bilişsel ve duyuşsal olmak üzere iki boyutu vardır. Benlik kavramı benliğin bilişsel boyutunu yani bireyin sahip olduklarına ilişkin farkındalığını ve bilgiyi ifade ederken, benliğin duyuşsal yönü olan benlik saygısı ise kişinin kendisi hakkında ne hissettiğini, pozitif veya negatif olarak kendisine yüklediği psikolojik değeri ifade eder.¹⁵⁵

Kişilik ve benlik konularıyla ilgilenen psikologlar benlik saygısını farklı açılardan ele almış ve çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. W. James'e göre benlik saygısı, kişinin istek ve amaçları ile bunları ne ölçüde başardığı arasındaki orana göre belirlenmektedir. Dolayısıyla, burada sadece istekleri ve amaçları 'gerçekçi' olan bir kimse ortalama bir başarı ile kendisini değerli görecektir ve benlik saygısı da o oranda yüksek olacaktır.¹⁵⁶

1.2.4. Benlik Saygısıyla İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Adler'e göre benlik saygısı, sosyal etkileşimler ışığında aşağılık duygusundan üstünlük duygusuna geçişi temsil etmektedir. O, bireyin benlik saygısını olumsuz etkileyen zayıflıklar ve yetersizlikler üzerinde durarak, bireyin kendisini becerikli, başarılı ve değerli gördüğü oranda yüksek bir benlik saygısına sahip olacağını ifade

¹⁵² Esra Aslan, "Benlik Kavramı ve Bireyin Yaşamındaki Etkileri", *Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi* 4 (1992), 3.

¹⁵³ Öner, *Piers-Harris'in Çocuklarda Öz Kavramı Ölçeği El Kitabı*, 1.

¹⁵⁴ Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, 172.

¹⁵⁵ Lee Jussim, "Self-fulfilling Prophecies: A Theoretical and Integrative Review", *Psychological Review* 93 (1986), 441.

¹⁵⁶ Frank J. Bruno, *Psikoloji Tarihine Giriş*, çev. Gül Sevdiren (İstanbul: Kible Yayinevi, 1996), 101-102.

etmektedir.¹⁵⁷ Adler'e göre birey doğa karşısında güçsüz ve çaresizdir. Adler, bireyin doğa karşısındaki bu durumunun eksiklik duygusundan kaynaklandığını, bireyin yaşamı boyunca bu eksiklik duygusundan kurtulma çabasıyla kusursuz olmaya çalıştığını savunmaktadır. Ayrıca Adler, bireyin eksiklik duygusundan kurtulma çabasıyla, toplumsal ilginin birbirini tamamladığı kanısındadır. Adler'e göre, birey, hayatta karşılaştığı sorunları çözüme kavuşturabildiğinde başarı hissini yaşamakta ve bu sorunları çözerken diğerlerinin sevgisini kazanacağı, onay alacağı çözüm yollarını seçmektedir.¹⁵⁸

Rosenberg'e göre benlik saygısı, kişinin kendisine karşı olumlu veya olumsuz tutumudur. Kişi kendini değerlendirirken olumlu bir tutum içindeyse yüksek benlik saygısına sahip, olumsuz bir tutum içindeyse düşük benlik saygısına sahip olarak nitelendirilir.¹⁵⁹ Rosenberg, ergenlik dönemi yaşantılarının, benlik saygısının gelişiminde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ergen birey, bu dönemde hızla gelişen ve değişen bedensel özellikleri kabul etme, yaşlılarıyla sağlıklı ilişkiler kurma, bir mesleğe, evliliğe hazırlanma ve bu dönemin temel sorusu "Ben kimim?" sorusuna cevap bulma çabası içinde kimliğini oluşturmaya çalışmaktadır.¹⁶⁰ Rosenberg, anne-baba ile ilişkilerin benlik saygısı üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu savunmaktadır. Çocuklarına karşı ilgisiz, baskıcı, cezalandırıcı, eleştirel tavırlar gösteren ana- babaların çocuklarının düşük benlik saygısına sahip olan olduğu, anne-babalarıyla sevgi temelli, sağlıklı ilişkisi bulunan çocukların daha yüksek benlik saygısına sahip olduğunu belirtmiştir. Anne-baba tutumu, özellikle de çocukluk döneminde benlik saygısı üzerinde daha fazla etkilidir. Düşük benlik saygısına sahip bireyler, eleştirilere daha çok duyarlık gösterirler ve bu kişilerde hayalperestliğe daha çok rastlanır.¹⁶¹ Yüksek benlik saygısına sahip bireyler ise kendi değerlerinin farkındadır ve sosyal ilişkilerinde daha girişimcidirler. Sonuç

¹⁵⁷ Alfred Adler, *İnsan Doğasını Anlamak*, çev. Deniz Başkaya (İzmir: İlya Yayınları, 2003), 79-100.

¹⁵⁸ Gülgün Yanbastı, *Kişilik Kuramları* (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996), 48-52.

¹⁵⁹ Morris Rosenberg, *Society and the adolescent self-image* (New Jersey: Princeton University Press, 1965), 30-31.

¹⁶⁰ Erdal Hamarta - Elif Demirbaş, "Lise Öğrencilerinin Utangaçlık ve Benlik Saygılarının Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Açısından İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (2009), 241.

¹⁶¹ Elif Aydoğan, *Annesi Çalışan 8-11 Yaş Arası Çocuklarda Benlik Saygısı Ve Bağlanma Biçiminin Araştırılması* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 22.

olarak Rosenberg'e göre, benlik saygısı düzeyini belirleyen şey, kişinin kendine yönelik olumlu olumsuz değerlendirmelerinin bütünüdür.¹⁶²

Coopersmith'e göre benlik saygısı "kişinin kendisiyle ilgili yaptığı ve geleneksel olarak sürdürdüğü değerlendirmelerdir." Diğer bir deyişle, bireyin kendine yönelik tutumlarında ifade edilen, kişisel bir değerlilik yargısıdır.¹⁶³ Coopersmith'e göre; benlik saygısı, bireylerin duyuşsal, bilişsel, sosyal ve akademik yaşantıları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Sağlıklı bir kişiliğin ön koşulu olan öz saygı, bireyin, toplumun aktif ve yetkin bir üyesi olmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Toplumda etkin ve yetkin bir konumda yer almak ise kişisel başarı, tatmin ve mutluluğu beraberinde getirmektedir.¹⁶⁴ Coopersmith'e göre benlik saygısı gelişimini etkileyen dört temel etmen vardır. Bunlar; bireyin değer verdiği kimseler tarafından bireye yönelik tutumlar, saygı ve kabul durumu; bireyin geçmiş başarı deneyimleri ve mevcut statüsü; bireyin başarı ve başarısızlık durumlarındaki kişisel tavrı ve başarı hedefleri; bireyin kendine yöneltilen eleştirilere karşı tutum ve tavrıdır.¹⁶⁵

Maslow, benlik saygısının kendini gerçekleştirmedeki önemi üzerinde durmuştur. Maslow'a göre güdüleyici ihtiyaçlar hiyerarşik bir yapı içinde ilerler. Kendini gerçekleştiren bir birey olabilmek için hiyerarşik olarak sıralanmış ihtiyaçlar içinde; fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı, kendini gerçekleştirme, öncelikle en alt basamaktaki ihtiyaçların giderilmesi gerekir. Her bir basamaktaki ihtiyaç giderildiğinde hiyerarşik sistemde kendisinden bir üst seviyedeki ihtiyaç harekete geçirir. Basamaklar arasındaki geçişi başarılı bir şekilde tamamlayan bireyin, ulaşacağı nihai nokta kendini gerçekleştirme noktasıdır.¹⁶⁶ Maslow kendini gerçekleştirmiş bireylerin benlik saygılarının yüksek olduğunu belirtmektedir. Maslow'a göre yüksek benlik saygısına sahip bireylerin özelliklerinden bazıları şunlardır; Gerçeği, kendilerini, diğerlerini ve doğayı olduğu gibi kabul ederler, doğallık ve sadelikten yanadırlar, yeni problem edip etmemeleri

¹⁶² Morris Rosenberg, *Society and the adolescent self-image* (New Jersey: Princeton University Press, 1965), 588-589.

¹⁶³ Stanley Coopersmith, *The antecedents of self-esteem* (San Francisco: Freeman and Company, 1967), 4-5.

¹⁶⁴ Ruhi Yiğit, "Emekli Polislerin Benlik Saygılarının Sahip Oldukları Değerler Açısından İncelenmesi", *Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/1 (2011), 86.

¹⁶⁵ Cevher - Buluş, "Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı Önemi ve Geliştirilmesi", 57.

¹⁶⁶ Ayten, *Psikoloji ve Din*, 126.

gerektiğini iyi bilirler, yalnız kalmayı ve özel hayatlarının gizliliğini severler, çevreye daha az bağımlı, daha çok özerktirler, beğeni ve takdirlerini rahatlıkla dile getirirler, sıklıkla doruk deneyimler yaşarlar, toplumla özdeşleşirler, insanlarla etkili iletişim kurabilirler, demokratik bir karakter yapısına sahiptirler, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilirler ve iyiyi yaşatmaya çalışırlar, mizah anlayışları ve yaratıcılık kabiliyetleri kaliteli ve yüksektir, kendilerini bir kültürün ve geleneğin kalıplarına sığdırma zorunluluğu hissetmezler ve an da yaşayarak anın tadını çıkarırlar.¹⁶⁷

Yavuzer'e göre düşük benlik saygısına sahip kişilerin bazı özellikleri şunlardır; Başarısız olmaktan korktukları için denemekten ve sorumluluktan kaçarlar; yaptıkları işi sürdürmedeki azimleri düşüktür, küçük bir aksaklıkta vazgeçebilirler; başarısız olacaklarını hissettiklerinde bahaneler üretmeye başlarlar; kendi hatalarında ve başarısızlıklarında suçu başkalarına yüklemekten kaçınmazlar; sosyal ilişkileri iyi değildir; kendilerine dair ön yargıları vardır; övgü ve eleştirilere açık değildir; diğerlerinin ne düşündüğünü çok fazla önemserler.¹⁶⁸

Kuzgun'a göre bireyin benlik saygısı düzeyini gerçek benliği ile ideal benliği arasındaki fark belirlemektedir. Bireyin gerçek benliği yani bireyin o anda sahip olduğu "ben" ile dönüşmeyi hayal ettiği, en iyi versiyonu olan "ben" arasındaki fark kaçınılmaz olmakla birlikte ne kadar az olursa bireyin benlik saygısı düzeyi o kadar yüksek olur. Bu iki benlik arasındaki fark arttıkça birey sahip olduğu benlik imgesinden hoşnut olmayacağı için bu durum onu içsel çatışmalara sürükleyecek, benlik saygısını olumsuz etkileyecektir.¹⁶⁹ Kuzgun ve Bogenç'e göre benlik saygısı çeşitli alt boyutlardan oluşmakta ve kişinin; ihtiyaçlarına duyarlı olması; ihtiyaçlarını giderirken sınırlarını bilmesi; benliğini ve yeteneklerini tanıması ve sınırlarını çizmesi; olumsuz yönlerini farkında olup, kabul ederek kendini gerçekleştirme gayreti içinde olması; yaşamış olduğu her şeye rağmen kendi değerini bilip, farkında olması davranışlarıyla yakından ilişkilidir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Abraham Maslow, *Motivation and Personality* (New York: Harper & Row Publishers, 1970), 153-172.

¹⁶⁸ Haluk Yavuzer, *Okul Çağı Çocuğu* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003), 20.

¹⁶⁹ Yıldız Kuzgun, *İlköğretimde Rehberlik* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002), 100.

¹⁷⁰ Atlas Bogenç, "Kendine Saygı Ölçeği", *Rehberlik ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçekler*, ed. Yıldız Kuzgun - Feride Bacanlı (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011), 141.

Benlik saygısı insanın temel bir ihtiyacı olup doğumla gelişmeye başlayan, ergenlikte en yoğun dönemini yaşayan, yetişkinlik döneminde ve daha sonraki dönemlerde ise hayat olaylarından etkilenen ve gelişimin tüm safhalarında bireyin hayatını önemli ölçüde etkileyen en temel faktörlerden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁷¹ Çocukluk döneminde benlik saygısının gelişmesi, ebeveyn veya temel bakıcının çocuğa gösterdiği ilgiye ve kurduğu bağlanma stiline bağlıdır. Ebeveyn veya temel bakıcı ile çocuk arasındaki uyum ve temel güven duygusu, çocuğun diğer ilişkilerinde belirleyici olmaktadır. Bu açıdan benlik saygısının gelişiminde özellikle bireye yakın olan kişilerin tutumu onun için çok önemlidir. Onlardan gelen reddedici tutumlar çocuğun kendini değersiz hissetmesine sebep olmakta ve böyle bir ortamda yetişen çocuğun kendisi hakkında olumlu düşünceler geliştirmesi ve değerlilik bilincinin yüksek olması mümkün olmamaktadır. Benlik saygısı yüksek bir birey yetişebilmesi için, çocuğun yetiştiği aile ortamının çocukla sağlıklı ve dengeli iletişim kuran, çocuklarına güven duyan, hoşgörülü olan ve yüksek özgüven sahibi olmasını sağlayacak davranışlarda bulunan bilinçli bireylerden oluşması gerekmektedir. Çünkü benlik saygısı, ancak bireyin kendine değer verdiği bununla birlikte insan olarak kendisine değer verilen bir ortamda gelişir. Ergenlik döneminde başlayan kimlik arayışlarıyla birlikte, benlik saygısı da önem kazanmaktadır. Genç, Ben kimim? Neyim? sorularının yanında, Ben önemli biri miyim? Değerli miyim? Kimler için değerliyim? sorularına cevap aramaktadır. Gencin kendi duygu, düşünce ve davranışlarına yaklaşımında takındığı tutum, kendisiyle ne derece barışık olduğu, onun benlik saygısının yüksek ya da düşük olmasında belirleyici olmaktadır. Bu dönemde ergenin benlik saygısının oluşumunda birden çok faktör etkili olmakla birlikte özellikle beden imgesi ve fizik sağlığı önemli rol oynamaktadır.¹⁷²

Yetişkinlik döneminde sağlıklı, dengeli iyi bir yaşam için bireylerin sahip olması gereken temel ihtiyaçlarından biri de olumlu bir benlik algısına sahip olmaktır. Bu dönemde bireyler sahip oldukları becerileri diğerlerine gösterip onay alabilecekleri, başarılı olabileceklerine ilişkin olumlu algılanan bir benliğe ihtiyaç duyarlar.¹⁷³ Bu ihtiyaçlar yaşlılık döneminde de devam eder, fakat ilerleyen yaşlarda

¹⁷¹ Yılmaz, *Kur'an Kurslarında Öğrenim Gören Yetişkin Bayanlarda Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Bilecik Örneği)*, 52.

¹⁷² Eşer, *Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi*, 24-26.

¹⁷³ İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi* (Ankara: Nobel Basın Dağıtım, 2000), 121.

yaşanan fiziki güç kayıpları ile yeniden şekil almaya başlar. Bu durum benlik saygısını olumsuz etkilerken geçen yılların beraberinde getirdiği yaşlılığa özgü kazanımlardan olan bilgi ve tecrübenin artışı ile bireye bağlı olarak daha olumlu benlik saygısı kazanmak da mümkün hale gelmektedir.¹⁷⁴

1.2.5. Benlik Saygısını Etkileyen Faktörler

Kişinin kendisini sevmeye ve değer görmeye layık olarak algılaması şeklinde tanımlanan benlik saygısının düşük ya da yüksek olmasında birden çok faktör etkili olmaktadır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde benlik saygısı üzerinde; bireyin dindarlık düzeyi¹⁷⁵, cinsiyeti¹⁷⁶, yaşı¹⁷⁷, ailenin gelir düzeyi ve anne-babanın eğitim düzeyi¹⁷⁸, akran baskısı¹⁷⁹, akademik başarı düzeyi¹⁸⁰ ve, ideal benliği ile gerçek benliği arasındaki fark¹⁸¹, anne-baba tutumları¹⁸² gibi yaşadığı olaylar başta olmak üzere kalıtsal ve çevresel pek çok faktörün etkili olduğu görülmektedir.¹⁸³

Ebeveynlerin çocuklarına karşı geliştirdikleri tutumları demokratik, aşırı koruyucu, otoriter ve ilgisiz başlıkları altında toplamak mümkündür. Çocukların ve gençlerin olumlu benlik saygısı geliştirmelerinde en etkili olan anne-baba tutumu,

¹⁷⁴ Mustafa Köylü, *Yetişkin Din Eğitimin Teorik Temelleri* (Etüt Yayınları: Ankara, 2000), 75.

¹⁷⁵ Nurten Kınter, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 341-342.

¹⁷⁶ Duygu Doğdu, *6. , 7. ve 8.Sınıf Çocuklarının Özgüven Düzeyleri İle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 51.

¹⁷⁷ Sibel Dağlıkan, *Ortaokul Çağı Çocuklarında Bağlanma Stilleri ve Benlik Saygısı* (İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 44.

¹⁷⁸ İshak Özkan, “Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler”, *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 7/3 (1994), 4-8.

¹⁷⁹ Yemliha Coşkun - Ayşe Kurnaz, “İlköğretim Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Akran Baskısı Düzeyi İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 17 (2009), 118.

¹⁸⁰ Bilge Çetin, *Kentte ve Kırsalda Yetişmiş Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Saygısı ile Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi* (İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 48.

¹⁸¹ Kuzgun, *İlköğretimde Rehberlik*, 100.

¹⁸² Yunus Yücel, *Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının, Benlik Saygısı ve Öğrenilmiş Çaresizlik İle İlişkisi* (İstanbul: Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 97.

¹⁸³ Yılmaz, *Kur'an Kurslarında Öğrenim Gören Yetişkin Bayanlarda Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Bilecik Örneği)*, 56-57.

dengeleli bir şekilde sevmeyi ve ilgiyi içeren demokratik anne-baba tutumudur.¹⁸⁴ Aileden sonra bireyin benliğinin oluşumunda etkili olan en önemli faktör sosyal çevredir. Özellikle gençlerde ergenlikle birlikte ailenin etkisi azalırken arkadaşların ve okulun etkisi artmaktadır. Okulda öğretmen ile kurulan ilişki başta olmak üzere sınıf ortamı ve arkadaşlık ilişkileri bireyin benlik saygısı üzerinde etkili olmaktadır. Öğretmenin destekleyici, onurlandırıcı bir tutum sergilediği, arkadaş çevresinin sevip saydığı durumlarda birey olumlu benlik saygısı geliştirebilirken, öğretmeni ve çevresinden sevgi saygı görmeyen, hor görülen bireylerin benlik saygısı olumsuz etkilenmektedir.¹⁸⁵

Bir kimsenin fiziksel görünümü, beden yapısı, organ eksikliği, sağlık durumu, geçirdiği hastalıklar da benlik saygısının gelişimini etkilemektedir.¹⁸⁶ Beden imgesi özellikle ergenlik döneminde benlik saygısı ile yakından ilişkili olmakla birlikte ideal beden imgesi toplumun standartlarına göre belirlenmektedir. Toplum standartlarına göre kendisini idealin altında algılayan bireyler kendilerine karşı olumsuz bir takım duygular geliştirebilmektedirler.¹⁸⁷ Benlik saygısını etkileyen faktörlerden birisi de gerçek benlik ile ideal benlik arasındaki farktır. Bireyin algıladığı benliği ile ideal benliği arasındaki farkın büyük olması benlik saygısının düşük olduğunu, farkın küçük olması ise yüksek benlik saygısına sahip olduğunu ve kendisinden memnun olduğunu göstermektedir. Bireyin kendinden memnun olması yüksek bir benlik saygısını ifade ettiği gibi okul başarısı, zekâ ve sosyal başarı gibi etmenler de benlik saygısını olumlu etkilemektedir.¹⁸⁸

Cinsiyetin benlik saygısıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Fakat yapılan araştırmaların sonuçları farklılık arz etmektedir. Bazı araştırmalarda kadınların benlik saygı düzeyleri yüksek çıkarken¹⁸⁹ bazı araştırmalar da erkeklerin benlik saygı

¹⁸⁴ Bektaş, *Ergenlerde Benlik Saygısı Ve Dini Başa Çıkma (İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örneği)*, 28-31.

¹⁸⁵ Yavuzer, *Okul Çağı Çocuğu*, 120.

¹⁸⁶ Alfred Adler, *Çocuk Eğitimi*, çev. Kamuran Şipal (İstanbul: Cem Yayınevi, 2000), 78-79.

¹⁸⁷ Jacqueline A. Pesa vd., "Psychosocial differences associated with body weight among female adolescents: The importance of body image", *Journal of Adolescent Health* 26/5 (2000), 330-337.

¹⁸⁸ Kuzgun, *İlköğretimde Rehberlik*, 100.

¹⁸⁹ Yücel, *Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının, Benlik Saygısı ve Öğrenilmiş Çaresizlik İle İlişkisi*, 98.

düzeyleri yüksek çıkmaktadır.¹⁹⁰ Bu durum üzerinde sosyo-demografik etkenler, kültürel çevre gibi değişik faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Benlik saygısı üzerinde ailenin tutum ve ilgisinin en etkili faktörlerden birisi olduğunu dikkate alındığında anne ve babanın sağ olması ve birlikte yaşaması gibi faktörlerin de benlik saygısı üzerinde önemli etkilerinin olduğu söylenebilir.¹⁹¹ Ailenin gelir düzeyi ve anne-babanın eğitim düzeyi gibi etmenlerde benlik saygısı üzerinde etkili olmaktadır.¹⁹² Ekonomik durumu iyi olan bir ailede yetişen bireylerin benlik saygıları, maddi sıkıntı çeken bir ailede yetişen bireylerin benlik saygılarından daha yüksektir. Yine ailede tek çocuk olan bireylerin benlik saygıları, çok kardeşli ailedeki bireylerin benlik saygılarına göre daha yüksektir.¹⁹³

1.2.6. Benlik ve Kişilik İlişkisi

Geçmişten günümüze insanları anlamak ve tanımak adına kişilikle ilgili birçok tanım ve sınıflandırma yapılmıştır. Bu tanımlamalar, kuramdan kurama, ekolden ekole ve onların kişiliğe yükledikleri işlev ve fonksiyonlara göre değişiklik göstermektedir. Allport, kişilik kavramının elliye yakın farklı anlamı olduğundan söz etmektedir. Allport’a göre kişilik, “bireyin çevresine özel uyumunu belirleyen psiko-fizyolojik sistemlerin dinamik organizasyonudur.”¹⁹⁴ Burger ise kişiliği “bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler” olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁵ Kişilik, bir insanın bütün ilgilerini, tutumlarını, yeteneklerini, dış görünüşünü, konuşma tarzını ve çevreye uyum biçimini içine alan bir kavramdır.¹⁹⁶ Günümüzde kişilik daha ziyade, doğuştan getirilen eğilimlerin ve bireyin çevresine ve kendine özgü uyumunu belirleyen kazanılmış niteliklerin bir

¹⁹⁰ Derya Alımcı, *Ortaokul Öğrencilerinin Akran Zorbalığı ve Sosyal Görünüş Kaygıları İle Kendine Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 35.

¹⁹¹ Figen Gürsoy vd., “Yetiştirme Yurdunda Kalan ve Kalmayan Ergenlerin Benlik Tasarım Düzeyleri İncelenmesi”, *Eğitim Araştırmaları Dergisi* 21 (2005), 30.

¹⁹² Özkan, “Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler”, 4-8.

¹⁹³ Bektaş, *Ergenlerde Benlik Saygısı Ve Dini Başa Çıkma (İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örneği)*, 32-34.

¹⁹⁴ Allport Gordon, *Personality: A Psychological Interpretation* (New York: Henry Holt and Company, 1937), 48.

¹⁹⁵ Jerry M. Burger, *Kişilik*, çev. İnan Deniz - Erguvan Sarioğlu (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006), 23.

¹⁹⁶ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 404.

bütünü olarak görülmektedir.¹⁹⁷ Hökelekli kişiliği “bir kimseyi diğerinden ayıran, kendine özgü, tutarlı ve yapılaşmış özellikler bütünü” olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁸

Kişilik; mizaç, huy, karakter gibi kavramları da içine alan çok geniş çaplı bir kavramdır. Bu kavramlar sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Genel bir ayrım yapıldığında huy, kişiliğin biyolojik yönünü oluşturur. Huy, mizaç kavramıyla hemen hemen aynı anlamda kullanılır. Karakter ise yakın ve sosyal çevreden öğrenilenlerin şekillendirdiği, ahlaki ve kültürel değerlerin karşılıklı etkileşiminden oluşur. Kısacası kişilik, huy ve karakterin dinamik etkileşiminin bir sonucudur denilebilir.¹⁹⁹

Kişilik ile aynı anlama gelmese de onunla çok yakından ilişkili olan bir diğer kavram da benliktir. Benlik, “bireyin kimliği, yetenekleri, sınırları, değer yargıları, amaçları vb. gibi kendisi hakkında algılayabildiği duygu, düşünce ve tutumların tamamı, kendine biçmiş olduğu değer” olarak tanımlanabilir.²⁰⁰ Bir başka ifadeyle benlik, kişinin kendisi hakkındaki görüşleri, algılamaları, hissettikleri ve değerlendirmeleridir.²⁰¹ Kişilik ve benlik kavramları arasında gelişme ve yapı bakımından net bir ayrım yapmak oldukça zordur. Bu iki kavram iç içe olmakla birlikte, benlik kişilikten farklı özellikler taşımaktadır. Gelişmesi doğuştan olan benlik, kişiliğin nesnel olmayan salt bireyin kendine dönük yanını oluşturur.²⁰² Jung gibi kimi psikologlar, benlik bilincini, insan davranışlarının en önemli etkeni olarak görürler. Jung’a göre benlik, bilincin dışında kalan sürekli gelişip değişerek oluşumunu sürdüren kişiliğin merkezini oluşturan bir yapıdır.²⁰³

1.2.7. Benlik Saygısı ve Din

Dindarlık ile kişilik arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Din insan üzerindeki etkisini kişilik vasıtasıyla gerçekleştirirken, kişilik de din vasıtasıyla bütünleşme

¹⁹⁷ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), 47.

¹⁹⁸ Hayati Hökelekli, *Psikolojiye Giriş* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 165.

¹⁹⁹ Selçuk Aslan, “Kişilik, Huy ve Psiko-patoloji”, *Psikiyatride Derlemeler Olgular ve Varsayımlar Dergisi* 2/1-2 (2008), 7-18.

²⁰⁰ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2017), 188.

²⁰¹ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002), 106.

²⁰² Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2005), 64.

²⁰³ Carl Gustav Jung, *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*, çev. Engin Büyükinall (İstanbul: Say Yayınları, 1996), 82.

imkânı yakalar. Güçlü kişilik yapısına sahip bireyler, sağlam inançlara sahip olduğu gibi yüksek derecede organize olmuş inançlara sahip bireylerde güçlü bir benliğe sahiptir. Din bir yandan benlik gelişimini desteklerken, gelişen benlik de bireyin inançlarını güçlendirmekte, olgunluk düzeyine ulaşan dini inançlar merkezileşerek kişiliğin tamamını etkisi altına alabilmektedir.²⁰⁴

Din, ruhen ve manen besleyici ve koruyucu bir işlev üstlenmesinin yanında kişinin iç ve dış dünyaya uyum sağlamasına yardımcı olan, güçlü bir benlik yapısına ve kişilik bütünlüğüne sahip olmasında rol oynayan önemli faktörlerden biridir.²⁰⁵ İnsanın benlik saygısının gelişimini olumlu yönde etkileyen; güvende olma, güvenme, sığınma, kabul görme, sevilme gibi psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında, hayatı anlamlandırma, hayat olaylarıyla baş etmede ve kimlik kazandırmada genelde dinin, özelde Tanrı inancının önemli bir rolü vardır.²⁰⁶ Bireyin sahip olduğu Tanrı inancı benlik saygısını etkilediği gibi aynı zamanda benlik saygısından da etkilenmektedir. Örneğin Buri ve Mueller yaptıkları çalışmada, benlik saygı düzeyi düşük ve çevresi tarafından yeterince sevgi göremeyen bireylerin daha çok cezalandırıcı, kahredici bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğunu, benlik saygı düzeyi yüksek, çevresi tarafından sevilen ve seven bireylerin ise Tanrı'yı seven, koruyan, merhametli sıfatlarıyla nitelendirdiğini gözlemlemişlerdir.²⁰⁷

Yapılan araştırmalar, özellikle iç güdümlü dini yönelim ile benlik saygısı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, iç güdümlü dindarlığın kendi yapısında dua ve ibadetlerde takva ve tefekkür içinde olmayı barındırması itibarıyla bireylerin kendilerini kabul ve onaylamasına olan katkısıyla açıklanmaktadır.²⁰⁸ Koç'un, yetişkinlik dönemi dindarlığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, iç güdümlü dindarlık ile benlik saygısı arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiş; dış güdümlü dindarlık ile benlik saygısı arasında ise pozitif veya negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit

²⁰⁴ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2017), 193-194.

²⁰⁵ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 2017), 72.

²⁰⁶ Bozkurt Koç, "Kişilik ve Din", *Tabula Rasa Dergisi* 4 (2002), 93.

²⁰⁷ J.R Buri - R.A Mueller, *Conceptions of Parents, Conceptions of Self, and Conceptions of God* (Paper Presented at the Convention of the APA, New York, 1987), akt. Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, 26-27.

²⁰⁸ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2017), 193-195.

edilememiştir.²⁰⁹ Forst ve Healy tarafından, gençler üzerine yapılan bir alan araştırmasında, gençlerin dinsel inanç düzeyleri ile benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.²¹⁰ Watson ve ark, bireylerin sahip oldukları dış güdümlü dindarlık ile benlik saygısı arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.²¹¹ Bu araştırmaların yanı sıra benlik saygısı ile dindarlık arasında istatistiksel açıdan pozitif veya negatif yönde anlamlı bir ilişki bulamayan çalışmalar da mevcuttur

Dinin en önemli fonksiyonu kişiliği güçlendirmek ve ona kuvvetli bir yapı kazandırmaktır. Dinin yapılmasını emrettiği, tavsiye ettiği olumlu davranışlar güçlü bir kişilikte var olması beklenen özelliklerdir. Din, bireyin benliğinin algılanan kişilikten çok daha derin olduğunun keşfedilmesine yardımcı olur. Dinler, sıfır benlik düzeyinde hayat yolculuğuna başlayan bireyleri, benlik saygısı yüksek, öz güven sahibi bireyler haline dönüştürmeyi hedefler. Din, bireyin hayatını organize edici fonksiyona sahiptir. Bu durumda kişi hangi durumda nasıl davranması gerektiğini bilir. Birey çelişkiye düştüğü zaman din onu kurtararak kendini güvende hissetmesini sağlar. Din aynı zamanda hayatın anlamını sorgulayan bireyler içinde bir çıkış kapısıdır. Bütün bunlar bireyin kendine yönelik değerlendirmelerini olumlu hale getirirken, onu sonu başarısızlık ve benlik saygısı yitimiyle sonuçlanacak pek çok durumdan da korumuş olur. Dinler ortaya koydukları değerlerle, bireylerin içindeki adalet ve vicdan duygularının gelişimini destekleyerek onların benlik saygılarını ve özgüven hislerini yükseltir. Dini açıdan pozitif davranışlar olan ibadetleri hakkıyla icra eden birey, Tanrı katında değerinin arttığı inancıyla, bireysel değersizlik duygusundan kurtulabilir.²¹² İnsani gelişimini din ile gerçekleştirmeyi amaç edinmiş bireylerde din; geliştirici, koruyucu, iyileştirici ve telafi edici fonksiyonlarıyla²¹³ bireyin benlik saygısına önemli katkılar sağlamaktadır.

²⁰⁹ Mustafa Koç, “Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009), 484-490.

²¹⁰ Leslie J. Francis - Susan H. Jones, “Religiosity and Self-Esteem During Childhood and Adolescence”, *Research in Religious Education*, ed. Leslie J. Francis vd. (U.S.A: Smyth & Helmways Publishers, 1996), 192-193.

²¹¹ Smith B. Christopher vd., “Self-Esteem and Religiosity: An Analysis of Catholic Adolescents from Five Cultures”, *Society for the Scientific Study of Religion* 18/1 (1979), 53-59.

²¹² Karaca, *Din Psikolojisi*, 195-197.

²¹³ Karaca, *Din Psikolojisi*, 107.

Bu başlık altında benlik saygısı konusu işlenmiştir. Öncelikle benliğin kişilik içindeki konumuna yer verilmiştir. Ardından benlik kavramı ve benlik ile ilgili kuramlara yer verilerek benliğin benlik saygısı ile ilişkisi incelenmiştir. Devamında benlik saygısı konusu tanımlamalar, kuramlar ve benlik saygısını etkileyen faktörler çerçevesinde işlenmiştir. Son olarak Tanrı tasavvurlarını da içermesi bakımından benlik saygısının din ile ilişkisine yer verilmiştir.

2. BULGULAR

Araştırma verileri IBM SPSS 26 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilmiştir. Ölçeklere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında değer aldığı ve normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sebeple, hipotezlerin test edilebilmesi amacıyla parametrik testlerden t-testi, ve korelasyon analizi kullanılmıştır.

2.1. Örneklem Grubu ve Özellikleri

Araştırmada test edilecek hipotezler bağlamında araştırmaya konu olan örneklem grubunun demografik özelliklerini belirlemek amacıyla yapılmış olan analiz sonuçları bu başlık altında yer almaktadır. Bu doğrultuda araştırma örnekleminin demografik değişkenlere göre dağılımı sayı ve yüzdeleri aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

2.1.1. Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Örneklem grubunun cinsiyete göre dağılımını belirlemek amacıyla yapılmış olan analiz sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Gruplar	Sayı	Yüzde
Kız	279	48,7
Erkek	294	51,3
Toplam	573	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi örneklem grubunun %48,7’si kız, %51,3’ü erkektir. Örneklem grubunun cinsiyet değişkeni açısından homojen bir dağılım gösterdiği gözlenmektedir.

2.1.2. Örneklem Grubunun Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Dağılımı

Örneklem grubunun öğrenim görülen sınıfa göre dağılımını belirlemek amacıyla yapılmış olan analiz sonuçları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Örneklem Grubunun Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Dağılımı

Gruplar	Sayı	Yüzde
7.Sınıf	278	48,5
8.sınıf	292	51,5
Toplam	573	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi örneklem grubunun %48,5'i 7.sınıfta, %51,0'ı 8.sınıfta okumaktadır. Örneklem grubunun öğrenim görülen sınıf değişkeni açısından homojen bir dağılım gösterdiği gözlenmektedir.

2.2. Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular

Örneklem grubunun Tanrı tasavvuru ile ilgili genel bulguları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Tanrı Tasavvuru İle İlgili Tanımlayıcı Bulgular

Tanrı Tasavvuru Boyutları	$\bar{X}$	S.S	Minimum	Maksimum
Güven veren Tanrı boyutu	30,64	3,19	20	35
Korku veren Tanrı boyutu	7,46	2,50	3	15

Örneklem grubunun güven veren Tanrı boyutundan almış oldukları ortalama skorun $\bar{X}=30,64$ olduğu görülmektedir. Bu durumda örneklem grubunun, yüksek düzeyde güven veren Tanrı tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir. Örneklem grubunun korku veren Tanrı boyutundan almış oldukları ortalama skorun $\bar{X}=7,46$ olduğu görülmektedir. Bu durumda örneklem grubunun orta düzeyde korku veren Tanrı tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir.

2.2.1. Cinsiyete Göre Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular

Örneklem grubunun Tanrı tasavvuru boyutlarına ait skorlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla yapılan analiz sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Tanrı Tasavvuru ile ilgili Bulgular

Tanrı Tasavvuru Boyutları	Cinsiyet	$\bar{X}$	S.S.	t	p
Güven Veren Tanrı Boyutu	Kız	30,46	3,16	-1,328	,185
	Erkek	30,81	3,21		
Korku Veren Tanrı Boyutu	Kız	7,51	3,16	,533	,594
	Erkek	7,40	3,21		

T-testi eşit aralıklı ya da oranlı ölçüm düzeyinde olan ve normal dağılım gösteren iki değeri karşılaştırırken kullanılan yaygın bir test türüdür. Araştırmaya konu olan örneklem grubunun Tanrı tasavvurlarının, cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla t testi yapılmıştır. Sosyal bilimlerde hata payı, olasılık düzeyi ya da alfa düzeyi gibi isimlerle de anılan $p < ,05$ anlamlılık düzeyi araştırmada elde edilen sonucun şans eseri gerçekleşme olasılığının % 5'in altında olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.²¹⁴ Araştırmada $p < ,05$ anlamlılık düzeyi kullanılmıştır.

Tablo 5'te görüldüğü üzere güven veren Tanrı boyutundan alınan ortalama skorlar, örneklem grubunun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t = -1,328$; $p > ,05$). Benzer şekilde korku veren Tanrı boyutundan alınan ortalama skorlar, örneklem grubunun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t = ,533$; $p > ,05$). Bu durumda cinsiyete göre farklılaşmaların, daha çok şüphe ve sorgulamalar ile birlikte bireysel inançların oluşmaya başladığı ergenlik döneminde belirginlik kazanmaya başladığı düşünülmektedir geliştirilen araştırmanın H_1 : “*Tanrı tasavvuru, cinsiyete göre farklılaşmamaktadır*” hipotezi doğrulanmıştır.

Literatürde, örneklem grubunu, ortaokul çağındaki çocukların oluşturduğu araştırmaların geneline bakıldığında Tanrı tasavvurunun cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Tanrı tasavvurunda cinsiyete göre farklılaşma tespit edilen çalışmalar ağırlıklı olarak çocuklar ve ergenlerin birlikte ele alındığı veya yetişkin grupların ele alındığı çalışmalarda görülmektedir.²¹⁵

Kekik, örnekleme 12-16 yaş arasındaki 483 öğrenciden oluşan “Yatılı Bölge Ortaokulu Öğrencilerinde Bağlanma Stilleri Ve Tanrı Algısı İlişkisi” adlı çalışmada cinsiyet değişkenine göre sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ve korku yönelimli Tanrı tasavvuru arasında anlamlı bir fark olmadığını gözlemlemiştir. Aradaki fark anlamlı bulunmamakla birlikte kızların sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ortalama skorlarının, erkeklerin sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ortalama skorlarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kızların korku yönelimli Tanrı tasavvuru ortalama skorlarının, erkeklerin korku yönelimli Tanrı tasavvuru ortalama skorlarına

²¹⁴ Yavuz Akbulut, “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Şimşek (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018), 177-178.

²¹⁵ Mualla İpek Yıldız, *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 133.

göre yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda Tanrı tasavvurunun sadece cinsiyet değişkeni ile belirlenemeyeceği söylenebilir.²¹⁶

Yıldız, örnekleme 560 ilköğretim öğrencisinden oluşan “İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmada, Çocuklar İçin Tanrı İmgesi Ölçeği’nden elde edilen ortalama skorların cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini gözlemlemiştir. Erkeklerin ortalama skorları ve kızların ortalama skorları birbirine çok yakın olduğundan Tanrı İmgesi ile ilgili benzer duygu ve düşüncelere sahip oldukları söylenebilir.²¹⁷ . Bu durum üzerinde, Tanrı imgesi ile ilgili farklılaşmaların daha çok ergenlik döneminin getirdiği değişimlerle ortaya çıkması ve çocukların ergenliğe geçişleri ile birlikte cinsel kimlikleri nedeniyle baskı altına alınmalarının etkili olduğu söylenebilir.²¹⁸

Yıldıoğan, ilköğretim çağındaki 150 öğrencinin katılımıyla yaptığı çalışmada, çocukların Tanrı tasavvuru ortalama skorlarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını gözlemlemiştir. Erkekler kızlara oranla Tanrı’ya yönelik cezalandıran ve öfkeli gibi olumsuz nitelikteki kavramları daha çok tercih etmiştir. Buradan yola çıkarak kızların erkeklere oranla daha duygusal ve daha hassas bir yapıya sahip olmaları sebebiyle Tanrı ile kurdukları bağın daha duygusal ve sevgi temelli olduğu söylenebilir.²¹⁹

Kulu, örnekleme İzmir ilinde öğrenim gören 168 ortaokul ve 196 imam hatip ortaokulu öğrencisinden oluşan “Ortaokul Öğrencilerinde Umut, İyimserlik Ve Allah Tasavvuru İlişkisi” adlı çalışmada, cinsiyet değişkenine göre güven veren ve korku veren Tanrı imgesi ortalama skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu gözlemlemiştir. Güven veren Tanrı alt boyutu ortalama skorlarının kız öğrencilerde erkek öğrencilerden daha yüksek, korku veren Tanrı alt boyutu ortalama skorlarının ise erkek öğrencilerde kız öğrencilerden daha yüksek

²¹⁶ Hacı Kemal Kekik, *Yatılı Bölge Ortaokulu Öğrencilerinde Bağlanma Stilleri Ve Tanrı Algısı İlişkisi* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 81.

²¹⁷ Mualla İpek Yıldız, *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 93.

²¹⁸ Yıldız, *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 133.

²¹⁹ Çiğdem Yıldıoğan, *7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru (Kırşehir/Çiçekdağı İlçesi Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 63-64.

olduğu gözlemlenmiştir.²²⁰ Bu durumda, kızların Allah tasavvurlarının erkeklere oranla güven ve sevgiye yönelik daha olumlu nitelikler barındırmasının, kızların Allah'ı daha koruyucu ve kollayıcı olarak düşünmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.²²¹

Fırat, sevgi evlerinde kalan 39 çocuğun katılımıyla yaptığı çalışmada “Tanrı çocuklara nasıl davranır?” sorusuna kız çocuklarının tamamının ve erkek çocukların %95,5’nin “Tanrı çocuklara iyi, sevgi dolu, merhametli ve adil” davranır cevabı verdiklerini gözlemlemiştir. Bu durumda cinsiyet değişkenine göre çocukların Tanrı algısında önemli bir farklılık olmadığı söylenebilir.²²²

Yavuz, çocukların dini duygu ve düşüncelerini incelediği ilköğretim çağındaki 588 öğrenci ile yaptığı çalışmada, cinsiyet değişkenine göre Tanrı tasavvuru ortalama skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.²²³ Benzer şekilde Lülecı, 10-14 yaş arası öğrencilerle yaptığı çalışmada, cinsiyete göre güven veren ve korku veren Tanrı imgesi ortalama skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.²²⁴

Yıldız, 1047 öğrencinin katıldığı 7-15 yaş arası çocuklarla yaptığı çalışmada, 13-15 yaş arasındaki erkek çocuklarının kızlara oranla daha fazla cezalandırıcı Tanrı tasavvuruna sahip olduklarını ve kız çocuklarının da erkeklerden daha fazla affedici-merhametli Tanrı tasavvuruna sahip olduklarını gözlemlemiştir.²²⁵

Sonuç olarak, bu araştırmada “Tanrı tasavvuru cinsiyete göre farklılaşmamaktadır” hipotezi desteklenmiştir. Literatürde bu hipotezi destekleyen çalışmalar mevcut olmakla birlikte desteklemeyen çalışmalar da mevcuttur.

²²⁰ Ayten Uzun Kulu, *Ortaokul Öğrencilerinde Umut, İyimserlik Ve Allah Tasavvuru İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 61-62.

²²¹ Uzun Kulu, *Ortaokul Öğrencilerinde Umut, İyimserlik Ve Allah Tasavvuru İlişkisi*, 87.

²²² Rananur Fırat, *Sevgi Evlerinde Kalan 7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 95.

²²³ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012), 95.

²²⁴ i, *10-14 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ebeveynlere Bağlanma, Tanrı'ya Güven ve İyi Oluş İlişkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 44.

²²⁵ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 224.

2.2.2. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular

Örneklem grubunun Tanrı tasavvuru boyutlarına ait skorlarının öğrenim görülen sınıfa göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla yapılmış olan analiz sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular

Tanrı Tasavvuru Boyutları	Sınıf	$\bar{X}$	S.S.	t	p
Güven veren Tanrı boyutu	7.Sınıf	30,61	3,11	-,236	,813
	8.Sınıf	30,67	3,26		
Korku veren Tanrı boyutu	7.Sınıf	7,48	2,58	,225	,822
	8.Sınıf	7,43	2,41		

Tablo 6’da görüldüğü üzere güven veren Tanrı boyutundan alınan ortalama skorlar, örneklem grubunun öğrenim gördüğü sınıfa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-,236$; $p>.05$). Benzer şekilde korku veren Tanrı boyutundan alınan ortalama skorlar, örneklem grubunun öğrenim gördüğü sınıfa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=,225$; $p>.05$). Örneklem grubu, art arda gelen sınıf kamelerinde eğitim görmekte olup yaşları 13-15 arasında değişmektedir. Bu durumda, Tanrı tasavvuru ile ilgili geliştirilen teori ve kuramların aynı veya benzer yaş aralığındaki evrelerinde bulunmalarından dolayı ortak özellikler barındırdıkları düşünülmektedir geliştirilen, araştırmanın H_2 :*Tanrı tasavvuru, öğrenim görülen sınıfa göre farklılaşmamaktadır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Lüleci, 10-14 yaşları arasında ortaokulda öğrenim gören 376 öğrencinin katılımıyla yaptığı çalışmada, öğrenim görülen sınıfa göre güven veren ve korku veren Tanrı imgesi ortalama skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durumda, öğrenim görülen sınıf düzeyi fark etmeksizin 10-14 yaş çocuklarının Tanrı imgelerinin benzer olduğu söylenebilir.²²⁶

Yıldız, 560 ilköğretim öğrencisinin katılımı ile yaptığı çalışmada, 4. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin, güven veren ve korku veren Tanrı boyutları ortalama skorları arasında anlamlı farklılıklar gözlemlerken, ileriki kademelerde öğrenim gören öğrencilerin ortalama skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar

²²⁶ Lüleci, 10-14 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ebeveynlere Bağlanma, Tanrı’ya Güven ve İyi Oluş İlişkisi, 48.

olmadığı sonucuna ulaşmıştır.²²⁷ Bu durumda, yaş ilerledikçe cezalandıran Tanrı imgesinden affedici Tanrı imgesine doğru bir geçiş yaşandığı söylenebilir.²²⁸

Literatürde yer alan araştırmalarda, Tanrı tasavvuru ile ilişkisi bakımından öğrenim görülen sınıf düzeyinden ziyade yaş değişkeni kullanılmıştır. Sınıf düzeyinin yaş değişkeni ile bağıntılı olduğu dikkate alındığında bu araştırmanın örnekleminin 13-15 yaş arası öğrencilerden oluştuğu söylenebilir. Bu doğrultuda literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında Kulu, güven veren ve korku veren Tanrı boyutları ortalama skorlarında, 10 yaşındaki çocuklar ile 11 ve 12 yaşındaki çocuklar arasında anlamlı bir farklılık tespit ederken, 13 ve 14 yaşındaki çocuklar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır.²²⁹ Bu durumda, yaş ilerledikçe somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçildiği için çocukların Tanrı tasavvurlarının, insanların önderi olan bir kral, aksakallı bir dede yahut da süpermen gibi her şeye gücü yeten ve koruyan bir Tanrı tasavvurundan, sevmesi ve korumasının yanında cezalandırabilen de bir Tanrı tasavvuruna doğru evrildiği söylenebilir.²³⁰

Zurnacı'nın, öğrencilerin Tanrı tasavvuru duygu boyutlarının açığa çıkarılması amacıyla sorduğu "Allah'ın seni sevdiğini düşünüyor musun?" sorusuna öğrencilerin tamamı "evet" cevabını vermiştir. Ardından sevgilerini ne üzerine temellendirdiklerini öğrenmek amacıyla sorulan "Neden?" sorusuna 10-11 yaş grubu çocukları, "Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirdiğim için, nimetler verdiği için" şeklinde pragmatik cevaplar verirken; 13-14 yaş grubu öğrencilerin cevaplarının, Allah'a olan sevgilerinin pragmatist bir sevgiden çok Allah'a layık olma hissi ve O'na minnet duygusu taşıdığı gözlemlenmiştir. Öğrencilerin yarıdan fazlası "Allah'tan korkuyor musun?" sorusuna "Günah işlediğimde korkuyorum." cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin verdiği cevaplardan Allah korkusunun asıl sebebinin günahkârlık duygusu ve bu günahlar sebebiyle Allah tarafından cezalandırılma korkusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu cevaplardan yola çıkarak çocuklara Allah'ı anlatırken cezalandıran bir Allah anlayışının ön planda olduğu ve sevgi yönünün

²²⁷ Yıldız, *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 97.

²²⁸ Yıldız, *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 134.

²²⁹ Uzun Kulu, *Ortaokul Öğrencilerinde Umut, İyimserlik Ve Allah Tasavvuru İlişkisi*, 66.

²³⁰ Uzun Kulu, *Ortaokul Öğrencilerinde Umut, İyimserlik Ve Allah Tasavvuru İlişkisi*, 87.

ihmal edildiği söylenebilir. Bu durum, Allah'ı anlatırken sevgi ve korku arasındaki dengenin kurulamamış olmasından kaynaklanabilir.²³¹

Sonuç olarak, bu araştırmada “Tanrı tasavvuru öğrenim görülen sınıfa göre farklılaşmamaktadır” hipotezi desteklenmiştir. Literatürde bu hipotezi destekleyen çalışmalar mevcut olmakla birlikte desteklemeyen çalışmalarda mevcuttur.

2.3. Benlik Saygısı ile İlgili Bulgular

Örneklem grubunun özbenlik kavramı ve alt boyutları ile ilgili genel bulguları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Özbenlik Kavramı Ölçeğine Yönelik Tanımlayıcı Bulgular

Özbenlik Kavramı ve Alt Boyutları	$\bar{X}$	S.S	Minimum	Maksimum
Özbenlik kavramı Toplam	52,34	12,81	8	75
Mutlu ve hoşnut olma boyutu	7,81	3,66	0	13
Kaygı boyutu	6,26	2,83	0	13
Popülerite boyutu	7,83	2,67	0	11
Davranış / uyum boyutu	11,01	3,26	0	16
Fiziki görünüm boyutu	6,57	2,34	0	10
Zekâ ve okul durumu boyutu	4,54	1,68	0	7

Özbenlik ölçeğinden elde edilen bulguların tartışma ve yorumuna geçmeden önce özbenlik kavramı ile benlik saygısı ilişkisini hatırlatmak faydalı olacaktır. Ölçeğin orijinal adı “Piers Harris Children’s Self-Concept Scale”dır. “Self-Concept” kavramı Türkçeye “öz-kavram”, “benlik kavramı”, “özbenlik kavramı” olarak tercüme edilmektedir.²³² Öz-kavram; kişinin kendi fiziksel ve psikolojik özelliklerini, niteliğini ve yeteneğini tanımlaması ve değerlendirmesidir. Öz değerlendirme olarak da adlandırılmaktadır.²³³ Benlik saygısı ise psikoloji literatüründe “öz kavram”, “benlik kavramı”, “kendilik anlayışı” olarak ifade edilen²³⁴ kişinin “özben kavramının” içerdiği niteliklerin ve özelliklerin olumlu olarak algılanma derecesidir.²³⁵ Görüldüğü üzere bu iki kavram birbirinden bağımsız kavramlar

²³¹ Şükran Öztürk Zurnacı, *İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 72-82.

²³² Köknel, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, 179.

²³³ Gary R. Vandenbos (ed.), *APA Dictionary of Psychology* (Washington: American Psychological Association, 2015), 953.

²³⁴ Öner, *Piers-Harris’in Çocuklarda Öz Kavramı Ölçeği El Kitabı*, 1.

²³⁵ Vandenbos, *APA Dictionary of Psychology*, 955.

değildir. Jussim'in ifadesiyle "özben kavramı" kişinin kendine yönelik farkındalığını ifade ederken "benlik saygısı" bu farkındalığın oluşturduğu hissi ve kişinin kendine yönelik olumlu-olumsuz tutumunu ifade etmektedir.²³⁶

Ölçeğin Türkçeye çevirisini yapan Öner, ölçekten alınan yüksek puanın bireyin kendisi hakkında olumlu duygu ve düşüncelere sahip olduğuna, düşük puanın ise olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olduğuna işaret ettiğini ifade etmektedir.²³⁷ Diğer bir ifadeyle ölçekten alınan toplam puan bireyin benlik saygısı düzeyini ortaya koymaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan 80'dir. Ölçeğe göre 40 puan altı düşük benlik saygısına, 40-60 arası orta düzeyde benlik saygısına ve 60 üstü ise yüksek benlik saygısına işaret etmektedir.²³⁸ Tablo 7'de görüldüğü üzere öz benlik toplamı ortalama skoru $\bar{X}=52,34$ dür. Örneklem grubunun aldığı ortalama puana bakıldığında benlik saygısının orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Özbenlik kavramı ölçeğinin alt boyutlarından alınan ortalama skorlara bakıldığında; mutlu ve hoşnut olma boyutu ortalama skorunun $\bar{X}=7,81$ olduğu görülmektedir. Bu durumda, örneklem grubunun orta düzeyde mutlu ve hoşnut olma boyutuna sahip olduğu söylenebilir. Özbenlik kavramı ölçeğinin kaygı boyutu ortalama skorunun $\bar{X}=6,26$ olduğu görülmektedir. Bu durumda, örneklem grubunun düşük düzeyde kaygı boyutuna sahip olduğu söylenebilir. Özbenlik kavramı ölçeğinin popülerite/gözde olma boyutu ortalama skorunun $\bar{X}=7,83$ olduğu görülmektedir. Bu durumda, örneklem grubunun orta düzeyde popülerite boyutuna sahip olduğu söylenebilir. Özbenlik kavramı ölçeğinin davranış/uyum boyutu ortalama skorunun $\bar{X}=11,01$ olduğu görülmektedir. Bu durumda, örneklem grubunun orta düzeyde davranış uyum boyutuna sahip olduğu söylenebilir. Özbenlik kavramı ölçeğinin fiziki görünüm boyutu ortalama skorunun $\bar{X}=6,57$ olduğu görülmektedir. Bu durumda, örneklem grubunun orta düzeyde fiziki görünüm boyutuna sahip olduğu söylenebilir. Özbenlik kavramı ölçeğinin zekâ ve okul durumu boyutu ortalama skorunun $\bar{X}=4,54$ olduğu görülmektedir. Bu durumda, örneklem grubunun orta düzeyde zekâ ve okul durumu boyutuna sahip olduğu söylenebilir.

²³⁶ Jussim, "Self-fulfilling Prophecies: A Theoretical and Integrative Review", 441.

²³⁷ Öner, *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler : Bir Başvuru Kaynağı*, 812.

²³⁸ Necla Öner, *Piers-Harris'in Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği El Kitabı* (Türk Psikologlar Derneği, 1996), 21-26.

2.3.1. Cinsiyete Göre Benlik Saygısı ile İlgili Bulgular

Örneklem grubunun özbenlik kavramı ve alt boyutlarına ait skorların, cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla yapılmış olan analiz sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Cinsiyete Göre Özbenlik Kavramı Ölçeği ile İlgili Bulgular

Özbenlik Kavramı ve Alt Boyutları	Cinsiyet	$\bar{X}$	S.S.	t	p
Özbenlik kavramı toplam	Kız	52,12	12,55	-,391	,696
	Erkek	52,54	13,07		
Mutlu ve hoşnut olma boyutu	Kız	7,77	3,63	-,271	,786
	Erkek	7,85	3,69		
Kaygı boyutu	Kız	6,23	2,87	-,237	,812
	Erkek	6,28	2,78		
Popülerite boyutu	Kız	7,63	2,60	-1,781	,075
	Erkek	8,03	2,71		
Davranış / uyum boyutu	Kız	11,22	3,20	1,541	,124
	Erkek	10,80	3,30		
Fiziki görünüm boyutu	Kız	6,47	2,35	-,969	,333
	Erkek	6,66	2,33		
Zekâ ve okul durumu boyutu	Kız	4,48	1,66	-,813	,416
	Erkek	4,60	1,70		

Tablo 8’de görüldüğü üzere özbenlik kavramı toplam puanı ($t=-,391$; $p>,05$) ve özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından; mutlu ve hoşnut olma ($t=-,271$; $p>,05$), kaygı ($t=-,237$; $p>,05$), popülerite ($t=-1,781$; $p>,05$), davranış ve uyum ($t=1,541$; $p>,05$), fiziki görünüm ($t=-,969$; $p>,05$), zekâ ve okul durumu ($t=-,813$; $p>,05$) örneklem grubunun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Özbenlik kavramı toplam skoru, benlik saygısı düzeyini belirtmektedir. Bu doğrultuda “ H_3 : Benlik saygısı, cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.” hipotezi doğrulanmıştır. Bu hipotez geliştirilirken geçmiş zamanlara oranla günümüzde, kız ve erkek çocuklarının toplumdaki cinsiyet rollerinin getirdiği baskının ve adaletli olmayan ebeveyn tutumlarının önemli ölçüde azaldığı gerçeği dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, bu yaş çocuklarının bu araştırmada

katılımcı olarak yer almaları ve ortaokul öğrencileri örnekleminde yer almaları sağlam bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

Doğdu, ortaokula devam eden 80 çocuk ile yaptığı çalışmada öz kavramı ölçeği toplam skorunun ve alt boyutlara ait skorların; davranış ve uyum, zeka ve okul durumu, fiziksel görünüm, kaygı, gözde olma, mutluluk çocukların cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini gözlemlemiştir.²³⁹ Bu durum, benlik farkındalığının daha çok ergenlik döneminde belirginleşmeye başlamasından kaynaklanabilir.²⁴⁰

Yıldız, 7. ve 8. sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmada benlik saygısı ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını gözlemlemiştir.²⁴¹ Benzer şekilde Coşkun ve Kurnaz, Bingöl ilinde yatılı ve gündüzlü okullarda öğrenim görmekte olan 7 ve 8. sınıfa devam eden 459 öğrenci ile yaptıkları çalışmada, cinsiyet değişkenine göre öğrencilerinin benlik saygısı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir.²⁴² Buna göre, bu yaş çocuklarının benlik saygıları üzerinde cinsiyetin pek belirleyici olmadığını söylemek mümkündür.²⁴³

Koçer, ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada, cinsiyete göre öğrencilerin özkavramı ölçeği toplam skoru ve alt boyutlardan; mutluluk, gözde olma, fiziksel görünüm, zekâ ve okul durumu skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını tespit etmiştir. Ancak öğrencilerin kaygı ve davranış skorları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğunu gözlemlemiştir. Buna göre, kız öğrencilerin kaygı ortalamaları erkek öğrencilerin kaygı ortalamalarından daha düşükken, kızların davranış ortalamaları erkeklerinkinden daha yüksektir.²⁴⁴

²³⁹ Doğdu, 6. , 7. ve 8.Sınıf Çocuklarının Özgüven Düzeyleri İle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, 51.

²⁴⁰ Doğdu, 6. , 7. ve 8.Sınıf Çocuklarının Özgüven Düzeyleri İle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, 61.

²⁴¹ Kağan Yıldız, *Yatılı Bölge ve Gündüzlü Ortaokullarda Eğitim Gören Öğrencilerin Benlik Saygılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 52.

²⁴² Yemliha Coşkun - Ayşe Kurnaz, “İlköğretim Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Akran Baskısı Düzeyi İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 17 (2009), 119.

²⁴³ Coşkun - Kurnaz, “İlköğretim Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Akran Baskısı Düzeyi İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, 124.

²⁴⁴ Merve Koçer, *Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Algıları İle Akademik Öz-Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim

Aydoğan ve Deniz, ortaokul öğrencileri örnekleminde yaptıkları çalışmada, cinsiyet değişkenine göre öz kavramı leği toplam skoru ve alt boyutlardan; mutluluk, popülarite ve fiziksel görünüm skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir. Ancak kaygı, uyum ve davranış ile zeka ve okul durumu alt boyutları skorlarının, cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterdiğini gözlemlemişlerdir. Erkek ğrencilerin kaygı alt boyutu ortalama skoru, kız öğrencilerin skorundan daha yüksektir. Yüksek skor, düşük kaygıyı ifade etmektedir. Bu durumda, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha kaygılı olduğu söylenebilir. Uyum ve davranış alt boyutu skorlarına bakıldığında kız öğrencilerin ortalama skoru, erkek öğrencilerin skorundan daha yüksektir. Kız ve erkek öğrenciler arasındaki ortalama skor farkına bakıldığında, kızların erkeklere oranla daha uyumlu davranışlarda bulundukları söylenebilir. Zeka ve okul durumu alt boyutunda ise kız öğrencilerin skoru, erkek öğrencilerin skorundan daha yüksektir. Kız ğrencilerin kendilerini, erkek öğrencilere göre zeka ve okul durumunda daha başarılı algıladıkları söylenebilir. Bu durumda, araştırmaya katılan kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha önce ergenlik dönemine girmeleri ve ergenlik dönemi krizlerini erkek öğrencilerden daha önce atlatmaları sebebiyle daha uyumlu davranışlar sergiledikleri ve okul başarılarının daha yüksek olduğu söylenebilir.²⁴⁵

Alımcı, ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada, cinsiyet değişkenine göre kendine saygı leği ortalama skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu gözlemlemiştir. Buna göre, erkek öğrencilerin skorunun, kız öğrencilerin skorundan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.²⁴⁶ Bu duruma kız ve erkek çocuklarının; yetiştirilme tarzı, toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği baskı, kendi başına karar verme durumlarındaki farklı muamelelerin sebep olduğu söylenebilir.²⁴⁷

Yücel, ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada, cinsiyet değişkenine göre kendine saygı leği skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık

Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 122.

²⁴⁵ Selcen Akuysal Aydoğan - Mehmet Engin Deniz, “Son ocukluk Döneminde Benlik Saygısı ve Umut”, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 3/2 (2012), 102-104.

²⁴⁶ Alımcı, *Ortaokul ğrencilerinin Akran Zorbalığı ve Sosyal Görünüş Kaygıları İle Kendine Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 35.

²⁴⁷ Alımcı, *Ortaokul ğrencilerinin Akran Zorbalığı ve Sosyal Görünüş Kaygıları İle Kendine Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 65.

olduğunu gözlemlemiştir. Kız öğrencilerin ortalama skorunun, erkek öğrencilerin skorundan yüksek olduğu tespit edilmiştir.²⁴⁸ Araştırmada, kız öğrencilerin algıladıkları ebeveyn tutumu demokratik çıkmıştır. Bu durumda, demokratik ebeveyn tutumu ile yetişen ve ebeveynleriyle uyumlu ilişkiler kuran çocukların, kendileriyle daha barışık oldukları söylenebilir.²⁴⁹

Barışık, ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada, cinsiyete göre benlik saygısı skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu gözlemlemiştir. Kız çocuklarının benlik saygısı ortalama skorları, erkeklere göre daha yüksek çıkmıştır.²⁵⁰ Aydın, ortaokul öğrencilerinin katılımıyla yaptığı çalışmada, benlik saygısı ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit etmiştir. Bu bağlamda, kız öğrencilerin benlik saygısı ortalamaları, erkek öğrencilerin benlik saygısı ortalamalarından daha yüksektir.²⁵¹

Bencik, üstün yetenekli 120 ortaokul öğrencisi ile yaptığı çalışmada, örneklem grubundaki çocukların, benlik saygısı skorlarının yüksek olduğunu ve cinsiyete göre kaygı boyutu hariç diğer alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu gözlemlemiştir. Bu bağlamda, üstün yetenekli kız çocuklarının benlik saygısı ortalama skoru, üstün yetenekli erkek çocukların skorundan daha yüksektir. Benzer şekilde üstün yetenekli kız çocuklarının mutluluk alt boyutu ortalama skoru, üstün yetenekli erkek çocukların mutluluk alt boyutu ortalama skorundan daha yüksektir.²⁵² Mutluluk da benlik saygısıyla doğrudan ilişkili bir kavramdır. Bu nedenle araştırma örneklemindeki kız öğrencilerin benlik saygılarının yüksek olduğu düşünülmektedir.²⁵³

²⁴⁸ Yücel, *Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının, Benlik Saygısı ve Öğrenilmiş Çaresizlik İle İlişkisi*, 98.

²⁴⁹ Yücel, *Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının, Benlik Saygısı ve Öğrenilmiş Çaresizlik İle İlişkisi*, 126.

²⁵⁰ Ayşe Barışık, *Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Saygıları Ve Yaratıcı Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi İstanbul İli Örneği* (Mersin: Çağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 54.

²⁵¹ Sümeyra Aydın, *Ortaokul Kademesindeki Öğrencilerin Bilgisayar Bağımlılıkları İle Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 37.

²⁵² Saniye Bencik, *Üstün Yetenekli Çocuklarda Mükemmeliyetçilik ve Benlik Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 79-80.

²⁵³ Bencik, *Üstün Yetenekli Çocuklarda Mükemmeliyetçilik ve Benlik Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 106.

Salı, yatılı ilköğretim bölge okuluna gündüzlü devam eden çocukların cinsiyet değişkenine göre benlik saygısı skorunun, yatılı devam eden çocukların skorundan ve normal ilköğretim okuluna devam eden çocukların skorundan daha yüksek olduğunu gözlemlemiştir. Yatılı ilköğretim bölge okuluna yatılı devam eden kız çocuklarının benlik saygısı skoru, yatılı devam eden erkek çocukların benlik saygısı skorundan daha yüksektir. Yatılı ilköğretim bölge okuluna gündüzlü devam eden; kız çocuklarının benlik saygısı skorunun, erkek çocukların benlik saygısı skorundan yüksek olduğu, normal ilköğretim okuluna devam eden; kız çocuklarının benlik saygısı skorunun, erkek çocukların benlik saygısı skorundan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.²⁵⁴ Benzer şekilde araştırmada, her üç okula devam etme şeklinde de kızların empatik eğilim skorlarının erkeklerin empatik eğilim skorlarından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda empati ile benlik saygısı arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu, empatik beceri düzeyi yüksek olan çocukların benlik saygısının yüksek olduğu söylenebilir.²⁵⁵

Adana ve Kutlu, 12-15 yaş grubundaki 222 öğrenci ile yaptıkları çalışmada, cinsiyete göre öz kavramı ölçeği toplam skoru ve alt boyutlarından; kaygı, davranış, zeka ve okul durumu skorlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlemişlerdir. Kız öğrencilerin kaygı boyutu ortalama skoru, erkek öğrencilerin skorundan daha düşüktür. Ortalama skoru yüksek olması düşük kaygıya işaret etmektedir. Kız öğrencilerin davranış boyutu ortalama skoru ile zeka ve okul durumu skoru, erkek öğrencilerin davranış boyutu ortalama skoru ve zeka ve okul durumu skorundan daha yüksektir. Bu doğrultuda kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla, daha kaygılı olduğu ve uyumlu davranışlarda bulunma algıları ile zeka ve okul durumu algılarının daha yüksek olduğu söylenebilir.²⁵⁶

Sonuç olarak, araştırmamızda “Benlik saygısı cinsiyete göre farklılaşmamaktadır” hipotezi desteklenmiş olup literatürde bu hipotezi destekleyen çalışmalar mevcut olmakla birlikte desteklemeyen çalışmalarda mevcuttur.

²⁵⁴ Güneş Salı, “İlköğretim İkinci Kademedeki Çocukların Empatik Eğilimlerinin ve Benlik Kavramlarının İncelenmesi”, *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi* 6/4 (2013), 510.

²⁵⁵ Salı, “İlköğretim İkinci Kademedeki Çocukların Empatik Eğilimlerinin ve Benlik Kavramlarının İncelenmesi”, 515.

²⁵⁶ Filiz Adana - Yasemin Kutlu, “12-15 Yaş Grubu Öğrencilerde Benlik Kavramı”, *İstanbul Üniversitesi F.N.H.Y.O Dergisi* 15/57 (2006), 81.

2.3.2. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Benlik Saygısı ile İlgili Bulgular

Örneklem grubunun özbenlik ve alt boyutlarına ait skorlarının, öğrenim görülen sınıfa göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla yapılan analiz sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Özbenlik Kavramı Ölçeği ile İlgili Bulgular

Özbenlik Kavramı ve Alt Boyutları	Sınıf	$\bar{X}$	S.S.	t	p
Özbenlik kavramı toplam	7.Sınıf	52,05	13,74	-,494	,622
	8.Sınıf	52,58	11,93		
Mutlu ve hoşnut olma boyutu	7.Sınıf	7,56	3,79	-1,530	,127
	8.Sınıf	8,03	3,53		
Kaygı boyutu	7.Sınıf	5,82	2,92	-3,653	,001*
	8.Sınıf	6,67	2,68		
Popülerite boyutu	7.Sınıf	7,87	2,78	,292	,770
	8.Sınıf	7,80	2,56		
Davranış/uyum boyutu	7.Sınıf	11,11	3,47	,679	,498
	8.Sınıf	10,92	3,07		
Fiziki görünüm boyutu	7.Sınıf	6,54	2,31	-,234	,815
	8.Sınıf	5,59	2,37		
Zekâ ve okul durumu boyutu	7.Sınıf	4,79	1,69	3,474	,001*
	8.Sınıf	4,31	1,65		

* $p < ,05$

Tablo 9’da görüldüğü üzere özbenlik kavramı toplam skoru ($t = -,494$; $p > ,05$) ve özbenlik ölçeği alt boyutlarından; mutlu ve hoşnut olma ($t = -1,530$; $p > ,05$), popülerite ($t = ,292$; $p > ,05$), davranış ve uyum ($t = ,679$; $p > ,05$) ile fiziki görünüm ($t = -,234$; $p > ,05$) örneklem grubunun öğrenim gördüğü sınıfa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak özbenlik ölçeği alt boyutlarından; kaygı ($t = -3,653$; $p < ,05$) ve zekâ ($t = 3,474$; $p < ,05$) boyutları örneklem grubunun öğrenim gördüğü sınıfa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Kaygı boyutu ortalama skorlarına bakıldığında; 8. sınıf öğrencilerinin kaygı skoru ($\bar{X} = 6,67$), 7. sınıf öğrencilerinin kaygı skoru ($\bar{X} = 5,58$)’dir. Yüksek skor,

düşük kaygıyı ifade etmektedir. Bu durumda, 8. sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyinin, 7. sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyinden daha düşük olduğu söylenebilir. Zeka ve okul durumu skorlarının, 7. sınıflarda ($\bar{X}=4,79$), 8. sınıflarda ($\bar{X}=4,31$) olduğu görülmektedir. Bu durumda, 8. sınıf öğrencilerinin zekâ ve okul başarı düzeyinin, 7. sınıf öğrencilerinin zeka ve okul başarı düzeyinden daha düşük olduğu söylenebilir. Benlik saygısının birbiri ardına gelen sınıf düzeylerinde belirgin farklılıklar oluşturmayacağı düşünüldükten geliştirilen “*H₄: Benlik saygısı, öğrenim görülen sınıfa göre farklılaşmamaktadır.*” hipotezi özbenlik kavramı toplam skoru ve özbenlik ölçeği alt boyutlarından; mutlu ve hoşnut olma, popülerite, davranış ve uyum, fiziksel görünüm boyutlarında doğrulanmışken kaygı, zeka ve okul durumu alt boyutlarında doğrulanamamıştır. Kaygı ve zeka-okul durumu skorlarının, 8. sınıflarda 7.sınıflara oranla daha düşük olmasının sebebi; 8. Sınıf öğrencilerinin artık LGS hazırlık sürecine girmelerinden dolayı bu süreçteki müfredat yoğunluğu ve zorluğu karşısında, hedefledikleri ve kendilerinden beklenen başarıya ulaşamamaları durumunda kendilerini yetersiz hissetmeleri olabilir. Bu yetersizlik ve başarısızlık hissi, zeka ve okul başarısını düşürebileceği gibi, öğrenciyi sınava hazırlık sürecinden de uzaklaştırabileceği için kaygı düzeyinde düşüşe sebep olabilir.

Benzer şekilde Aydoğan ve Deniz, 820 ortaokul öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfa göre kaygı ve zeka-okul durumu alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu gözlemlemişlerdir. Kaygı boyutu ortalama skorlarına bakıldığında; 7. sınıf öğrencilerinin kaygı skoru, 8. sınıf öğrencilerinin kaygı skorundan daha düşüktür. Yüksek skor, düşük kaygıyı ifade etmektedir. Bu durumda, 8. sınıf öğrencilerinin kaygı durumlarının 7. sınıf öğrencilerinin kaygı durumlarından daha düşük olduğu söylenebilir. Zihinsel ve okul durumu alt boyutunda; 8. sınıf öğrencilerinin zeka ve okul durumu skoru, 7. sınıf öğrencilerinin zeka ve okul durumu skorundan daha düşüktür. Bu durumda, 8. sınıf öğrencilerinin zeka ve okul durumu algılarının 7. sınıf öğrencilerinden daha düşük olduğu söylenebilir.²⁵⁷

Doğdu, ortaokula devam eden 80 çocuk ile yaptığı çalışmada, öğrenim görülen sınıfa göre, özbenlik kavramı toplam skoru ve özbenlik ölçeği alt boyutlarından; mutlu ve hoşnut olma, fiziki görünüm ile zekâ ve okul durumu

²⁵⁷ Akuysal Aydoğan - Engin Deniz, “Son Çocukluk Döneminde Benlik Saygısı ve Umut”, 101-102.

skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit etmiştir. Bu doğrultuda, 7.sınıf öğrencilerinin özbenlik kavramı toplam skoru ve özbenlik ölçeği alt boyutlarından; mutlu ve hoşnut olma, fiziki görünüm ile zekâ ve okul durumu skorları 8. sınıf öğrencilerine oranla daha yüksek çıkmıştır.²⁵⁸ Bu duruma, 8. Sınıf öğrencilerinin LGS'ye hazırlık sürecinde olmalarından dolayı yaşadıkları kaygı durumlarının ve aile ve çevrenin beklentileri karşısında maruz kaldıkları baskının sebep olduğu söylenebilir.²⁵⁹

Koçer, ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada, özkavramı ölçeği toplam skoru ve alt boyutlarına ait skorların; mutluluk, kaygı, davranış, fiziksel görünüm, sosyal beğenilirlik ve zihinsel durum, öğrenim görülen sınıfa göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiğini tespit etmiştir. Buna göre 8.sınıf öğrencilerinin skorları, 7.sınıf öğrencilerinin skorlarından daha düşük çıkmıştır.²⁶⁰ Bu durumun, çocukluktan ziyade ergenliğe daha yakın olan 8. sınıf öğrencilerinin ergenlikle birlikte yaşadıkları psikolojik süreçlerden, beden algılarından ve sınav kaygılarından kaynaklandığı söylenebilir.²⁶¹

Yıldız, 7. ve 8. sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmada, öğrenim görülen sınıfa göre benlik saygısı skorunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu gözlemlemiştir. Buna göre, 8. sınıf öğrencilerinin benlik saygısı skoru, 7. sınıf öğrencilerinin benlik saygısı skorundan daha yüksek çıkmıştır.²⁶² Alımcı, ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada, öğrenim görülen sınıfa göre benlik saygısı skorunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu gözlemlemiştir. Buna göre, 8. sınıf öğrencilerinin benlik saygısı skoru, 7. sınıf öğrencilerinin skorundan daha yüksek çıkmıştır.²⁶³ Bu bağlamda, 8. sınıf öğrencilerinin ortaokul düzeyindeki diğer öğrenciler arasında en büyük öğrenciler olmaları, lise çağına geçmek üzere olmaları

²⁵⁸ Doğdu, 6. , 7. ve 8.Sınıf Çocuklarının Öz güven Düzeyleri İle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, 52-53.

²⁵⁹ Doğdu, 6. , 7. ve 8.Sınıf Çocuklarının Öz güven Düzeyleri İle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, 59.

²⁶⁰ Koçer, Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Algıları İle Akademik Öz-Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği, 128.

²⁶¹ Koçer, Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Algıları İle Akademik Öz-Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği, 179.

²⁶² Yıldız, Yatılı Bölge ve Gündüzlü Ortaokullarda Eğitim Gören Öğrencilerin Benlik Saygılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, 52.

²⁶³ Alımcı, Ortaokul Öğrencilerinin Akran Zorbalığı ve Sosyal Görünüş Kaygıları İle Kendine Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, 35.

sebebiyle ergenliğin tam olarak başlamış olması, ve bağımsız karar verme becerilerinin 7.sınıflara oranla daha gelişmiş olması sebebiyle kendilerine saygılarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir.²⁶⁴

Aydiner, ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada, öğrenim görülen sınıfa göre benlik saygısı skorunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığını gözlemlemiştir.²⁶⁵ Bu durum örneklem grubunun sınırlı sayıda öğrenciden oluşuyor olmasından kaynaklanabilir.²⁶⁶ Benzer şekilde Yücel, ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada, öğrenim görülen sınıfa göre benlik saygısı skorunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı sonucuna ulaşmıştır.²⁶⁷

Barışık, ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada, öğrenim görülen sınıfa göre benlik saygısı skorunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu gözlemlemiştir. Buna göre, 7. Sınıf öğrencilerinin benlik saygısı skoru, 8.sınıf öğrencilerinin benlik saygısı skorundan daha yüksek çıkmıştır. Aynı zamanda 8. sınıf öğrencilerinin benlik saygısı skorunun diğer ortaokul kademeleri içindeki en düşük skor olduğu tespit edilmiştir.²⁶⁸

Salı, yatılı ilköğretim bölge okuluna yatılı devam eden 7. sınıf çocuklarının benlik saygısı skorunun, 8. sınıf çocuklarının benlik saygısı skorundan daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Yatılı ilköğretim bölge okuluna gündüzlü devam eden 8. sınıf çocuklarının benlik saygısı skoru, 7. sınıf çocuklarının benlik saygısı skorundan daha yüksektir. Normal ilköğretim okuluna devam eden 8. sınıf çocuklarının benlik saygısı ortalama skorunun 7. sınıf çocuklarının benlik saygısı skorundan yüksek olduğu tespit edilmiştir.²⁶⁹ Araştırmada, empatik eğilim skorları ile her üç okula devam etme şekline göre benlik saygısı skorları paralellik arz etmektedir. Bu

²⁶⁴ Alımcı, *Ortaokul Öğrencilerinin Akran Zorbalığı ve Sosyal Görünüş Kaygıları İle Kendine Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 65.

²⁶⁵ Aydiner, *Ortaokul Kademesindeki Öğrencilerin Bilgisayar Bağımlılıkları İle Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 38.

²⁶⁶ Aydiner, *Ortaokul Kademesindeki Öğrencilerin Bilgisayar Bağımlılıkları İle Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 50.

²⁶⁷ Yücel, *Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının, Benlik Saygısı ve Öğrenilmiş Çaresizlik İle İlişkisi*, 103.

²⁶⁸ Barışık, *Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Saygıları Ve Yaratıcı Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi İstanbul İli Örneği*, 55-56.

²⁶⁹ Salı, "İlköğretim İkinci Kademedeki Çocukların Empatik Eğilimlerinin ve Benlik Kavramlarının İncelenmesi", 511.

bağlamda, empati ile benlik saygısı arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu söylenebilir.²⁷⁰

Sonuç olarak, bu araştırmada “Benlik saygısı, öğrenim görülen sınıfa göre farklılaşmamaktadır” hipotezi desteklenmiştir. Literatürde bu hipotezi destekleyen çalışmalar mevcut olmakla birlikte desteklemeyen çalışmalarda mevcuttur.

2.4. Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı İlişkisi

2.4.1. Güven Veren Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı İlişkisi

Güven veren Tanrı tasavvuru ile özbenlik kavramı ve alt boyutları arasındaki ilişki katsayıları Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Güven Veren Tanrı Tasavvuru ile Özbenlik Kavramı ve Alt Boyutları İlişkisi

Özbenlik Kavramı ve Alt Boyutları	Güven Veren Tanrı Tasavvuru	
	r	P
Özbenlik kavramı toplam	,218	,001*
Mutlu ve hoşnut olma boyutu	,084	,044*
Kaygı boyutu	,078	,063
Popülerite boyutu	,194	,001*
Davranış/uyum boyutu	,164	,001*
Fiziki görünüm boyutu	,162	,001*
Zekâ ve okul durumu boyutu	,289	,001*

* p<,05

Tablo 10’da görüldüğü üzere özbenlik kavramı toplam skoru ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=,218$; $p<,05$). Özbenlik kavramı toplam skoru aynı zamanda benlik saygısı düzeyini ifade etmektedir. Tanrı’nın kendi ruhundan ona üflediğinin ve onu varlıkların en şerefli olarak yaratmaya layık gördüğünün bilincinde olan çocuk, ne kadar önemli, değerli, özel ve şerefli bir varlık olduğunun farkına varır. Bu durum

²⁷⁰ Salı, “İlköğretim İkinci Kademedeki Çocukların Empatik Eğilimlerinin ve Benlik Kavramlarının İncelenmesi”, 515.

kendine olan sevgisini, kabulünü, değerlilik bilincini ve dolayısıyla benlik saygısını arttırabilir. Benzer şekilde yaratılıştan gelen iki temel duygu olan sevgi ve güvenin kaynağının Tanrı olduğunun bilincinde olan çocuk için Tanrı en güzel güven kaynağıdır. Bu bağlamda araştırmanın “*H₅: Benlik saygısı ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından mutlu ve hoşnut olma ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=,084$; $p<,05$). Çocuğun, yaşamından memnun olması ve işlerin yolunda gitmesi, hissettiği hoşnutluğu ve güvende olma duygusunu olumlu yönde etkileyeceği için bu durumun, ona bu nimetleri veren inandığı Tanrı’ya olan güvenini arttıracakı söylenebilir. Aynı zamanda Tanrı’ya duyulan güven, teslimiyet, şükür ve tevekkül duyguları üzerinde olumlu bir etki yaratacağı için bu durum, çocuğun yaşamından memnun olma düzeyini arttırabilir. Bu bağlamda, araştırmanın “*H₆: Mutlu ve hoşnut olma durumu ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından kaygı ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($r=,078$; $p>,05$). Tanrı’ya duyulan güvenin, teslimiyet duygusunu arttıracakı ve teslimiyetin kaygıyı düşürecekı düşünülerek geliştirilen araştırmanın “*H₇: Kaygı ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanamamıştır. Bu durum, örneklem grubunun sınırlılığından kaynaklanıyor olabilir.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından popülarite ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=,194$; $p<,05$). Tanrı’nın, kendini varlıkların en değerlisi olarak yarattığını bilen çocuk, aynı zamanda diğerlerinin gözdesi olduğunda ve değer gördüğünde değerlilik hissi artacaktır. Bu durumun, inandığı Tanrı’nın sözlerine ve dolayısıyla varlığına olan güveni arttıracakı söylenebilir. Bu bağlamda, araştırmanın “*H₈: Popülarite ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından davranış ve uyum ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=,164$; $p<,05$). Tanrı’ya güvenen ve inanan çocuk için Tanrı’nın emir ve yasakları

ile uyulup uyulmaması neticesindeki mükâfat ve cezalar gerçektir. Din ve Tanrı inancı, günlük hayattan bağımsız olmadığı için bu hakikatin çocuğun hayatına tesir ettiği ve davranışlarını düzenlemesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, araştırmanın “ *H₉: Davranış ve uyum ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından fiziki görünüm ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=,162$; $p<,05$). Çocuğun fiziki görünümü iyi olsun veya olmasın, bir engeli bulunsun veya bulunmasın çocuğun bedenine yönelik algısı pozitif yönde ise bu durum Tanrı'nın yaratışındaki hikmeti ve güzelliği fark etmesini sağlayarak Tanrı'ya güveni arttırabilir. Çocuğun bedenine yönelik algısı negatif yönde ise bu durum memnuniyetsizlik oluşturacağı için Tanrı'ya duyulan güveni azaltabilir. Bu bağlamda, araştırmanın “ *H₁₀: Fiziki görünüm ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından zekâ ve okul durumu ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=,289$; $p<,05$). Tanrı'ya güvenen çocuk O'nun sözlerine de güveneceğinden insan için kendi çalışmasının karşılığında başka bir şey olmadığını bilir. Aynı zamanda onu diğer varlıklardan üstün kılan yönünün akıl olduğunu da bilir. Bu durum onun çalışma azmini ve başarısını arttırabilir. Bu bağlamda, araştırmanın “ *H₁₁: Zekâ ve okul durumu ile güven veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Bu araştırmada, Tanrı, olumlu niteliklerinden güven veren boyutu ile ele alınmıştır. Literatürde, Tanrı'yı; içkin, seven, affeden, koruyan gibi diğer olumlu nitelikleriyle ele alan çalışmalar mevcuttur: Bireyin, Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı ilişkisi üzerine ilk olarak, 1973'de Benson ve Spilka Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı ilişkisini ölçme girişiminde bulunmuşlardır. Araştırma sonucunda, olumlu Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.²⁷¹ Batson ve Ventis, eğer inanan insan, Tanrı'nın sevgisini kazanmaya odaklanmışsa içselleştirilmiş inancın benlik saygısını yükselteceği

²⁷¹ Peter Benson - Bernard Spilka, “God Image as a function of self-esteem and locus of control”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 12 (1973), 297-310.

görüştünderler.²⁷² Buri ve Mueller, 127 Katolik kolej öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, yüksek benlik saygısı ile seven, affeden ve sabırlı Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.²⁷³ Flakol, seven Tanrı tasavvuruna sahip bireylerin, cezalandırıcı Tanrı tasavvuruna sahip olanlardan daha olumlu bir benlik saygısına sahip olduklarını bulgulamıştır.²⁷⁴ Cecero ve arkadaşları yaptıkları çalışmada bakım veren, koruyan benlik imgesi ile yine bakım veren ve koruyan Tanrı imgesi arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki tespit etmişlerdir.²⁷⁵ Spilka, Addison ve Rosensohn, yaptıkları çalışmada, benliğin seven ya da kontrol eden olarak algılanması ile Tanrı'ya bakış arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.²⁷⁶

Alçelik, bireylerin benlik saygısı ile Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, Tanrı tasavvuru alt boyutlarından yakın/içkin boyutu ile benlik saygısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu gözlemlemiştir. Buna göre bireylerin benlik saygısı düzeyi arttıkça buna bağlı olarak Tanrı tasavvuru yakın/içkin boyutu düzeyinde de artış gözlemlendiği söylenebilir.²⁷⁷ Güler, Tanrı algısı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi ve bu iki değişkenin her birinin günahkârlık duygusu ile ilişkisini incelediği çalışmada, Tanrı algısı ile benlik saygısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Bu göre sevgi yönelimli Tanrı algısına sahip bireyler, korku yönelimli Tanrı algısına sahip bireylerden daha olumlu bir benlik saygısına sahip çıkmıştır.²⁷⁸ Koç, 217 üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmada, Tanrı tasavvuru, benlik saygısı ve öfke yaşantıları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Buna göre olumlu (sevgi yönelimli) Tanrı

²⁷² C. Daniel Batson vd., *Religion and the Individual: A Social Psychological Perspective* (New York, 1993), akt. Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, 63.

²⁷³ J.R Buri - R.A Mueller, *Conceptions of Parents, Conceptions of Self, and Conceptions of God* (Paper Presented at the Convention of the APA, New York, 1987), akt. Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, 26-27.

²⁷⁴ D.A Flakol, *Self-esteem, Psychological Adjustment, and Images of God* (Paper presented at the 1974 Convention of the Society for the Scientific Study of Religion, Washington: D.C, October 26 1974), akt. Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, 27.

²⁷⁵ J.J Cecero vd., "Images of Mother, Self, and God as Predictors of Dysphoria in Non-clinical Samples", *Personality and Individual Differences* 36 (2004), 1669-1680.

²⁷⁶ Bernard Spilka vd., "Parents, Self, and God: A Test of Competing Theories of Individual-Religion Relationships", *Review of Religious Research* 16 (1975), 154-165.

²⁷⁷ Alçelik, *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı*, 106.

²⁷⁸ Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, 153.

tasavvuruna sahip bireylerin benlik saygıları, olumsuz (korku yönelimli) Tanrı tasavvuruna sahip bireylere oranla daha yüksek çıkmıştır.²⁷⁹ Akyüz, benlik saygısı ile Tanrı tasavvuru ilişkisini incelediği çalışmada, gençlerin benlik saygıları ile merhametli, koruyup gözetken, teslim olunan, dost, yakın/ içkin, seven Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğunu gözlemlemiştir.²⁸⁰ Sonuç olarak, yapılan araştırmalarından yola çıkarak olumlu nitelikler içeren bir Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir.

2.4.2. Korku Veren Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı İlişkisi

Korku veren Tanrı tasavvuru ile özbenlik kavramı ve alt boyutları arasındaki ilişki katsayıları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Korku Veren Tanrı Tasavvuru ile Özbenlik Kavramı ve Alt Boyutları İlişkisi

Özbenlik Kavramı ve Alt Boyutları	Korku Veren Tanrı Tasavvuru	
	r	P
Özbenlik kavramı Toplam	-,276	,001*
Mutlu ve hoşnut olma boyutu	-,177	,001*
Kaygı boyutu	-,198	,001*
Popülerite boyutu	-,222	,001*
Davranış/uyum boyutu	-,210	,001*
Fiziki görünüm boyutu	-,141	,001*
Zekâ ve okul durumu boyutu	-,181	,001*

* p<,05

Tablo11’de görüldüğü üzere özbenlik kavramı toplam skoru ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır (r=-,276; p<,05). Özbenlik kavramı toplam skoru, aynı zamanda benlik saygısı düzeyini ifade etmektedir. Korku veren bir Tanrı tasavvuruna sahip olan çocuk yaptığı hatalar karşısında cezalandırılmayı hak ettiğine ve sahip olduğu nimetlere

²⁷⁹.Koç, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı Ve Öfke Yaşantısı*, 92.

²⁸⁰ Akyüz, *Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru*, 116.

layık olmadığına inanabilir. Bu durum hataları karşısında kendisine suçlayıcı, cezalandırıcı ve acımasız bir tutumla yaklaşmasına sebep olabileceğinden, benlik saygısını olumsuz etkileyebilir. Bu bağlamda, araştırmanın “*H₁₂: Benlik saygısı ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından mutlu ve hoşnut olma ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=-,177$; $p<,05$). Korku veren bir Tanrı tasavvuruna sahip olan çocuk, yaptığı hatalar karşısında Tanrı’nın onun cezalandıracağı korkusuyla sürekli bir endişe, kaygı ve kaybetme duygusu içinde olacağı için bu durumun onun yaşam memnuniyetini ve mutluluğunu olumsuz etkileyeceği söylenebilir. Bu bağlamda, araştırmanın “*H₁₃: Mutlu ve hoşnut olma durumu ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından kaygı ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=-,198$; $p<,05$). Korku veren Tanrı tasavvurunun kaygı duygusunu tetikleyeceği düşünüldükten geliştiren araştırmanın “*H₁₄: Kaygı ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanamamıştır. Bu durum, korku veren bir Tanrı tasavvurunun itaati ve teslimiyeti arttırması ve böylelikle kaygıyı azaltmasından kaynaklanabilir.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından popülerite ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=-,222$; $p<,05$). Korku veren bir Tanrı tasavvuruna sahip olan çocuk, yaptığı hatalar karşısında kendine karşı da acımasız, eleştirel ve suçlayıcı bir tavır içinde olacaktır. Bu durum kendini olduğu gibi kabul edip sevmesinin önünde engel oluşturacak ve değerlilik hissini olumsuz etkileyecektir. Bu his, duygu, düşünce ve davranışlarına da yansıtacağı için çevresi tarafından değersizlik hissini tetikleyici davranışlara maruz kalabilecektir. Bu durumda çocuğun, sosyal beğeni ve gözde olma durumunun olumsuz etkileneceği söylenebilir. Bu bağlamda, araştırmanın “*H₁₅: Popülerite ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından davranış ve uyum ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=-,210$; $p<,05$). Tanrı'ya inanan bir çocuk için Tanrı'nın emir ve yasakları ile uyulup uyulmaması neticesindeki mükâfat ve cezalar gerçektir. Emirleri yerine getirmemesi ve yasaklardan uzak durmaması neticesinde Tanrı katında bunun bir cezası olduğunun bilincinde olan çocuk, bu ilkeleri yerine getirme gayreti içinde olacaktır. Bu ilkeleri yerine getirdiği ölçüde, Tanrı'nın bu ilkeleri koymadaki temel gayesi olan insanı kâmil olma sürecine de katkı sağlayacaktır. Bu durumda, korku veren bir tasavvuru, davranışlar üzerinde düzenleyici bir etkiye sahip olacaktır. Bu düşüncelerle geliştirilen araştırmanın “ *H₁₆: Davranış ve uyum ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanamamıştır. Bu durum, Tanrı'dan korkan çocuğun, bu korkusuyla yüzleşmekten kaçması neticesinde Tanrı'yı ve emirlerini görmezden gelmesinden ve geçiştirmesinden kaynaklanabilir.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından fiziki görünüm ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=-,141$; $p<,05$). Çocuk bedenini sahip olduğu haliyle seviyor ve beğeniyorsa bu durumun Tanrı'ya olan minnetini ve sevgisini arttıracakı söylenebilir. Sevginin arttığı yerde korku azalacağından bu durumun Tanrı'dan duyulan korkuyu azaltacağı söylenebilir. Bu bağlamda, araştırmanın “ *H₁₇: Fiziki görünüm ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Özbenlik kavramı ölçeği alt boyutlarından zekâ ve okul durumu ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r=-,181$; $p<,05$). Çocuk, kendini tatmin edecek başarıyı elde ettiğinde, ona bu imkanları, zekayı ve aklı veren inandığı Tanrı'ya minnet duyacak ve O'na sevgisi artacaktır. Yine sevginin arttığı yerde korku azalacağından bu durumun Tanrı'dan duyulan korkuyu azaltacağı söylenebilir. Bu bağlamda, araştırmanın “ *H₁₈: Zekâ ve okul durumu ile korku veren Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde bir ilişki vardır.*” hipotezi doğrulanmıştır.

Bu araştırmada, Tanrı, olumsuz niteliklerinden korku veren boyutu ile ele alınmıştır. Literatürde, Tanrı'yı; cezalandıran, acımasız, eleştiren gibi diğer olumsuz niteliklerle ele alan çalışmalar da mevcuttur: Nelsen ve Kroliczak, ebeveynlerin, çocuklarına din ve Tanrı hakkında söylediklerinin etkisini inceledikleri bir

çalışmada, “Eğer yaramazlık yaparsan, Tanrı seni cezalandırır!” gibi olumsuz ifadeler kullanan ebeveynlerin, bu inançları onaylayan çocuklarında benlik saygısının daha düşük olduğunu tespit etmişlerdir.²⁸¹ Batson ve Ventis’e göre, eğer inanan birey insanın hakikatten şaşması sonucunda cezalandıran Tanrı imajına ve ilk günahla ilgili Ortodoks öğretilere odaklanırsa bu durum benlik kabulünü düşürebilir.²⁸² Buri ve Mueller, 127 Katolik kolej öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, düşük benlik saygısına sahip bireylerin Tanrı’yı acımasız, eleştirici ve düşmanca algılamaya daha fazla eğilimli olduklarını tespit etmişlerdir.²⁸³

Güler, Tanrı algısı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi ve bu iki değişkenin her birinin günahkârlık duygusu ile ilişkisini incelediği çalışmada, korku yönelimli Tanrı algısına sahip bireylerin daha düşük bir benlik saygısına sahip olduklarını tespit etmiştir.²⁸⁴ Koç, Tanrı tasavvuru, benlik saygısı ve öfke yaşantıları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, olumsuz (korku yönelimli) Tanrı tasavvuruna sahip bireylerin benlik saygıları, olumlu (sevgi yönelimli) Tanrı tasavvuruna sahip bireylere oranla daha düşük çıkmıştır.²⁸⁵ Sonuç olarak, yapılan araştırmalarından yola çıkarak olumsuz nitelikler içeren bir Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir.

²⁸¹ H.M Nelson - A Korliczak, “Parental use of the threat ‘God will punish’: Replication and extension”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 23 (1984), 267-277.

²⁸² C. Daniel Batson vd., *Religion and the Individual: A Social Psychological Perspective* (New York, 1993), akt. Güler, *Tanrı’ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, 63.

²⁸³ J.R Buri - R.A Mueller, *Conceptions of Parents, Conceptions of Self, and Conceptions of God* (Paper Presented at the Convention of the APA, New York, 1987), akt. Güler, *Tanrı’ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, 26-27.

²⁸⁴ Güler, *Tanrı’ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*, 153.

²⁸⁵ Koç, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı Ve Öfke Yaşantısı*, 92.

3. SONUÇ

Araştırmada temel olarak Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, güven veren Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında pozitif yönde bir ilişki ve korku veren Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın temel hipotezi olan “Güven veren Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında pozitif yönde bir ilişki varken, korku veren Tanrı tasavvuru ile benlik saygısı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. Bu durum inanan bireyin, kendine ve diğerlerine ilişkin görüşlerini etki altına alan ve bireyin yaşamını tüm yönleriyle etkileme potansiyeline sahip olan benlik saygısı ile Tanrı tasavvuru arasında kuvvetli bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Bu ilişkinin ortaya konması ise inanan bireyin yaşam yolculuğu için önem arz etmektedir. Çünkü bu sayede birey, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi farkına varacak ve Tanrı’ya yönelik atıflarını olumlulaştırma gayretinde olacaktır. Bu durumun doğal sonucu ise bireyin kendine yönelik tutumların pozitifleşmesidir. Araştırmadan elde edilen bu sonuç aynı zamanda bireyin kendine yönelik tutumları ile Tanrı’ya yönelik tutumlar arasındaki uyuma işaret etmesi açısından da önemlidir. İnsan Tanrısal bir öz taşıdığı gibi, insandaki sevgi ve güven duygusunun derinliklerinde bu öz bulunmaktadır. İnanan insan kendini, özünü Tanrı’dan aldığı gerçek bir sevgi ile sevdikçe Tanrı’ya da sevgi ve güvenle daha çok yaklaşma imkanına kavuşabilir.

Sonuç olarak, Tanrı inancının yaratılıştan gelen bir fitrat özelliği olduğu ve benlik saygısının da bireyin doğumuyla birlikte gelişen benlik kavramı üzerine temellendirildiği dikkate alındığında, bireyin tüm yaşamının üzerine temellendirildiği erken çocukluk dönemi ve çocukluk döneminde benzer konularda yapılacak çalışmaların bilim dünyasına önemli katkılar üretmesi muhtemeldir.

Bu bağlamda benzer konularda yapılacak çalışmalarda; Tanrı tasavvuru konusunda daha küçük yaşlarda kullanılabilecek ölçekler geliştirilebilir.

Özbenlik ölçeği alt boyutlarını yorumlarken daha geniş bir perspektiften bakabilmek adına Kişisel Bilgi Formuna akademik başarı düzeylerini ölçen ifadeler eklenebilir.

Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı konusu, ebeveyn tutumları konusu ile birlikte çalışılabilir.

Farklı kültürel ortam ve farklı dini inançlara sahip çocuklarla yapılacak çalışmalar bulgu ve sonuçlara daha hassaslık kazandırabilir.

KAYNAKÇA

- Adana, Filiz - Kutlu, Yasemin. “12-15 Yaş Grubu Öğrencilerde Benlik Kavramı”. *İstanbul Üniversitesi F.N.H.Y.O Dergisi* 15/57 (2006), 73-85.
- Adler, Alfred. *Çocuk Eğitimi*. çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.
- Adler, Alfred. *İnsan Doğasını Anlamak*. çev. Deniz Başkaya. İzmir: İlya Yayınları, 2003.
- Akbulut, Yavuz. “Veri Çözümleme Teknikleri”. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. ed. Ali Şimşek. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018.
- Akuysal Aydoğan, Selcen - Engin Deniz, Mehmet. “Son Çocukluk Döneminde Benlik Saygısı ve Umut”. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 3/2 (2012), 97-106.
- Akyüz, Züleyha. *Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Alçelik, Zeynep. *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Alımcı, Derya. *Ortaokul Öğrencilerinin Akran Zorbalığı ve Sosyal Görünüş Kaygıları İle Kendine Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Altunışık, Remzi vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2010.
- Anthony, Storr. *Freud*. New York: Oxford University Press, 1989.
- Aslan, Esra. “Benlik Kavramı ve Bireyin Yaşamındaki Etkileri”. *Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi* 4 (1992), 7-14.
- Aslan, Selçuk. “Kişilik, Huy ve Psiko-patoloji”. *Psikiyatride Derlemeler Olgular ve Varsayımlar Dergisi* 2/1-2 (2008), 7-18.
- Aslan Yılmaz, Hanzade. “Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar Ve Tanımlamalar”. *Sosyal Bilimler Dergisi* 48 (2016), 79-89.
- Atkinson, Richard C. vd. *Psikolojiye Giriş*. çev. Yavuz Alogan. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2002.
- Ay, Mehmet Emin. *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1998.

- Aydiner, Sümeyra. *Ortaokul Kademesindeki Öğrencilerin Bilgisayar Bağımlılıkları İle Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Aydoğan, Elif. *Annesi Çalışan 8-11 Yaş Arası Çocuklarda Benlik Saygısı Ve Bağlanma Biçiminin Araştırılması*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Ayten, Ali. *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Baskı., 2017.
- Bacanlı, Hasan. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2001.
- Bacanlı, Hasan. “Tanrı Ve Peygamber Kavramları”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2 (1995), 155-163.
- Barışık, Ayşe. *Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Saygıları Ve Yaratıcı Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi İstanbul İli Örneği*. Mersin: Çağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Batson, C. Daniel vd. *Religion and the Individual: A Social Psychological Perspective*. New York, 1993.
- Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. Ankara: İnkılap Yayınevi, 1994.
- Bektaş, Sueda. *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma (İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bencik, Saniye. *Üstün Yetenekli Çocuklarda Mükemmeliyetçilik ve Benlik Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Bennet, E.A. *Jung Aslında Ne Dedi?* çev. Işıl Çobanlı Erdönmez. Ankara: Say Yayınları, 2006.
- Benson, Peter - Spilka, Bernard. “God Image as a function of self-esteem and locus of control”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 12 (1973), 297-310.
- Bogenç, Atlas. “Kendine Saygı Ölçeği”. *Rehberlik ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçekler*. ed. Yıldız Kuzgun - Feride Bacanlı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011.
- Bowlby, John. *A Secure Base: Parent- Child Attachment and Healty Human Development*. Basic Books, 1988.
- Bowlby, John. *Bağlanma*. çev. Tuğrul Veli Soylu. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.

- Boyatzis, Chris J. "Religious And Spiritual Development In Childhood". *Handbook Of The Psychology Of Religion And Spirituality*. ed. Raymond F Paloutzian - Crystal L. Park. 123-144. New York: :The Guilford Press, 2005.
- Bruno, Frank J. *Psikoloji Tarihine Giriş*. çev. Gül Sevdiren. İstanbul: Kibele Yayınevi, 1996.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.
- Burger, Jerry M. *Kişilik*. çev. İnan Deniz - Erguvan Sarıoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006.
- Buri, J.R - Mueller, R.A. *Conceptions of Parents, Conceptions of Self, and Conceptions of God*. New York, 1987.
- Cahan, Emily Davis. "The Genetic Psychologies Of James Mark Baldwin And Jean Piaget". *Developmental Psychology* 20/1 (1984), 128-135.
- Cattani, Francesco. *A Benevolent God Image as a Psychotherapeutic and Theological Resource*. Toronto: University of St. Michael's College, The Faculty of Emmanuel College, The Degree Of Master, 2015.
- Cecero, J.J vd. "Images of Mother, Self, and God as Predictors of Dysphoria in Non-clinical Samples". *Personality and Individual Differences* 36 (2004), 1669-1680.
- Cevher, Fatma Nilgün - Buluş, Mustafa. "Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı Önemi ve Geliştirilmesi". *Akademik Dizin Dergisi* 2 (2007), 52-64.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Christopher, Smith B. vd. "Self-Esteem and Religiosity: An Analysis of Catholic Adolescents from Five Cultures". *Society for the Scientific Study of Religion* 18/1 (1979), 51-60.
- Coopersmith, Stanley. *The antecedents of self-esteem*. San Francisco: Freeman and Company, 1967.
- Coşkun, Yemliha - Kurnaz, Ayşe. "İlköğretim Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Akran Baskısı Düzeyi İlişkisi Üzerine Bir İnceleme". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 17 (2009), 112-129.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.
- Çayır, Celal. "Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2013), 25-60.

- Çetin, Bilge. *Kentte ve Kırsalda Yetişmiş Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Saygısı ile Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Çetin, Özer. “Erich Fromm’da Tanrı Tasavvuru”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (2018), 75-98.
- Çetin, Özer. “Rollo May’de Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik Yansımaları”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/35 (2019), 171-186.
- Dağlıkan, Sibel. *Ortaokul Çağı Çocuklarında Bağlanma Stilleri ve Benlik Saygısı*. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Doğdu, Duygu. 6. , 7. ve 8.Sınıf Çocuklarının Öz güven Düzeyleri İle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Elkind, David. “The Origins of Religion in The Child”. *Review of Religious Research* 12/1 (1970), 35-43.
- Eryılmaz, Fatma Nur. *Kur’ an’ da İdeal Bağlanma Motifi Olarak Tanrı Tasavvuru*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Eşer, Hatice. *Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Fırat, Rananur. *Sevgi Evlerinde Kalan 7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Flakol, D.A. *Self-esteem, Psychological Adjustment, and Images of God*. Washington: D.C, 1974.
- Fordham, Frieda. *An Introduction to Jung’s Psychology*. New York: Penguin Books, 1966.
- Fowler, James W. “Stages in Faith Consciousness”. *New Directions For Child And Adolescent Development* 52 (1991), 27-45.
- Francis, Leslie J. - Jones, Susan H. “Religiosity and Self-Esteem During Childhood and Adolescence”. *Research in Religious Education*. ed. Leslie J. Francis vd. 189-207. U.S.A: Smyth & Helmwys Publishers, 1996.
- Freud, Sigmund. *Bir Yanılsamanın Geleceği*. çev. İhsan Kırımlı. İstanbul: Sayfa Yayınları, 2011.
- Freud, Sigmund. *Musa ve Tektanrılı Din*. çev. Oya Kasap. İstanbul: Say Yayınları, 2012.

- Geçtan, Engin. *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Goldman, Ronald. “Düşünme ve Dine Tatbiki”. çev. Süleyman Akyürek. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (2001), 419.
- Goldman, Ronald. *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*. New York: The Seabury Press, 1964.
- Gordon, Allport. *Personality: A Psychological Interpretation*. New York: Henry Holt and Company, 1937.
- Grimes, Christopher. “God Image Research: A Literature Review”. *Journal Of Spirituality In Mental Health* 9 (2007), 11-32.
- Güler, Özlem. *Tanrı’ ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Gündüz, Şinasi (ed.). *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Gürsoy, Figen vd. “Yetiştirme Yurdunda Kalan ve Kalmayan Ergenlerin Benlik Tasarım Düzeyleri İncelenmesi”. *Eğitim Araştırmaları Dergisi* 21 (2005), 24-34.
- Hacıkeleşoğlu, Hızır. *Ebeveyn Tutumları ve Kişilik Özelliklerinin Tanrı Tasavvuru ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Hamarta, Erdal - Demirbaş, Elif. “Lise Öğrencilerinin Utangaçlık ve Benlik Saygılarının Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Açısından İncelenmesi”. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (2009), 239-247.
- Harms, Ernest. “The Development of Religious Experience in Children”. *American Journal of Sociology* 50/2 (1944), 112-122.
- Hayta, Akif. *Allah’a Bağlanmak*. İstanbul: Onto Yayıncılık, 2017.
- Hayta, Akif. “Anneden Allah’a: Bağlanma Teorisi ve İslâm’da Allah Tasavvuru”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12 (2006), 29-63.
- Hayta, Akif. *Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Hökelekli, Hayati. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 6. Baskı., 2017.

- Hökelekli, Hayati. *Psikolojiye Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 6.Baskı., 2018.
- Hyde, Kenneth Edwin. *Religion in Childhood and Adolescence*. Birmingham: Religious Education Press, 1990.
- James, William. *The Principles of Psychology*. New York: Henry Holt And Company, 1890.
- Jung, Carl Gustav. “Aion”. çev. R. F. C. Hull. *Collected Works of C. G. Jung*. ed. Herbert Read vd. New York: Pantheon: Bollingen Series XX, 1959.
- Jung, Carl Gustav. *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*. çev. Engin Büyükinal. İstanbul: Say Yayınları, 1996.
- Jung, Carl Gustav. *Essays on Contemporary Events*. London: Routledge, 2002.
- Jung, Carl Gustav. “Psychology and Religion: West and East”. çev. R. F. C. Hull. *Collected Works of C. G. Jung*. ed. Herbert Read vd. New York: Pantheon: Bollingen Series XX, 1958.
- Jung, Carl Gustav. “The Archetypes and The Collective Unconscious”. çev. R. F. C. Hull. *The Collected Works of C. G. Jung*. ed. Herbert Read vd. New York: Pantheon: Bollingen Series XX, 1959.
- Jussim, Lee. “Self-fulfilling Prophecies: A Theoretical and Integrative Review”. *Psychological Review* 93/4 (1986), 429-445.
- Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 3. Baskı., 2017.
- Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016.
- Karaca, Faruk. *Dinî Gelişim Teorileri*. İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- Kartal, Bilal. *Günlük Yaşamda Dindarlığın Psiko-Sosyal Sonuçları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kekik, Hacı Kemal. *Yatılı Bölge Ortaokulu Öğrencilerinde Bağlanma Stilleri Ve Tanrı Algısı İlişkisi*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kesebir, Sermin vd. “Bağlanma ve Psikopatoloji”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 3/2 (2011), 321-342.
- Kımtır, Nurten. *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Kirkpatrick, Lee A. “Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi”. çev. Mustafa Koç. *Bilimname Dergisi* 10/1 (2006), 133-172.

- Kirkpatrick, Lee A. - Rowatt, Wade. "Two Dimensions Of Attachment To God And Their Relation To Affect, Religiosity, And Personality Constructs". *Journal For The Scientific Study Of Religion* 41/4 (2002), 637-651.
- Kirkpatrick, Lee A. - Shaver, Philip R. "Attachment Theory And Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion". *Journal For The Scientific Study Of Religion* 29/3 (1990), 315-334.
- Koç, Ayşe. *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı Ve Öfke Yaşantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Koç, Bozkurt. "Kişilik ve Din". *Tabula Rasa Dergisi* 4 (2002).
- Koç, Mustafa. "Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009).
- Koçer, Merve. *Ortaokul Öğrencilerinin Benlik Algıları İle Akademik Öz-Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kolb, David A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. New Jersey: Prentice Hall, 1984.
- Köknel, Özcan. *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2005.
- Köknel, Özcan. *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2001.
- Köse, Ali - Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 6. Baskı., 2016.
- Köylü, Mustafa. *Yetişkin Din Eğitimin Teorik Temelleri*. Etüt Yayınları: Ankara, 2000.
- Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- Kurt, İhsan. *Yetişkin Eğitimi*. Ankara: Nobel Basın Dağıtım, 2000.
- Kuzgun, Yıldız. *İlköğretimde Rehberlik*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002.
- Lülecı, Elvan Ünsal. *10-14 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ebeveynlere Bağlanma, Tanrı'ya Güven ve İyi Oluş İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Maslow, Abraham. *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row Publishers, 1970.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- Müller, Ulrich - Runions, Kevin. "The Origins Of Understanding Self And Other: James Mark Baldwin's Theory". *Developmental Review* 23 (2003), 29-54.
- Nelson, H.M - Korliczak, A. "Parental use of the threat 'God will punish': Replication and extension". *Journal for the Scientific Study of Religion* 23 (1984), 267-277.
- Oruç, Cemil. *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 2. Baskı., 2014.
- Öner, Necla. *Piers-Harris'in Çocuklarda Öz Kavramı Ölçeği El Kitabı*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını, 1996.
- Öner, Necla. *Piers-Harris'in Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği El Kitabı*. Türk Psikologlar Derneği, 1996.
- Öner, Necla. *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Öner, Necla. *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler: Bir Başvuru Kaynağı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2006.
- Özdenören, Rasim. *Yazı, İmge ve Gerçeklik*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Özkan, İshak. "Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler". *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 7/3 (1994), 4-9.
- Öztürk Zurnacı, Şükran. *İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Pesa, Jacqueline A. vd. "Psychosocial differences associated with body weight among female adolescents: The importance of body image". *Journal of Adolescent Health* 26/5 (2000), 330-337.
- Piaget, Jean. *Çocukta Dünya Tasarımı*. çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Dost Kitabevi, 1988.
- Piaget, Jean - Yerguz, İsmail. *Çocuğun Gözüyle Dünya*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013.
- Pulaski, Mary Ann Spencer. *Piaget: Eine Einführung in seine Theorien und sein Werk*. Ravensburg: O Maier Verlag, 1975.
- Reich, K. Helmut. "Cognitive-Developmental Approaches To Religiousness: Which Version For Which Purpose?" *The International Journal For The Psychology Of Religion* 3/3 (1993), 145-171.

- Rizzuto, Ana Maria. "Religious Development: A Psychoanalytic Point Of View". *New Directions For Child Development* 52/52 (1991), 47-60.
- Rizzuto, Ana Maria. *The Birth of The Living God: A Psychoanalytic Study*. Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Rosenberg, Morris. *Society and the adolescent self-image*. New Jersey: Princeton University Press, 1965.
- Salı, Güneş. "İlköğretim İkinci Kademedeki Çocukların Empatik Eğilimlerinin ve Benlik Kavramlarının İncelenmesi". *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi* 6/4 (2013), 496-519.
- Santrock, John W. *Adolescence*. USA: Mcgraw-Hill Publication, 2007.
- Sigmund, Freud. *Totem ve Taboo*. New York: W. W. Norton and Company, 1950.
- Sinanoğlu, Abdulhamit. *Kelam Tarihinde Tanrı Tasavvurları*. Ankara: Avrasya-İlahiyat, 2005.
- Spilka, Bernard vd. "Parents, Self, and God: A Test of Competing Theories of Individual-Religion Relationships". *Review of Religious Research* 16 (1975), 154-165.
- Şentürk, Habil. "Dini Gelişim Psikolojisi". *Diyanet İlmi Dergi* 31/4 (1995), 63-82.
- Şentürk, Habil. "Freud'un Psikoloji ve Din Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım". *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004), 221-229.
- Taylor, Eugene. *The Mystery of Personality: A History of Psychodynamic Theories*. New York: Springer, 2009.
- Ukay, Murat. *Jung Psikolojisi*. Ankara: Yason Yayınları, 2016.
- Uzun Kulu, Ayten. *Ortaokul Öğrencilerinde Umut, İyimserlik Ve Allah Tasavvuru İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Vandenbos, Gary R. (ed.). *APA Dictionary of Psychology*. Washington: American Psychological Association, 2015.
- Vergote, Antonie. *Din İnanç ve İnançsızlık*. çev. Veysel Uysal. İstanbul: MÜİFY, 1999.
- Wiley, Norbert. "Bakhtin's Voices and Cooley's Looking Glass Self". *Interdisciplinary Journal For Germanic Linguistics and Semiotic Analysis* 14/1 (2009), 101-121.
- Yalom, I.D. *Schopenhauer Tedavisi-Bugünü Yaşama Arzusu*. çev. Zeliha Babayigit. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.

- Yanbastı, Gülgün. *Kişilik Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996.
- Yapıcı, Asım. *Dini Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı., 2012.
- Yavuzer, Haluk. *Okul Çağı Çocuğu*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- Yıldız, Kağan. *Yatılı Bölge ve Gündüzlü Ortaokullarda Eğitim Gören Öğrencilerin Benlik Saygılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Yıldız, Mualla - Arık, Recep Serkan. "Measuring Image Of God In Children". *Toplum Bilimleri Dergisi* 8/15 (2014), 349-364.
- Yıldız, Mualla - Kenevir, Fatma. "A Study on Trust in God in Juvenile Delinquents". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62/1 (2021), 169-195.
- Yıldız, Mualla İpek. *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Yıldız, Murat. *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.
- Yıldıoğan, Çiğdem. *7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru (Kırşehir/Çiçekdağı İlçesi Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yılmaz, Emre. *Kur'an Kurslarında Öğrenim Gören Yetişkin Bayanlarda Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Bilecik Örneği)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Yiğit, Ruhi. "Emekli Polislerin Benlik Saygılarının Sahip Oldukları Değerler Açısından İncelenmesi". *Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/1 (2011), 86-94.
- Yücel, Yunus. *Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının, Benlik Saygısı ve Öğrenilmiş Çaresizlik İle İlişkisi*. İstanbul: Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Zahl, Bonnie Poon - Gibson, Nicholas J. S. "God Representations, Attachment to God, and Satisfaction With Life: A Comparison of Doctrinal and Experiential Representations of God in Christian Young Adults". *The International Journal for the Psychology of Religion* 22 (2012), 216-230.

EKLER

Ek-1. Araştırma İzin Talebi

T.C.
GAZİANTEP VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-34659092-605.01-66222495
Konu : Araştırma İzin Talebi
(Eslemnur SULA)

19/12/2022

VALİLİK MAKAMINA

İlgi: Şehitkamil İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü'nün 18.11.2022 tarihli ve 63819118 sayılı yazısı.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programı öğrencisi Eslemnur SULA'nın "Tanrı Tasavvuru Benlik Saygısı İlişkisi (Ortaokul Öğrencileri Örneği)" konulu Anket Uygulama İsteği kapsamında, İlimiz Şehitkamil ve Şahinbey ilçelerine bağlı bulunan ortaokullarda eğitim gören öğrencilere yönelik Anket Uygulama İsteği, ilgi yazıda belirtilmektedir.

Bu kapsamda bahsi geçen Anket Uygulama İsteği, Bakanlığımız Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nün 21.01.2020 tarihli ve 2020/2 sayılı genelgesi kapsamında değerlendirilmiş olup; araştırmacının, araştırmasının bitiminden itibaren 15 gün içerisinde araştırma sonuçlarını 2 kopya halinde CD içerisinde Müdürlüğümüze bildirmesi şartıyla, İlimiz Şehitkamil ve Şahinbey ilçelerine bağlı bulunan ortaokullarda eğitim gören öğrencilere yönelik Anket Uygulama İsteğinin, eğitim öğretimi aksatmayacak şekilde gönüllülük esasına göre uygulanması Müdürlüğümüz Ar-Ge bürosu bünyesinde oluşturulan komisyonun uygunluk raporu doğrultusunda uygun mütalaa edilmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde; Olurlarınıza arz ederim.

Yasin TEPE
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
Aml ALKAL
Vali a.
Vali Yardımcısı

Adres : Pınarlı Mahallesi 5807 Nolu Sokak No:8
Şehitkamil/Gaziantep
Telefon No : 0 (342) 280 27 82
E-Posta: gaziantepnam@meb.gov.tr
Kap Adresi : mebg@ilml.kap.tr

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/nab-elys>
Belgi için: Mtd.Yrd.MAli TIRYAKIOĞLU ŞaFE YILDIRIM
Uyruu : Mmme
İnternet Adresi: gaziantep.nab.gov.tr
Faks:3422802847

1336_9184_374b_Rn5c_385e

Ek-2. Çocuklar İçin Allah’a Güven Ölçeği Kullanım İzin Maili

Harici

Gelen Kutusu x

🔍 🖨️ 📧

E

ESLEMNUR
Alici: Mualla ▼

9 Kas 2022 Çar 20:36 ☆ ↶ ⋮

Merhaba Mualla YILDIZ Hocam,

Ben Eslemnur SULA, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinde Tanrı'ya güven ve benlik saygısı ilişkisini ölçmeyi amaçladığım " Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı İlişkisi(Ortaokul Öğrencileri Örneği)" adlı tezimde "Çocuklar İçin Allah'a Güven Ölçeği Kısa Formu" ölçeğinizi kullanmak istiyorum. İzin verir misiniz?

Teşekkür ederim. İyi çalışmalar.

Mualla YILDIZ
Alici: ben ▼

9 Kas 2022 Çar 20:52 ☆ ↶ ⋮

Merhabalar,

Ölçeğinizi kullanabilirsiniz.

Doç. Dr. Mualla Yıldız

| ***

Ek-3. Piers-Harris's Çocuklarda Öz Kavram Ölçeği Kullanım İzni

14.11.2022

İlgili Kuruma,

Ölçek kullanımı için izin yazıları Prof. Dr. Necla Öner adına YÖRET Vakfı Başkanı Sibel Erenel imzası ile vakıf tarafından göndermektedir.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Din Psikolojisi Anabilim Dalı bölümünde tez çalışması kapsamında Necla Öner 'in geliştirdiği Piers-Harris's Çocuklar'da Öz Kavram ölçeğini Eslemnur SULA'nın *"Tanrı Tasavvuru Benlik Saygısı İlişkisi (Ortaokul Öğrencileri Örneği)"* konulu çalışmasında kullanılmasına izin veriyoruz.

Prof. Dr. Necla Öner

Ek-4. Anket Formu

PIERS-HARRIS ÇOCUKLAR İÇİN ÖZBENLİK KAVRAMI ÖLÇEĞİ

KENDİM HAKINDA DÜŞÜNCELERİM		
AÇIKLAMA: Aşağıda 80 cümle var. Bunlardan bazı tanımlayanları evet, tanımlayanları ise hayır ile cevaplandırın. Bazı cümlelerde karar vermek zor olabilir. Yine de lütfen bütün cümleleri cevaplayın. Aynı cümleyi hem evet hem hayır şeklinde işaretlemeyin. Unutmayın; cümledeki ifade genellikle sizi anlatıyorsa evet, genellikle sizi anlatmıyorsa hayır olarak işaretleyeceksiniz. Cümlelerin size uygun olup olmadığını en iyi siz kendiniz bilebilirsiniz. Bunun için kendinizi gerçekten nasıl gördüğünüzü aynen öyle cevaplandırın. Cevaplarınızı işaretlerken Evet ve Hayır seçeneklerinin yanına (X) şeklinde işaret koyun.		
1	İyi resim çizerim	EVET HAYIR
2	Okul ödevlerimi bitirmem uzun sürer	EVET HAYIR
3	Ellerimi kullanmada becerikliyimdir	EVET HAYIR
4	Okulda başarılı bir öğrenciyimdir	EVET HAYIR
5	Aile içinde önemli bir yerim vardır	EVET HAYIR
6	Sınıf arkadaşlarım benimle alay ediyorlar	EVET HAYIR
7	Mutluyum	EVET HAYIR
8	Çoğullukla neşesizim	EVET HAYIR
9	Akıllıyım	EVET HAYIR
10	Öğretmenler derse kaldırıncaya heyecanlanırım	EVET HAYIR
11	Dağ (fizika) görüşüm beni rahatsız ediyor	EVET HAYIR
12	Genellikle çekingenim	EVET HAYIR
13	Arkadaş edimekte güçlük çekiyorum	EVET HAYIR
14	Büyüdüğümde önemli bir kimse olacağım	EVET HAYIR
15	Aileme sorun yaratırım	EVET HAYIR
16	Kuvvetli sayılırım	EVET HAYIR
17	Sınavlardan önce heyecanlanırım	EVET HAYIR
18	Okulda terbiyeli, uyumlu davranırım	EVET HAYIR
19	Herkes tarafından pek sevilen biri değilim	EVET HAYIR
20	Parlak güzel fikirlerim vardır	EVET HAYIR
21	Genellikle kendi dediklerimin olmasını isterim	EVET HAYIR
22	İstedğim birşeyden kolayca vazgeçerim	EVET HAYIR
23	Müzikte iyiyim	EVET HAYIR

KİŞİSEL BİLGİLER

Cinsiyetiniz: Kız () Erkek ()
Sınıfınız: 7.Sınıf () 8.Sınıf ()

ÇOCUKLAR İÇİN ALLAH'A GÜVEN ÖLÇEĞİ KISA FORMU

Aşağıda sizin Allah'a ilişkin görüşlerinizi ifade eden cümlelere yer verilmiştir. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Lütfen her bir maddeyi dikkatlice okuyunuz ve hislerinizi en iyi tanımlayan ifadeye karşılık gelen sayının bulunduğu kutucuğa (X) işareti koyarak belirtiniz.	Kesinlikle Hayır	Hayır	Emim Değilim	Evet	Kesinlikle Evet
1.Kendimi Allah'a çok yakın hissedirim.	1	2	3	4	5
2.Allah'ın beni sadece iyi şeyler yaptığım zaman sevdiğini düşünürüm.	1	2	3	4	5
3.Allah'ın herkese karşı merhametli olduğunu düşünürüm.	1	2	3	4	5
4.Allah'ın yardımıyla hayatımdaki zorlukları aşarım.	1	2	3	4	5
5.Allah'ı düşündüğüm zaman kendimi huzurlu hissedirim.	1	2	3	4	5
6.Zor durumda kalsam dua ederek Allah'tan yardım isterim.	1	2	3	4	5
7. İşlediğim günahları Allah'ın affetmeyeceğini düşünürüm.	1	2	3	4	5
8.Allah'ı çok çoklatı olarak hayal ederim.	1	2	3	4	5
9.Dua ettiğim zaman kendimi güvende hissedirim.	1	2	3	4	5
10.Dua etsem bile, isteklerime ulaşmam.	1	2	3	4	5

Ek-4 (Devam). Anket Formu

© Dikdörtgen Bıçimli Ekran Alınması

54	Sık sık kavgaya karışırım	EVE	HAYIR
55	Erkek arkadaşlarım arasında sevilirim	EVE	HAYIR
56	Arkadaşlarım bana sık sık sataşır	EVE	HAYIR
57	Ailem dış kırıklığına uğratırım	EVE	HAYIR
58	Hoş bir yüzüm var	EVE	HAYIR
59	Evlde hep benimle uğraşır	EVE	HAYIR
60	Oyunlarda ve sporda başı hep benim çekerim	EVE	HAYIR
61	Ne zaman bir şey yapmaya kalksam her şey ters gider	EVE	HAYIR
62	Hareketlerimde hantal ve beceriksizim	EVE	HAYIR
63	Oyunlarda ve sporda oynamak yerine seyredirim	EVE	HAYIR
64	Öğrendiklerimi çabuk unuturum	EVE	HAYIR
65	Herkesle iyi geçinirim	EVE	HAYIR
66	Çabuk kızarım	EVE	HAYIR
67	Kız arkadaşlarım arasında sevilirim	EVE	HAYIR
68	Çok okurum	EVE	HAYIR
69	Bir grupta birlikte çalışmaktansa tek başıma çalışmaktan hoşlanırım	EVE	HAYIR
70	(Kardeşleriniz varsa) Kardeş(ler)imi severim	EVE	HAYIR
71	Vocutça güzel sayılırım	EVE	HAYIR
72	Sık sık korkuya kapılırım	EVE	HAYIR
73	Her zaman bir şeyler düşünür ve kınırım	EVE	HAYIR
74	Güvenilir bir kimseyim	EVE	HAYIR
75	Başkalarından farklıyım	EVE	HAYIR
76	Kötü şeyler düşünürüm	EVE	HAYIR
77	Kolay ağlarım	EVE	HAYIR
78	İyi bir insanım	EVE	HAYIR
79	İşler hep benim yüzümden ters gider	EVE	HAYIR
80	Şanslı bir kimseyim	EVE	HAYIR

Araştırmacı: Eslemnur SULA

24	Hep kötü şeyler yaparım	EVE	HAYIR
25	Evlde çoğu zaman huysuzluk yaparım	EVE	HAYIR
26	Sınıfta arkadaşlarım beni sayarlar	EVE	HAYIR
27	Sınırlı biriyim	EVE	HAYIR
28	Gözlerim güzeldir	EVE	HAYIR
29	Derse kalktığımda beldiklerimi sıkılmadan anlatırım	EVE	HAYIR
30	Derlerde sık sık hayal kurarım	EVE	HAYIR
31	(Kardeşiniz varsa) Kardeş(ler)ime sataşırım	EVE	HAYIR
32	Arkadaşlarım fikirlerimi beğenir	EVE	HAYIR
33	Başım sık sık belaya girer	EVE	HAYIR
34	Evlde büyüklerimin sözünü dinlerim	EVE	HAYIR
35	Sık sık üzülür, meraklanırım	EVE	HAYIR
36	Ailem benden çok şey bekliyor	EVE	HAYIR
37	Halimden menunurum	EVE	HAYIR
38	Evlde ve okulda pek çok şeyin dışında bırakıldığım hissine kapılırım	EVE	HAYIR
39	Saçlarım güzeldir	EVE	HAYIR
40	Çoğu zaman okul faaliyetlerine gönüllü olarak katılırım	EVE	HAYIR
41	Şimdiki halimden daha başka olmayı isterdim	EVE	HAYIR
42	Geceleri rahat uyurum	EVE	HAYIR
43	Okuldan hiç hoşlanmıyorum	EVE	HAYIR
44	Arkadaşlar arasında oyunlara katılmak için bir seçim yapıpken, en son seçilenlerden biriyim	EVE	HAYIR
45	Sık sık hasta olurum	EVE	HAYIR
46	Başkalarına karşı iyi davranmam	EVE	HAYIR
47	Okul arkadaşlarım güzel fikirlerimin olduğunu söyler	EVE	HAYIR
48	Mutsuzum	EVE	HAYIR
49	Çok arkadaşım var	EVE	HAYIR
50	Negelyim	EVE	HAYIR
51	Pek çok şeye aklım ermez	EVE	HAYIR
52	Yakışıklıyım / güzeldim	EVE	HAYIR
53	Hayat dolu bir insanım	EVE	HAYIR

Ek-5. Veli İzin Formu

Sayın Veli;

Çocuğunuzun katılacağı bu çalışma, “Tanrı Tasavvuru Benlik Saygısı İlişkisi (Ortaokul Öğrencileri Örneği) adıyla, 22/11/2022-22/12/2022 tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: Ortaokul 7. ve 8. Sınıf öğrencilerinin Tanrı tasavvuru ve benlik saygısı ilişkisini incelemektir.

Araştırma Uygulaması: Anket formu şeklindedir.

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’nın ve okul yönetiminin de izni ile gerçekleştirilmektedir. Araştırma uygulamasına katılım **tamamıyla gönüllülük** esasına dayalı olmaktadır. Çocuğunuz çalışmaya katılıp katılmamakta özgürdür. Araştırma çocuğunuz için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Çocuğunuzun katılımı **tamamen sizin isteğinize bağlıdır**, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılmama veya araştırmadan ayrılma durumunda öğrencilerin akademik başarıları, okul ve öğretmenleriyle olan ilişkileri etkilemeyecektir.

Çalışmada öğrencilerden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar **tamamıyla gizli** tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.

Uygulamalar, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden çocuğunuz kendisini rahatsız hissederse cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürdür. Bu durumda rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım sağlanacaktır. Çocuğunuz çalışmaya katıldıktan sonra istediği an vazgeçebilir. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, çalışmayı tamamlamayacağını söylemesi yeterli olacaktır. Anket çalışmasına katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecektir.

Onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı : Eslemnur SULA

İletişim bilgileri :

Velisi bulunduğum sınıfı numaralı öğrencisi
.....’in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin veriyorum.
(Lütfen formu imzaladıktan sonra çocuğunuzla okula geri gönderiniz*).

.../.../.....

İsim-Soyisim İmza:

Veli Adı-Soyadı :

Telefon Numarası :

ETİK KURUL KARARI

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU**

DEĞERLENDİRME RAPORU

Toplantı Tarihi : 25/11/2022
Toplantı K. Sayısı : 2022/242

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Öğrencisi Eslemnur SULA "Tanrı Tasavvuru Benlik Saygısı İlişkisi (Ortaokul Öğrencileri Örneği)" isimli projesi kapsamında yürütülecek çalışmalar için izin talebi kurulumuzca değerlendirilmiş olup;

- ☒ Etik açıdan uygun bulunmuştur.
☐ Etik açıdan uygun bulunmamıştır.
☐ Etik açıdan önerilen değişikliklerin yapılmasıyla uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Nebi GÖMÜŞ
Başkan